

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

*Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department*

Cilt / Volume: 27 • Sayı / Issue: 47 • Haziran / June 2022

ISSN: 1302-7956 - EISSN: 2717-834X
eastgeography-ataunipress.org

Eastern Geographical Review Doğu Coğrafya Dergisi

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

Editor

İbrahim Fevzi ŞAHİN

Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Field Editors

Geography

Yılmaz ARI

Department of Geography, Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Science and Literature, Bandırma, Turkey

Social Sciences

Elif MERAL

Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Editorial Board

Halil KOCA

Department of Geography Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

Ünsal Bekdemir

Department of Geography, Giresun University, Faculty of Science and Literature, Giresun, Turkey

Adem BAŞIBÜYÜK

Department of Geography, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Erzincan, Turkey

Hakkı YAZICI

Department of Social Studies Education, Afyon Kocatepe University, Faculty of Education, Afyon, Turkey

Ünal ÖZDEMİR

Department of Geography, Karabük University, Faculty of Literature, Karabük, Turkey

Mike KOHOUT

Department of Geography and Environmental Studies, California State University, San Bernardino, California

Aliakbar RASULY

Department of Climatology, Tabriz University, Faculty of Planning and Environmental Sciences, İran

Daniela Dumbraveanu

Department of Human Geography, University of Bucharest, Romania

Founder

İbrahim KARA

General Manager

Ali ŞAHİN

Publishing Director

İrem Soysal
Gökhan Çimen

Editor

Gizem Kayan Tekaüt

Publications Coordinators

Arzu Arı
Deniz Kaya
Bahar Albayrak
Gamze Bilgen
Irmak Berberoğlu
Alara Ergin
Hıra Gizem Fidan
Defne Doğan
Vuslat Taş

Web Coordinator

Sinem Fehime Koz
Doğan Oruç

Finance Coordinator

Elif Yıldız Çelik

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University, Yakutiye,
Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad., 105/9
34394 Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review

Doğu Coğrafya Dergisi

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

AIMS AND SCOPE

Eastern Geographical Review is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education, Geography Education Department and published biannually in June and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Eastern Geographical Review aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in geography sciences. The journal publishes original articles that is prepared in accordance with ethical guidelines. The scope of the journal includes but not limited to radio, physical, human, natural environment and geographic information systems.

The target audience of the journal includes researchers and specialists who are interested or working in all fields of physical and human geography.

Eastern Geographical Review currently indexed in EBSCO.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Eastern Geographical Review is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://eastgeography-ataunipress.org/>. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://eastgeography-ataunipress.org/>

Editor: İbrahim Fevzi ŞAHİN

Address: Department of Social Studies Education, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Turkey

E-mail: ifevzi@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review Doğu Coğrafya Dergisi

Official Journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

AMAÇ VE KAPSAM

Doğu Coğrafya Dergisi; bağımsız, tarafsız ve çift-kör hakem değerlendirme ilkelerine bağlı yayın yapan, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nın açık erişimli bilimsel elektronik yayın organıdır. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Doğu Coğrafya Dergisi, coğrafya bilimlerini ilgilendiren tüm alanlarda yüksek bilimsel kaliteye sahip özgün araştırma türündeki makalelerle literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca dergi kapsamına fiziki, beşeri, doğal çevre ve coğrafi bilgi sistemleri gibi konular da girmektedir.

Derginin hedef kitesini fiziki ve beşeri coğrafya alanlarında araştırma yapan bilim insanları ve profesyonel olarak çalışanlar ve bu alana ilgi duyan tüm kişiler oluşturmaktadır.

Doğu Coğrafya Dergisi EBSCO tarafından dizinlenmektedir.

Derginin editöryel ve yayın süreçleri Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) ve National Information Standards Organization (NISO) kılavuzlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Doğu Coğrafya Dergisinin editöryel ve yayın süreçleri, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama (doaj.org/bestpractice) ilkelerine uygun olarak yürütülmektedir.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen ifadeler veya görüşler, editörlerin, yayın kurulunun ve/veya yayıncının görüşlerini değil, yazar(lar)ın görüşlerini yansıtır; editörler, yayın kurulu ve yayıncı bu tür materyaller için herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmemektedir.

Açık Erişim Bildirimi

Doğu Coğrafya Dergisi yayınlanma modeli Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) bildirgesine dayanan açık erişimli bilimsel bir dergidir. Derginin arşivine <https://eastgeography-ataunipress.org/> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. Doğu Coğrafya Dergisi'nin içeriği, Creative Commons Atıf-GayriTicari (CC BY-NC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile yayınlanmaktadır.

Yazarlara Bilgi'nin güncel versiyonuna <https://eastgeography-ataunipress.org/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Editör: İbrahim Fevzi ŞAHİN

Adres: Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Erzurum, Türkiye

E-posta: ifevzi@atauni.edu.tr

Yayıncı: Atatürk Üniversitesi

Adres: Atatürk Üniversitesi, Yakutiye, Erzurum, Türkiye

Yayınevi: AVES

Adres: Büyükdere Caddesi, 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Türkiye

Tel: +90 212 217 17 00

E-posta: info@avesyayincilik.com

Web sayfası: www.avesyayincilik.com

Eastern Geographical Review *Doğu Coğrafya Dergisi*

Official journal of Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,
Geography Education Department

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1** Güneydoğu Asya Bölgesinde Ekoturizmi Post-Kolonyalizm Üzerinden Anlamak
Understanding of Ecotourism through Post-colonialism in the Southeast Asian Region
Semra AKAY
- 15** Filyos Çayı Havzası'nın (Karabük Merkez İlçe-Gökçebeş) Çok Ölçütlü Karar Analizi Yöntemiyle Taşkın Risklerinin Belirlenmesi
Determination of Flood Risks of Filyos Stream Basin (Karabük-Gökçebeş) by Multi-Criteria Decision Making Method/The Black Sea-Turkey
Mücahit COŞKUN, Güney ORTAÇ
- 28** Marksist Coğrafya Açısından Mekânsal Bir Eleştiri: Ağrı Kenti Örneği
A Spatial Criticism in Terms of Marxist Geography: The Case of Ağrı City
Alperen KAYSERİLİ Muhammed BALTUK
- 41** Nüfusun Eğitim Özellikleri Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri
The Place of Eskişehir Province in the Country in Terms of Education Characteristics of the Population
Hüseyin ŞAHBAZ

Güneydoğu Asya Bölgesinde Ekoturizmi Post-Kolonyalizm Üzerinden Anlamak

Understanding of Ecotourism through Post-colonialism in the Southeast Asian Region

Semra AKAY

Gaziantep Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Gaziantep,
Türkiye

ÖZ

Bu makale, Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizm faaliyetlerinin kapsamını, sürdürülebilirlikle olan ilişkisini ve yerli kültürlerin yaşam tarzlarını deneyimlemek gibi kültürün keşfi üzerinden ekoturizme post-kolonyal bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Güneydoğu Asya bölgesi, turizmin en hızlı geliştiği bölgelerden biridir. Özellikle de 1990'lı yıllardan itibaren bölgedeki birçok destinasyonda turizm sektörü güçlü bir büyüme göstermektedir. Bölgede ekoturizm faaliyetleri 1990'lı yıllarda gelişme göstermeye başlamış, 2000'li yıllarla birlikte bölgedeki hemen hemen bütün ülkeler ekoturizmi geliştirecek plan ve programlar uygulamaya başlamıştır. Ekoturizm, yerel ekosistemleri öğrenme ve destekleme gibi çeşitli bileşenleri içermektedir. Bu yüzden, ekoturizmin teorik olarak sürdürülebilir kalkınma ideolojileriyle uyumlu ve bir şekilde yerli topluluklara ekonomik destek sağlamak için tasarlanmış turizm çeşidi olduğu düşünülmektedir. Kitle turizmine alternatif olarak ortaya çıkan ekoturizm, son yıllarda turistler için güçlü bir cazibe merkezi haline geldiğinden turizm girişimcilerinin, devlet kurumlarının ve akademisyenlerin dikkatini çekmektedir. Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizm, hem—görece—yoksulluğun azaltılması ve doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması gibi sürdürülebilirlik kavramı ile hem de yerli halklar ve onların "otantik" gelenekleri, kültürleri ve yaşam tarzları etrafında "değişiklik" arayışıyla hareket eden turizm söylemleri ile şekillenmektedir. Bölgede ekoturizm, yerli halkın karşı karşıya olduğu birçok ekonomik, sosyal ve kültürel sorunu ele almanın bir yolu olarak görülmektedir. Dolayısı ile bu makale, Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizmin genel bir portresini çizip bölgedeki ekoturizme sürdürülebilirlik ve insan/kültürü deneyimlemek üzerinden post-kolonyal bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu makale, birbiri ile ilişkili iki sonucu ortaya koymaktadır; Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizmin sürdürülebilirliğe çare olmadığı ve yerli halkların kültürlerinin öteki olarak tüketilmesine sebebiyet verdiği.

Anahtar kelimeler: Otantik ve egzotik Asya, ekoturizm, post-kolonyalizm, Güneydoğu Asya bölgesi, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

This article seeks to bring a post-colonial perspective to ecotourism in the Southeast Asia region through concerning the scope of ecotourism activities in the region, its relationship with sustainability, and exploring culture, such as experiencing the lifestyles of indigenous people. While the Southeast Asian region is one of the fastest-growing tourism regions in the world, most destinations in the region have recorded strong growth, particularly since the 1990s. Ecotourism in the region has developed since the 1990s, and almost all countries in the region have implemented plans and programs to develop ecotourism by the 2000s. Ecotourism is a type of tourism that usually includes components such as learning and supporting local ecosystems. Thus, it is designed to help local communities economically in some way, theoretically compatible with sustainable development ideologies. Ecotourism, emerging as an alternative to conventional tourism, has become a strong attraction for tourists in the last few decades and has attracted tourism entrepreneurs, government institutions, and academics. In the Southeast Asian region, ecotourism has been shaped by both the concept of sustainability, such as poverty reduction and efficient use of natural resources and the tourism discourses such as searching of "change" around the indigenous peoples and their "authentic" traditions, cultures, and lifestyles. Ecotourism in the region is seen as a critical way to address many economic, social, and cultural issues indigenous people face. In this context, this article seeks to draw a general portrait of ecotourism in the Southeast Asian region and to bring a post-colonial critique to ecotourism in the region through questioning sustainability and experiencing human/culture. Employing qualitative research methods, this

Geliş Tarihi/Received: 25.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 05.04.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Semra AKAY

E-mail: semraakay@gantep.edu.tr

Cite this article as: Akay, S. (2022). Understanding of ecotourism through post-colonialism in the Southeast Asian region. *Eastern Geographical Review*, 27(47), 1-14.

Copyright@Author(s) - Available online at eastgeography-ataunipress.org

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

article reveals that on the one hand, ecotourism in the Southeast Asian region has not been a solution to sustainability and it also has led to the consume the cultures of indigenous communities as others on the other.

Keywords: Authentic and exotic Asia, ecotourism, post-colonialism, Southeast Asian region, sustainability

Giriş

Turizm, son yıllarda dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerinden biri haline gelmiştir. Güneydoğu Asya da son otuz yıldır, turizmin hızla geliştiği bir bölge olup kendi bulunduğu Asya-Pasifik Bölgesinde önemli bir turizm destinasyonu olmuştur (Horwarth HTL, 2018). Bu makale, Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizm faaliyetlerini konu almaktadır. Ekoturizm, en basit anlamda yerli kültürler ve doğal çevre arasındaki güçlü bağ nedeniyle yerli topluluklar ve geleneklerini içeren alternatif bir turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Asya-Pasifik bölgesi, Okyanusya, Latin Amerika ve Afrika'daki pek çok ülke, 1990'lı yıllardan itibaren kitle turizmine alternatif ekoturizmi teşvik edici turizm planları ve programlarını hükümet planlarına dahil etmiştir. Güneydoğu Asya, eşsiz tropikal ormanları, kumsalları ve birbirinden farklı etnik grupları sayesinde ekoturizm için ciddi bir potansiyel oluşturmaktadır. Güneydoğu Asya'da ekoturizm, kültür ve macera turizmi ürünleriyle bağlantılı olmaktadır. Bu yüzden ekoturizm faaliyetleri bölgede kıyı ve dağ bölgelerindeki tatil yerleri çevresinde yoğunlaşmıştır (Weaver, 2002; Zepfel, 2006).

Güneydoğu Asya, Asya kıtasının güneydoğu ucunda bulunan bölgeye verilen isimdir. Anakarada Kamboçya, Burma, Laos, Malay yarımadası, Vietnam ve Tayland bulunurken, Doğu Malezya, Singapur, Endonezya, Doğu Timor ve Filipinler gibi ülkeler ise ada bölgelerinde bulunmaktadır. Singapur dışındaki Güneydoğu Asya ülkeleri, Küresel Güney¹ olarak sınıflandırılan gelişmekte olan ülkeler arasında bulunmaktadır. 1967 yılında Vietnam Savaşı sırasında bölgede sosyalizmin yayılmasını engellemek için Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Singapur arasında kurulan Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN) ile savaş sonrası yıllarda sırasıyla Brunei, Vietnam, Laos, Burma ve Kamboçya'nın birliğe katılmasıyla bölgede tam bir birlik sağlanmıştır (Savage vd., 1993). ASEAN 1980'lerden itibaren üyeleri arasında koordineli gelişimi teşvik etmektedir. Bölge, Pasifik Asya Turizm Birliği (PATA) içerisinde "Güneydoğu Asya" olarak bilinen resmi olarak tanınan bir turizm bölgesidir (Hinch ve Butler, 2007). ASEAN ülkeleri 1980'lerden beri turizmin hızla geliştiği bölgelerden biri olagelmektedir.

Turizm çalışmalarında, ekoturizm ile ilgili oldukça geniş bir yelpazede yapılan akademik araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmalar, özellikle son yıllarda ekoturizm ile ilgili daha eleştirel perspektifler ortaya koymaya başlamaktadır. Bunlardan bir kısmı ekoturizmi, doğanın neoliberalleştirilmesinin bir yolu olarak kavramsallaştırırken (Duffy, 2008), bir kısmı da ekoturizmi Batılı bir yapı ve yerli halkın kültürlerinin fantezi olarak inşa edilmesinin bir yolu (Davidov, 2013; West ve Carrier, 2004) olarak teorize etmektedir. Türk akademisi içinde yapılan çalışmalar ise daha çok belirli bir bölgenin ekoturizm potansiyelinin saptanması (Arslan, 2005; Bayram ve Zengin, 2012; Şahin, 2009; Turoğlu ve Özdemir,

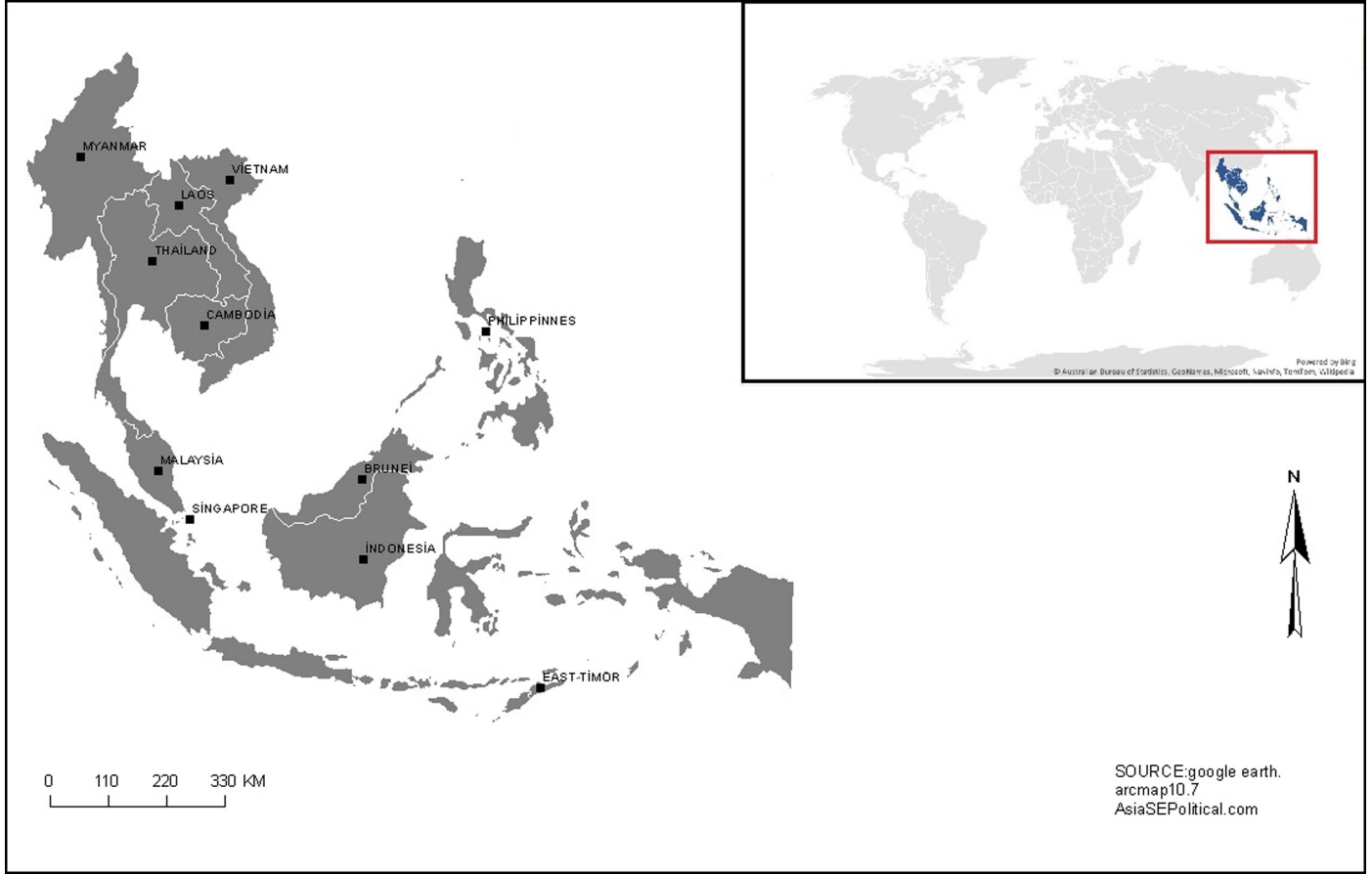
2005), sürdürülebilirlikle ilişkisi (Baykal ve Çimen, 2015; Koçan, 2012) ekoturizm söyleminin gerçekten eko temelli olup olmadığını sorgulama (Arı, 2009) gibi çeşitli konulara yönelmektedir. Bu çalışmalar önemli olmakla birlikte, ekoturizmin daha çok Küresel Güney ülkelerinde geliştiği göz önüne alınırsa, turizm söylemini post-kolonyal bir bakış açısıyla sorgulayan araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkeler her ne kadar sömürgeci ülkelerden bağımsızlığını kazanmış olsalar bile, eski sömürgeci ülkelerle olan siyasi, kültürel ve sosyal bağlarını hala devam ettirmektedir (Hall & Tucker, 2004). Özellikle de ekoturizm bu tür bağları ortaya çıkarmada önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu makale, uzun yıllar boyunca Avrupalı ülkeler tarafından sömürgeleştirilen bir bölge olan Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizmi ele almaktadır. Bu makale şu sorulara cevap aramaktadır: "Güneydoğu Asya Bölgesinde ekoturizm hangi bağlamlarda gelişme göstermiştir?", "Ekoturizmin vadettiği sürdürülebilirlik bölgede başarılmış mıdır?", "Bölgedeki yerli halklar ekoturizm söylemine nasıl dahil edilmiştir?" Böylece makale, bölgedeki ekoturizm faaliyetlerinin betimsel bir portresini çizmekten ziyade ekoturizme post-kolonyal bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Makale, Güneydoğu Asya bölgesinin ekoturizm potansiyelinin ne tür faaliyetleri kapsadığını göstermekle birlikte bölgede ekoturizm potansiyelinin açığa çıkarma yollarının eleştirel sunumunu yapmaktadır. Bunu da ekoturizmin sürdürülebilirlikle ilişkisini sorgulayarak, egzotik ve otantik Güneydoğu Asya söyleminin tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışarak yapmaktadır.

Makale altı kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, Güneydoğu Asya bölgesinin tanımını yaparak bazı beşeri ve fiziki özelliklerini tanıtmaktadır. Böylece ekoturizmin neden bölgede gelişmeye açık bir turizm çeşidi olduğuna dair zemin hazırlanmaktadır. İkinci kısım kolonyalizm, post-kolonyalizm ve turizm arasında ilişki kurarken takip eden bölüm ise ekoturizm kavramını sürdürülebilirlik ve post-kolonyalizm üzerinden tanımlamaktadır. Beşinci bölüm yöntemini tanıtmaktadır. Sonraki kısım ise Güneydoğu Asya bölgesinde turizmin gelişiminin tarihi arka planını sunup sömürgecilik ile otantik ve egzotik Güneydoğu Asya arasında bir ilişki kurmaktadır. Son kısım ise farklı ekoturizm faaliyetlerini bölge üzerinden ele alıp ekoturizmin sürdürülebilirlik ile ilişkisini ve yerli kültürler söyleminin ekoturizm söylemlerine nasıl dahil edildiğini analiz etmektedir. Bölüm ilk olarak, bölgede ne tür ekoturizm faaliyetlerinin olduğunu masaya yatırmaktadır. Sonra, bölgede ekoturizm ile sürdürülebilirliğin ne ölçüde başarıldığının analizi yapılmaktadır. Son olarak ise yerli kültürlerin metalaştırılma süreçlerinin bölgede nasıl cereyan ettiğinin izleri aranmaktadır.

Güneydoğu Asya Neresidir?

Güneydoğu Asya Hint Okyanusu'nun kuzeydoğusu, Hindistan'ın batısı ve Çin'in ise güneyinde bulunan bölgeye verilen isimdir (Şekil 1). Güneydoğu Asyalı ünlü tarihçi Wang Gungwu (2005), 9.-14. yüzyıllar arasındaki dönemde, Güneydoğu Asya'nın sınırlarının çok belirgin bir şekilde çizilmediğini ifade etmektedir. Wang, ayrıca, o tarihler arasında yerel halkların kendi aralarında güçlü kültürel ortaklık kurmadığını ve bunun sonucunda da yerel

¹ Beşeri coğrafyada bölgeler arasındaki eşitsiz kalkınmayı vurgulamak için çekirdek/çevre, Küresel Kuzey/Küresel Güney gibi terimlere başvurulmaktadır. Bu makalede kullanılan Küresel Kuzey terimi gelişmiş Batı ülkelerine atıfta bulunurken, Küresel Güney ise Latin Amerika, Afrika, Asya ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelere atıfta bulunmaktadır.

Şekil 1.
Güneydoğu Asya bölgesinin haritası. Kaynak:AsiaSEPolitical.com

halklar arasında bölgeye aitlik duygusunun gelişmediğini belirtmektedir. Sömürgecilikle birlikte bölge, özellikle de 19. yüzyıldan itibaren, kartografik olarak ikiye ayrılmıştır. İlki Çin-Hint uygarlık alanının bir parçası olarak tasavvur edilen karasal bölge, ikincisi ise "Malezya" olarak nitelendirilen tecrit edilmiş bölge (Savage vd., 1993). Osborne'nun (2010) aktardığına göre bölge, II. Dünya Savaşı'na kadar bazıları tarafından Uzak Hindistan olarak adlandırılırken diğerleri de Musonlar Asya'sı tabirini kullanmıştır. Bölgenin Güneydoğu Asya olarak adlandırılması ise II. Dünya Savaşının yaşandığı döneme tekabül etmektedir. Savaşın başlaması ile birlikte müttefik devletler (İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri), Güneydoğu Asya Komutanlığını (SEAC) kurarak bölgenin isminin kalıcı olarak Güneydoğu Asya olarak adlandırılmasına katkıda bulunmuştur (Savage vd., 1993). O halde, Güneydoğu Asya'nın ismi politik olduğu kadar aynı zamanda tıpkı Asya² (bknz. Gregory vd., 2011) gibi dışarıdan dayatılan kartografik bir terimdir. Fakat Savage vd.'un (1993) aktardığı gibi Güneydoğu Asya'nın tanımı ile birlikte bölge daha görünür hale gelmiş, uluslararası alanda meşrulaşmış ve çeşitli bölgesel paktlar (örneğin, Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü [SEATO] ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği [ASEAN]) kurularak bölge güçlü siyasi çağrışımlar kazanmıştır. Bu açıdan, II. Dünya Savaşı sırasında müttefik devletlerin askeri amaçlarla icat ettikleri terim bölgenin görünürlüğü için pozitif bir katkı sunmuştur.

² Avrupalı sömürgeciler, kendi haritalarında "Doğu" olarak tasvir edilen, Asya'yı Avrupa'ya karşı terimlerle kategorize etmişlerdir (Gregory vd., 2011).

Coğrafi olarak, bölge Laos'tan Filipinler ve Endonezya gibi takımadalara kadar uzanır ve çoğu ülkenin hem ana karası hem de adaları bulunmaktadır. Güneydoğu Asya'nın anakarada olan kısmı, Mekong Vadisi, Tayland Merkez Ovası ve Irrawaddy Havzası gibi büyük çöküntüleri çevreleyen bir dizi dağ zincirinden oluşmakta ve bu sıradağlar, tarihsel olarak, yönetim merkezlerini birbirinden ayırmıştır (Acharya, 2012). Güneydoğu Asya'nın denizde olan kısımları (adalar) daha karmaşık bir yapı göstermektedir. Örneğin, ana kara haricinde Malezya 870 dolaylarında adadan oluşurken, Endonezya 18 bin, Filipinler ise 7,600'den fazla adadan oluşmaktadır. Bu bölgeler, nispeten daha kısa nehirlere ve daha dar alüvyon alanlarına sahiptir. Bu açıdan Güneydoğu Asya'nın anakarada kalan alanlarıyla kıyaslandığında, ada ülkelerin tarımsal alanlarının çok daha sınırlı olduğu söylenebilir (Acharya, 2012). Tarımsal olarak verimsiz olan araziler, Avrupa sömürgeciliği döneminde ticari merkezlere veya sayfiye merkezlerine dönüştürülmüştür (Hinch ve Butler, 2007; Richter, 2009). Bunun yanı sıra, Güneydoğu Asya bölgesi, Ekvatorial Bölgenin Musonlar Asya'sında yer almaktadır; bu da bölgenin biyoçeşitlilik açısından zengin olmasına sebep olmuştur (Weaver, 2002). Ekolojik anlamda zenginliğe sahip olan bölge, dolayısıyla da ekoturizm açısından oldukça avantajlı bir konumdadır.

Güneydoğu Asya bölgesi, etnik gruplar (Güneydoğu Asya anakarası 150'den fazla farklı etnik gruba sahip), dil (Endonezya tek başına 25 büyük dil ve 250 lehçeye sahip) ve dinler (İslam, Budizm, Hinduizm ve Konfüçyüsçülük) açısından oldukça çeşitli ve dinamikdir. Bununla birlikte bölgenin kuzeyi ve güneyinde farklı beşeri

unsurlar ön plana çıkmaktadır. Tarihsel olarak Vietnam, Çin kültüründen dolayısıyla da Konfüçyüsçülük'ten etkilenmişken; bölgenin geri kalan kısmı edebiyat, maddi kültür ve siyasi örgütlenme açısından ciddi anlamda Hint kültürünün etkisi altında kalmıştır. Buna rağmen, son yapılan araştırmalar Vietnamca da dahil olmak üzere bölgedeki dillerin büyük bir bölümünün Güneydoğu Asya dil ailesine ait olduğu ortaya çıkarmıştır (Acharya, 2012; Butler, 1980). Ayrıca, bölgenin ada ülkeleri (Endonezya, Malezya ve Bruney'in büyük kısmı, kısmen Filipinler) ticaretin gelişmesine bağlı olarak zamanla İslam'ın etkisi altında kalmıştır ve böylece Hint kültürü ile İslam harmanlamıştır.

Özetlemek gerekirse, zaman içerisinde bölgede kurulan birlikler sayesinde ülkeler arasındaki siyasi ve ticari birlik kuvvetlenmiştir. Bununla birlikte, bölge hem fiziki hem de beşeri özellikleri açısından oldukça zengin ve çeşitlidir. Bu iki özelliğin birleşmesi 1990'lı yıllardan itibaren dünya genelinde gelişme gösteren ekoturizmin bölgede popülerlik kazanmasına sebep olmuştur.

Kolonializm, Post-kolonializm ve Turizm

Kolonializm (sömürgecilik) yasal, askeri ve siyasi güç ağına dayanan özünde sömürücü ve insanlıktan çıkarıcı bir denetim sistemi olarak tanımlanmaktadır (Morrisey vd., 2014; Nayak & Jeffrey, 2013). 18. ve 19. yüzyıllarda Batılı devletler Afrika, Okyanusya, Güney ve Güneydoğu Asya ile Amerika'daki toprakları yerli halktan talep etmek için askeri ve bilimsel ilerlemelerini kurmuştur (Morrisey vd., 2014). Böylece Batılı devletler, yerli halklar üzerinde tahakküm sistemlerini kullanmıştır. Kolonyalizm hem sömürgeci merkezde hem de sömürgeleştirilmiş çevrede güç ilişkilerini şekillendiren boyun eğdirmeyi teşvik etmiştir (d'Hautesserre, 2010). Başka bir deyişle, sömürgecilik dünya çapında Batılılaşma ve modernite projesini şekillendiren bir dizi süreç olmuştur (d'Hautesserre, 2010). Her ne kadar formel sömürgecilik II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda yavaş yavaş sona erse de etkilerini hala devam ettirmektedir (d'Hautesserre, 2010; Morrisey vd., 2014; Nayak & Jeffrey, 2013). Başka bir deyişle, birçok Latin Amerika, Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya ülkesi post-kolonial denilen bir dönemi deneyimlemesine rağmen eski kolonyal bağlantıları hala devam ettirmektedir. Bu durum, post-kolonial bakış açısı ile bu bölgelerin değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Post-kolonializm oldukça tartışmalı bir terim olmakla birlikte geçmişle tarihsel ilişkiyi yeniden yorumlamakla ilgili bir terimdir (Morrisey vd., 2014). Post-kolonializm sadece kolonyal (sömürge) yönetiminden sonraki tarihsel bir zamana vurgu yapmamaktadır. Yani, tarihsel olarak düşünüldüğünde post-kolonializm kolonyal geçmiş ile koloni sonrası zaman arasındaki kesin bir bölünmeye işaret etmemektedir. Aksine post-kolonializm, sömürge sonrası dönemde Batılı güçlerin eşitsizlikleri sürdürmesindeki rolüne odaklanmaktadır (Nayak & Jeffrey, 2013). Bu açıdan düşünüldüğünde post-kolonializm, klasik Batı modernite anlatısına alternatif bir anlatı olarak düşünülmelidir. Başka bir deyişle, post-kolonializm Batılı bilgi ve iktidar yapılarını eleştiren bir yaklaşımdır.

Edward Said'in 1978 yılında kaleme aldığı Şarkiyatçılık adlı çalışması birçok post-kolonial çalışma için referans noktasıdır. Şarkiyatçılıkta Said; güç, bilgi ve metinsel temsil biçimleri arasındaki etkileşimleri incelemiştir. Said, Batılı filolog, etnograf, edebiyatçılar tarafından kaleme alınan metinlerden yola çıkarak Doğu'nun çok çeşitli temsillerini derinlemesine analiz etmiştir. Said'e göre Doğu, Batılılar tarafından kolektif olarak icat edilmiştir. Bu kolektif icatta, Said'in bakış açısına göre Doğu; egzotizm, romantizm, macera, korku ve arzuya dolu bir alan olarak hayal edilmiştir. Said,

Batı'nın barbar/medeni, rasyonel/irrasyonel gibi ikilikleri kullanarak Doğu'yu Batı'nın ötekisi olarak konumlandığını ve söylem ve temsillerle bu ötekilik anlatısını desteklediğini iddia etmektedir. Bu açıdan Said, Şarkiyatçılığın tarafsız gerçeklerden ziyade belirli ideolojik anlamla dolu bir söylem olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada, Said'e göre özellikle kültürel atıflar ile ötekiliğin özdeşleştirilmesinde ve üretilmesinde kullanılan söylemsel yöntemler Batı'nın Doğu algısında önem arz etmektedir. Dolayısıyla da sömürgeci söylemi kimlik ve farklılığı çeşitli mekanlara, yerlere ve insanlara atfederek sömürgeciliği sürdürmektedir.

Said'in bahsettiği Doğu ile Batı arasındaki ayrımların basitleştirilmesi günümüze kadar birçok yazar tarafından sürdürülmektedir (Akama vd., 2011; Amoamo & Thompson, 2010; d'Hautesserre, 2010; Hall, 1994; Hall & Tucker, 2004). Bu basitleştirmeler Doğu'nun halkları, gelenekleri ve zihinleri üzerinden olmaktadır. Doğunun bu şekilde ötekileştirilmesi turizm söylemlerinde de göze çarpmaktadır. d'Hautesserre'in (2010) de tartıştığı gibi turizmin kökleri hem teorik bir yapı hem de algısal bir mekanizma olarak kolonyalizmde aranmalıdır. Turizmin gelişmesi, Küresel Güney destinasyonlarına yaklaşımla egzotik olanı aşağıya gören sömürgeci etkileşim biçimlerini sürdürmektedir. Egzotik yerler, ziyaretçilerin tanıdığı ve hakkında iletişim kurabileceği "evrensel" (Batı anlamında) bir referans sistemi içinde konumlandırılan bir dil aracılığıyla ve evcilleştirilerek kontrol edilmektedir. Benzer bir şekilde, Hall'un (1994) de belirttiği gibi pek çok turist için ziyaret edilecek destinasyonu çekici kılan unsurlardan bir tanesi de ötekilik olmaktadır. Başka bir deyişle, turizm destinasyonları ile ilgili temsiller çoğu zaman ikili zıtlıklar üzerinden yaratılmaktadır. Ötekiliğin temsili imparatorluk topraklarında keşif ve seyahat amaçlı ziyaret edilen yerlerin anlatılarını popüleştirmeleriyle bağlantılı olmuştur ki bu durum hala geçerliliğini sürdürmektedir (Hall & Tucker, 2004). Bununla birlikte, Batılı güçlerin küresel eşitsizlikleri sürdürmedeki rolü hala devam ettirmektedir (d'Hautesserre, 2010). Bu yüzden, sömürge sonrası merkez-çevre ilişkilerinden kaynaklanan ekonomik ve siyasi bağımlılık durumu, bazı yorumcular tarafından bir tür emperyalizme benzetilmektedir (bknz. d'Hautesserre, 2010; Hall, 1994; Hall & Tucker, 2004). Turizmin doğası ve gelişimi üzerinde de merkez ülkelerin etkisi ve kontrolü olabilmektedir. Bu yüzden post-kolonializm ile turizm arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Ekoturizm ve Post-Kolonializm İlişkisi

Ekoturizm, ilk olarak 1980'li yılların başında, Meksikalı bir mimar ve uluslararası turizm danışmanı olan Hector Ceballos-Lascurian tarafından kullanılmıştır. Ceballos-Lascurian ekoturizmi, göreceli olarak bozulmamış doğal peyzajlara ve onun yabani bitkilerini ve hayvanları ile bu alanlarda bulunan mevcut kültürel yönleri incelemek, hayranlık duymak ve keyfini çıkarmak gibi özel amaçları kapsayan bir turizm çeşidi olarak tanımlamıştır (Davidov, 2013). Bununla birlikte, ABD menşeli Uluslararası Ekoturizm Derneği (2019) ekoturizmi "çevreyi koruyan, yerel halkın refahını sürdüren, yorumlama ve eğitim içeren doğal alanlara sorumlu seyahat" olarak tanımlayıp çeşitli ilkeler belirlemiştir. Bu ilkeler ise gerek ziyaretçi gerekse ev sahibinin uyması gereken—ev sahibi ülkenin kültürel ve çevresel özelliklerine farkındalık oluşturmak gibi—çeşitli etik kuralları içermektedir. Benzer şekilde, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) ekoturizmi, "Doğanın (ve hem geçmiş hem de şimdiki kültürel özelliklerin) tadını çıkarmak ve takdir etmek için, korumayı teşvik eden, düşük ziyaretçi etkisine sahip olan ve yerel halkların aktif sosyo-ekonomik katılımını gerektiren bir seyahat" olarak tanımlamaktadır (Hector, 1996). Bu açıdan değerlendirildiğinde, sürdürülebilirlik ekoturizmin ana

amaçlarından birisi olmaktadır. Sürdürülebilirliği geliştirme yolları ise politika yapıcılar, ulusal ve uluslararası yatırımcılar, finansal ağlar ve diğer aktörlerin ortak çabasını gerektirmektedir (Davidov, 2013).

Akademik olarak ilk defa Romeril (1985) tarafından 1980'lerin ortalarında kullanılan ekoturizm, İngilizce akademik literatüre girmiştir ve o zamandan beri turizm çalışmaları alanında tartışmalı olsa da önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır (Weaver, 2002). Yıllar içinde ekoturizm, dünya mirası turizmi gibi kültür turizmini kapsayan (ancak bunlarla sınırlı olmayan) alternatif turizm kümelemesinin bir parçası haline gelmiştir ve son kırk yıldır spesifik olarak Küresel Güney ülkelerinde ortaya çıkan bir turizm çeşidi olmaktadır. Küresel Güney ülkelerinde ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi pek çok araştırmacının (Davidov, 2013; Weaver, 2002; Zeppel, 2006) belirttiği gibi Küresel Güney ülkeleri için sürdürülebilir bir turizm politikası oluşturmaktır. Çünkü Küresel Güney ülkeleri incelendiğinde, her ne kadar biyoçeşitlilik açısından zengin olsalar da uzun yıllardır doğal kaynaklarının aşırı kullanımına bağlı olarak bir habitat kaybı yaşamaktadır. Uluslararası ve ulusal kalkınma kuruluşları, 1992 yılında düzenlenen Rio Dünya Zirvesinde kabul edilen Gündem 21'den bu yana sürdürülebilirlik konularına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu yüzden biyoçeşitlilik açısından zengin olan Küresel Güney ülkelerinde doğal alanlarının korunması için ekoturizm teşvik edilmektedir (Parnwell, 2009).

Ekoturizm aynı zamanda mevcut fırsatları ve topluluk varlıklarını tamamlama ve yerel ekonomiyi çeşitlendirme yeteneği ile yerli halkın gelişimine katkı sağlamaktadır (Cochrane, 2009; Davidov, 2013; Russell & Ankenman, 1996; Uluslararası Ekoturizm Derneği, 2019; Weaver, 2002). Bazıları küresel öneme sahip olmak üzere birçok yerli topluluk, doğal alanların yakınında veya içinde yaşamaktadır. Ekoturizm, yerel halkların kültürlerinden yararlanarak yerel topluluklar arasında istihdam olanaklarını arttırması, ekonomik tabanı çeşitlendirmesi ve iş yatırım fırsatları oluşturması gibi ekonomik motivasyonları içermektedir (Colton & Harris, 2007). Bununla birlikte, yerel halkların çoğu geçimini doğal ortamdan elde ettikleri gelire bağlıdır. Bu nedenle ekoturizm, yerli topluluklar için yeni geçim kaynakları sağlama açısından sürdürülebilir olarak düşünülmektedir. Ancak bu noktada sürdürülebilirliğin nasıl anlaşıldığı önem kazanmaktadır. Birçok araştırmacı Batı tarzı sürdürülebilirliğin Küresel Güney ülkelerinin yerli halklar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu iddia etmektedir (Hall, 1994; Hall & Tucker, 2004; Luke, 1997). Bu yazarlara göre ekoturizm bir yandan Batının biyolojik genişlemesine katkıda bulunurken diğer yandan da yerli halkların kendi toprakları üzerinde kurduğu arazi mülkiyetini inkâr etmektedir.

Küresel Güney ülkelerindeki ekoturizm, doğanın organik bir bileşeni olarak algılanan "otantik" yerli kültürel formların tüketimi ile de karakterize edilmektedir (Craik, 1994). Bu noktada, Edward Said'in *Şarkiyatçılık* kitabında belirttiği, sömürgeleştirilen toplumların Batılılar tarafından nasıl Batı'nın "ötekisi" olarak hayal edildikleri düşüncesini takip etmek gerekmektedir (Said, 1978). Craik'in (1994) de belirttiği gibi genel olarak turizm ile post-kolonializm arasında yakın bir ilişkisi vardır ki birçok sebep bunda rol almıştır. İlk olarak, eski sömürgeler, Avrupa-Amerikalı turistler için tercih edilen yerler olarak popüleritesini arttırmıştır. Örneğin Pasifik Kıyıları, Asya, Afrika ve Güney Amerika'da kolonyal miraslar, turistik mekanlara dönüştürülmüştür. Burada ise turistik mekanlar, egzotik halklar ve gelenekler, yerli ve yaşam tarzları gibi retorikle ilişkilendirilmiştir. İkinci olarak, birçok araştırmacının

(Douglas, 1996; Hall & Tucker, 2004; Hitchcock, 1999) belirttiği gibi Avrupalıların Batılı olmayan kültürlerin insanlığın ilkel yönünü temsil ettiğine olan inançlarını turizm söylemlerine yansıtmaktadır. Siyasi bağımsızlığa rağmen, sömürge literatüründe ifade edilen egzotik özelliklerin çoğu, farklı etnik grupları heyecan verici ve büyüleyici olarak tasvir etmektedir (Hitchcock, 1999). Ekoturizm de etnik açıdan farklı grupların kendi ortamlarında ziyaretini kapsadığı için Batılı ana akım tarafından sıklıkla egzotik ve otantik olarak tanımlanmaktadır. Ekoturizm sıklıkla; yoksul, savaştan zarar görmüş ya da "az gelişmiş" olmaları nedeniyle tehlikeli olarak algılanan yerlerde bulunan heyecan verici sıradışılık arayan Avrupalı-Kuzey Amerikalı gezginler tarafından tercih edilmektedir (Davidov, 2013). Kayoko (2007) Batılı turistlerin ekolojik turları, farklı kabile kültürlerini deneyimlemek ya da henüz uygar olmayan geleneksel yaşam hevesi ile tercih ettiklerini öne sürmektedir. Dolayısıyla da ekoturizm söylemi Küresel Güney ülkelerinde genellikle *ötekilik* üzerinden kabul görmektedir.

Sonuç olarak ekoturizm, genellikle yerel ekosistemleri öğrenme ve destekleme gibi bileşenleri içeren ve teorik olarak sürdürülebilir kalkınma ideolojileriyle uyumlu ve bir şekilde yerel topluluklara ekonomik olarak yardımcı olma iddiasıyla tasarlanmış bir turizm çeşididir. Bu şekilde bir tanımlama ile Güneydoğu Asya'nın analizini yapmak oldukça faydalı bir girişim olacaktır. Çünkü, Güneydoğu Asya ülkeleri, 16. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş Avrupa yörüngesine girmiş 20. yüzyılda da bu süreç daha da pekişmiştir (Hinch & Butler, 2007). Bu yüzden Batılı turistler için Güneydoğu Asya'nın yerli topluluklarının kültürleri ilgi çekicidir çünkü macera peşinde koşan turistler, farklı deneyimler yaşamak istemektedir. Güneydoğu Asya bölgesi de bu farklı deneyimleri sunabilecek potansiyellere sahip olmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel yöntemlere baş vurmuştur. Veri toplama yöntemi olarak ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Makalede çok çeşitli ikincil kaynaklardan yararlanmıştır. İlk olarak, Güneydoğu Asya'nın turizmi ile ilgili istatistiki veri paylaşan Dünya Bankası, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi ve Dünya Turizm Örgütü gibi çeşitli kuruluşların resmî web sitelerinde bölge ile ilgili yayınladıkları verilere başvurulmuştur. İkinci olarak, Güneydoğu Asya kaynaklı ekoturizm ile ilgili düzenlenen konferanslardan elde edilen raporlar (2002 Dünya Ekoturizm Zirvesi Raporu- Sheridan ve Halpenny, 2002) ile ekoturizm ile ilgili çeşitli turistik web siteleri ve blog yazılarına başvurulmuştur. Son olarak ise bu konuda daha önce yapılmış (İngilizce) akademik çalışmalara yer verilmiştir. Bu üç veri seti üç ana tema üzerinden analiz edilmiştir. İlk tema bölgenin ekoturizm potansiyeli ve ekoturizm faaliyetlerinin neleri içerdiği ile ilgili olmuştur. Bu tema Güneydoğu Asya'da ekoturizmin nelerde yoğunlaştığını ve hangi faaliyetleri kapsadığının betimsel bir sunumunu yapmıştır. Böyle bir tasviri bilgiden sonra bölgedeki ekoturizme sürdürülebilirlik ve yerli kültürlerin tüketilmesi gibi iki farklı temadan yaklaşmıştır. Bu iki tema ile kitle turizmine alternatif olarak ortaya çıkan ekoturizme post-kolonyal bir bakış açısı geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Güneydoğu Asya'da Sömürgecilikten Ekoturizme Giden Yol

Güneydoğu Asya turizminde neden insanın ve kültürün bir araç olduğunu anlamak için bölgenin Batılılar tarafından sömürge döneminde egzotik ve otantik olarak nasıl inşa edildiğinin üzerinde durulması gerekmektedir. Güneydoğu Asya'da modern turizmin ortaya çıkışı her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül etse de otantik ve egzotik olarak Güneydoğu Asya'nın inşa

edilmesi kolonyal süreç ile ilişkilendirilmiştir (Hinch & Butler, 2007; Richter, 2009). 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında ilk olarak Portekiz ve İspanyolların Doğu'ya, özellikle Hindistan ve Baharat Adaları'na³ ticaret yolları kurmayı amaçlayan bir dizi keşif gezileri, Güneydoğu Asya'da bazı ticari merkezler kurmasıyla sonuçlanmıştır (Osborne, 2010). Daha sonraki süreçlerde, İngiltere, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere bir takım Avrupa ülkeleri, bölgeyi yaklaşık olarak 400 yıl boyunca planlı bir şekilde sömürgeleştirmiştir. İngiltere; Malezya, Singapur, Bruney ve Burma'yı, Fransa; Vietnam, Kamboçya ve Laos'u ve Hollanda ise Endonezya'yı sömürgeleştirmiştir. Yaklaşık olarak 350 yıl Portekizler tarafından sömürgeleştirilen Filipinler ise sonraki 50 yıl boyunca da ABD tarafından ilhak edilmiştir (Osborne, 2010; Richter, 2009). Sömürgecilik dönemi süresince Bali adaları başta olmak üzere pek çok bölge Avrupalıların dinlenme alanlarına dönüştürülmüştür.

Avrupalıların sayfiye alanlarına dönen yerler zaman içerisinde farklı otantik ve egzotik efsanelere konu olmuştur. Otantizm ve egzotizm adına en yaygın efsanelerden bir tanesi de Bali efsanesi olmuştur. Efsaneye göre Hollandalı bir kaptan olan Cornelis de Hautman'ın filosu, 1597 yılında Bali adalarına vardığında, Bali'nin egzotizminden oldukça etkilenmiştir (Boon, 1977; Hinch & Butler, 2007). Çünkü ada her ne kadar tarımsal ve ticari olarak önemli olmasa da cenneti andırarak kadar güzel peyzajlara sahip olup, adanın kadınları da güzellikleri ile dikkat çekmiştir. İlginç bir şekilde, filodan iki asker Bali'deki yerli kadınlardan etkilenip dönüş gemilerine hiç binmeyip ülkelerine bir daha geri dönmemiştir. Bu durumu, Masselman şöyle açıklamıştır: "Adanın ticaret adına sunabileceği hiçbir şeyi yoktu; ama başka cazibe merkezleri de vardı- kaygısız bir yaşam tarzı ve çekici kadınları... İki genç adam bu cazibeyi karşı konulmaz buldu ve filo onlarsız yola çıktı" (Boon, 1977, s.10). Daha 16. yüzyılda Bali için inşa edilen egzotik olma durumu gerek Bali gerekse diğer yerler için zaman zaman içerisinde tekrar tekrar pekiştirilmiştir. Bunlardan biri de ünlü Hollandalı bir fotoğrafçı olan Gregor Krause'un Bali ile ilgili çektiği fotoğraflar olmuştur. 1912-1914 yılları arasındaki Bali ziyareti sırasında çoğunlukla Bali'nin kadınlarını çektiği fotoğrafları Krause, 1920'lerin başında *Bali 1912* isimli bir kitap ile yayınlamıştır. Kitap yayımlandığında en çok satan kitaplardan biri olmuştur (Hinch & Butler, 2007; Krause, 1988). Bu açıdan, kadın ve cinsellik üzerinden inşa edilen egzotik ve otantik Bali benzer bir şekilde bölgenin diğer ülkelerinin betimlenmesinde zaman zaman kullanılmıştır. Bu örneklerin gösterdiği gibi Güneydoğu Asya romantizm, macera, arzu ve şehvet ile dolu bir mekân olarak hayal edilmiştir (Bknz Said, 1978). Aynı zamanda Bali'nin betimlenmesinde kullanılan cennet kavramı "öteki" coğrafyaların sömürgeciler tarafından nasıl hayal edildiklerini göstermiştir. Sömürgeci yönetimler kasıtlı bir şekilde yerleşimi, emperyalist, ticari ve siyasi genişlemeyi teşvik etmek için cennet söylemlerini kullanmıştır (Hall & Tucker, 2004).

Her ne kadar Batılılar tarafından egzotik ve otantik olarak inşa edilen Asya söylemi zaman zaman pekiştirilse de Güneydoğu Asya'da kolonyal dönemde Batılı gezginler ile yerli Asya halkı arasında minimum etkileşim olduğu belirtilmesi gerekmektedir (Hinch & Butler, 2007). Kolonyal dönemde, diğer Küresel Güney destinasyonlarında olduğu gibi iktidardaki sınıf (Avrupalılar) ile yönetilenler (Güneydoğu Asya'daki yerli gruplar) arasında eşitsiz olarak dağılmış bir güç ilişkisi söz konusu olmuştur. Bu eşitsiz güç ilişkisi de sömürge döneminde Batılı güçlerin yerli halktan bağımsız

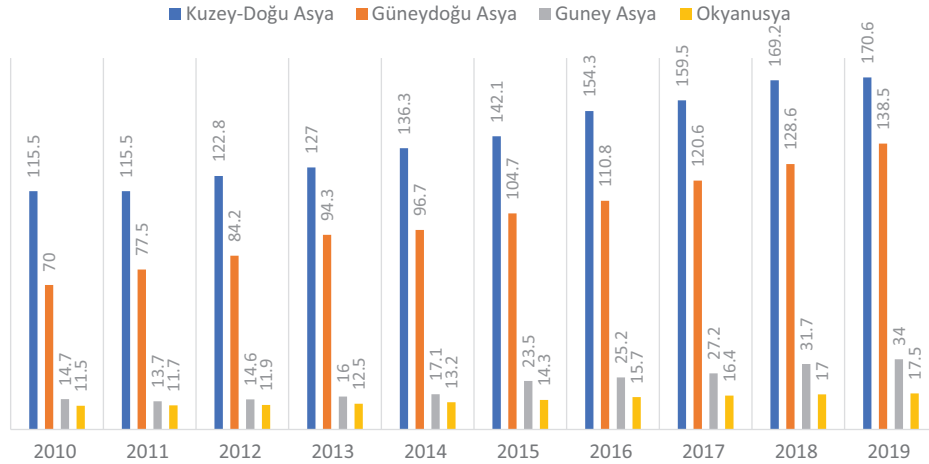
bir hayat sürmesine sebep olmuştur. Nitekim, sömürgeci güçler tropikal sıcakların etkisinden kaçmak için tepelerde yerli halktan izole yazlık evler inşa etmiştir (Crossette, 1998). Bununla birlikte, sömürgeciler yaşam tarzları itibarı ile de yerli halklardan farklı kalıplar benimsemiştir. Örneğin, İngilizler ve Hollandalılar, "yerelleşmeyi" ve tropik bölgelere uygun giyinmeyi reddederek üstünlüklerini Batılı kıyafetler giyerek göstermeye çalışmıştır (Richter, 2009). Bununla birlikte, sömürgeci güçler meskenlerini yerli halkların konut alanlarından uzak olan alanlara inşa etmiştir. Sömürgeciler tarafından inşa edilen yazlık evler, yönetim binaları gibi yapılar ulusların bağımsızlığından sonra önemli turizm destinasyonlarına dönüştürülmüştür (Crossette, 1998). Dolayısıyla da ilk tatil beldelerinin tohumları bizzat sömürgeci yöneticiler eliyle atılmıştır.

Güneydoğu Asya'da modern turizmin gelişmesi ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle de ulusal havayolu şirketlerinin (Endonezya, 1949; Malezya, 1947; Singapur, 1972; Tayland, 1960) kurulmasıyla olmuştur. Büyük gövdeli uçakların turizmde kullanılması genel olarak dünyada turizmi geliştirirken bundan Güneydoğu Asya bölgesi de nasibini almıştır (Richter, 2009). Savaşın sona teker teker bağımsızlığını kazanan birçok ülkede iç karışıklıklar meydana gelmiş, bu da turizmin gelişiminde kesintiye sebep olmuştur. İlginç bir şekilde, bölgenin en küçük ülkesi ve aynı zamanda ilk Asya Kaplanlarından biri olan Singapur, turizmin geliştiği ilk ülke olmuştur. Bunda, devletin uyguladığı kalkınma projesinin büyük bir payı olmuştur (Singapur'un gelişmesi için bkz. Chua, 2011). Singapur, uzun yıllar boyunca Güneydoğu Asya'da en çok turistin ziyaret ettiği ve turizmden en çok döviz elde eden ülke olmuştur (Richter, 2009).

1970'li yıllara gelindiğinde Güneydoğu Asya'daki birçok hükümet turizmi geliştirmek için ulusal planlar hazırlamıştır. Bu planlarda altyapı ve turizm tesislerini geliştirmek için yatırımcılara teşvikler verilmiştir. Fakat bu dönemin turizm planları daha çok elit kesime hitap eden kitle turizmini teşvik edip buna uygun tatil tesislerini inşa etmeyi önceliklemiştir (Hinch & Butler, 2007; Richter, 2009). Kitle turizmini canlandırmaya yönelik uygulanan bu turizm kalkınma planları birkaç istisna dışında (Tayland ve Malezya) başarılı olamamıştır. Bunun yanı sıra, 1990'lı yıllara kadar uygulanan turizm planlarında yerli halklar turistik faaliyetlerin bir bileşeni olarak konumlandırılmamıştır. Dolayısıyla da kitle turizmine hitap eden turistik aktivitelerin planlanması yapılrken turistler ile yerli halk arasında minimum bir seviyede etkileşim kurulmasına dikkat edilmiştir (Hinch & Butler, 2007). Örneğin, Richter'in (2009) belirttiğine göre Endonezya'da turizm yatırımları, çoğunlukla Müslüman nüfus ile turistler arasındaki muhtemel etkileşimi engellemek için Hindu nüfusun yaşadığı Bali adalarına yapılmıştır. Benzer bir şekilde, Filipinler'de başkent Manila'da bulunan havaalanı ile turistik alanlar arasında bulunan gecekonduların turistler tarafından görünmemesi için bu iki lokasyon arasında çeşitli duvarlar inşa edilmiştir (Richter, 2009). Böyle bir strateji, turistleri yerel nüfusun tatsız ve tehlikeli unsurlarından koruduğu için hükümetler tarafından mantıklı görülmüştür (Cohen, 1999).

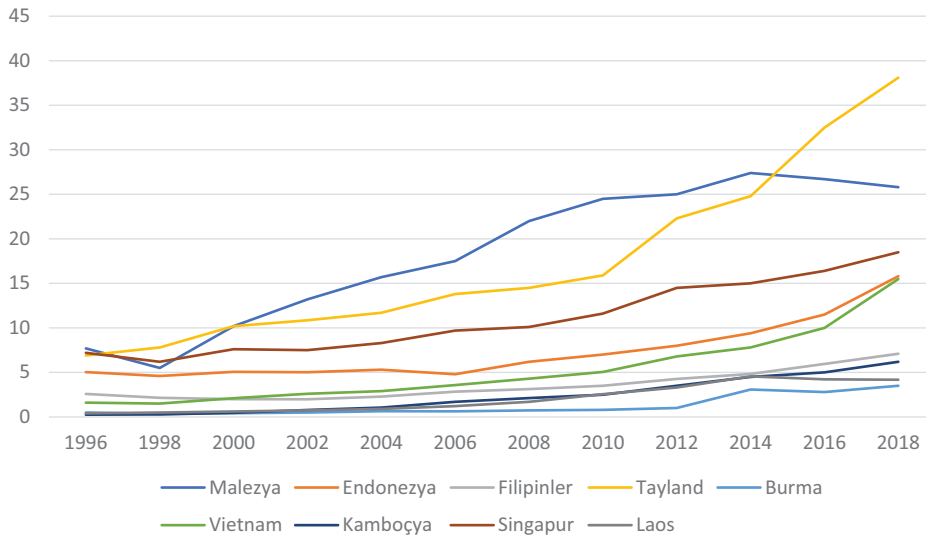
1980'lerle birlikte birçok Güneydoğu Asya ülkesi, ekonomik liberalleşmenin etkisiyle turizme yapılan yatırımlarını arttırmış, bunun meyvelerini kısa süre içerisinde almaya başlamışlardır. 1990'larda turizm, Güneydoğu Asya'nın önde gelen endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Nitekim, turizm Tayland'da en önemli gelir kaynağı iken Endonezya'da ikinci ve Singapur'da ise üçüncü sırada olmuştur (Richter, 2009). Bunun yanı sıra, Vietnam, Kamboçya

³ Baharat Adaları olarak anılan bölge günümüzde "Maluku Adaları" olarak bilinmekte olup, bölge Endonezya'nın takım adaları bölgesidir.

Şekil 2.

2010–2019 yılları arasında Asya-Pasifik Bölgesini ziyaret eden turist sayısının değişimi (Milyon). Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi, 2020

Şekil 3.

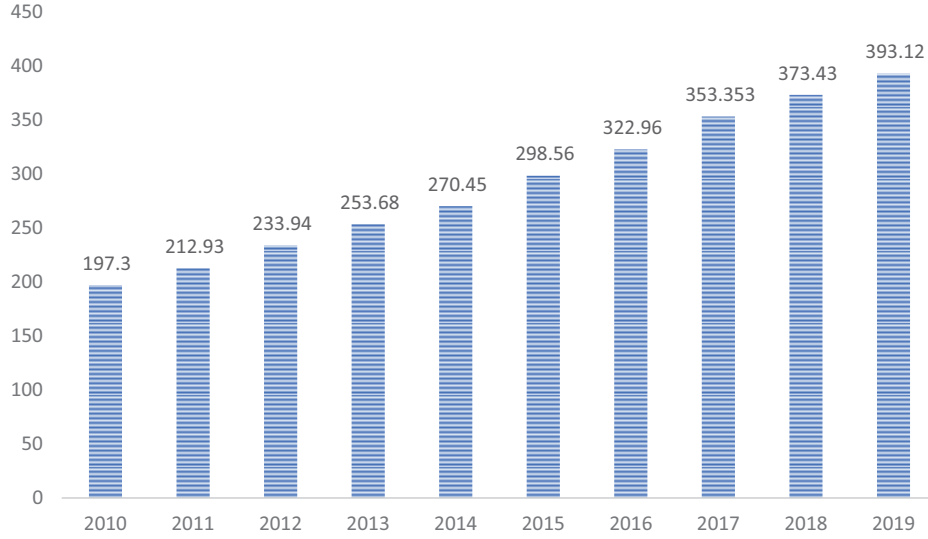
1996–2018 yılları arasında Güneydoğu Asya Ülkelerini ziyaret eden turist sayısı (Milyon). Kaynak: Dünya Bankası, 2020

ve Filipinler gibi politik olarak daha istikrarlı hükümetlere kavuşan ülkelerde de turizm gelişmeye başlamıştır. Her üç ülke de siyasi olarak istikrarsız dönemler geçirmiş; fakat siyasi istikrarın sağlandığı dönemlerde hükümetlerin kararlı turizm politikaları sonucu turizmin ülke ekonomisine olan katkısını arttırmıştır. Buna karşılık, askeri hükümetin zaman zaman sivil hükümete el koyduğu Burma⁴ ve iç karışıklıklar yaşayan Laos ve Bruney'de ise turizm beklenen etkiyi hiçbir zaman yaratmamıştır. Sonuç olarak, 1990'lı yıllar birçok Güneydoğu Asya ülkesi için turizm açısından hayati öneme sahip olup devam eden yıllarda önemini korumuştur.

Güneydoğu Asya bölgesi son yıllarda yıllık ortalama %7'lik turist artışıyla dünya ortalamasının (%4) oldukça üzerinde olmuştur (bkz. Horwarth HTL, 2018). Güneydoğu Asya, Asya-Pasifik bölgesinde, Çin, Güney Kore ve Japonya'nın da bulunduğu Kuzey-Doğu Asya bölgesinden sonra turist sayısının en fazla olduğu bölge olup

bölgeyi ziyaret eden turist sayısı gittikçe artmıştır (Şekil 2). 1996–2018 yılları arasında, bazı yıllar istisna olmak üzere bölgedeki ülkelerin tamamı, kademeli olarak turist sayısını arttırmıştır (Şekil 3). 2018 yılı itibariyle yaklaşık olarak 40 milyon turist ziyaret ettiği Tayland, en fazla turist çeken ülke olmuştur. Tayland'ı sırasıyla 26 milyon turist ziyaret ettiği Malezya ve 18,5 milyon turist ile Singapur ve 15,5 milyon turist ile Vietnam ve Endonezya takip etmiştir (Şekil 3). Her ne kadar turizme bağlı olarak bölgedeki ülkelerin döviz girdilerinde ciddi bir artış olsa da (Şekil 4), turizmin GSYH'ye olan direk katkısı, her ülkede aynı oranda artmamıştır. Bazı ülkelerde turizmin GSYH'ye katkısı yıllar içerisinde artarken, bazı ülkelerde de azalmıştır (Tablo 1). Örneğin, Kamboçya'da turizmin GSYH içindeki oranı 1995'te %1,40 iken bu oran 2019 yılında %14,40'a yükselmiştir. Benzer bir artış, Filipinler ve Tayland için de gözlemlenmiştir. Fakat, bölgedeki diğer ülkelere kıyasla turizmin az geliştiği Bruney ve Laos ile turizmin ilk geliştiği ülkelere olan Singapur ve Malezya'da turizmin GSYH içindeki oranı düşmüştür. Özetle, her ne kadar Güneydoğu Asya bölgesi 1980'den beri turizme bağlı olarak elde edilen geliri artmış olsa da her ülkenin turizmden aldığı pay ise aynı oranda olmamıştır.

⁴ Burma'nın tarihi askeri darbelerle doludur. Son olarak, 1 Şubat 2021 tarihinde demokratik olarak seçilmiş iktidar partisi olan Ulusal Demokrasi Birliği (NLD), Burma ordusu tarafından görevden alınmış, Nobel Barış ödüllü başbakanı Aung San Suu Kyi ise hapse atılmıştır.

Şekil 4.

Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelerin 2010–2019 yılları arasında turizm gelirin GSYH'ye katkısı (Milyar Dolar). Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi, 2020

Tablo 1. Güneydoğu Asya ülkelerinde 1995–2019 yılları arasında turizm gelirlerinin GSYH içindeki oranı										
Ülkeler	Birim	1995	1998	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2019
GDA top	%	4,16	5,09	5,21	4,65	4,91	4	4,53	5,15	5,47
Brunay	%	3,81	2,20	1,70	1,56	1,14	1,11	0,79	1,17	1,26
Burma	%	2,52	2,45	2,43	1,91	1,45	0,88	1,77	2,95	2,74
Endonezya	%	2,92	3,99	3,79	2,65	2,18	1,87	1,70	1,86	1,90
Filipinler	%	3,10	4,88	5,94	6,03	7,92	6,35	8,23	10,66	12,34
Kamboçya	%	1,40	2,98	7,94	9,63	10,06	11,92	14,28	13,74	14,44
Laos	%	2,11	3,58	4,92	2,65	2,18	1,87	1,70	1,86	1,90
Malezya	%	6,53	5,56	6,26	5,65	7,12	5,62	5,97	6	5,80
Tayland	%	5,10	6,89	7,43	7,02	7,13	6,11	8,07	9,10	9,72
Singapur	%	5,77	4,91	4,52	4,21	4,01	4,04	4,08	4,17	4
Vietnam	%	2,06	5,18	5,78	5,83	6,37	5,65	5,60	5,83	5,93

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi, 2020

1990'a kadar bölge hükümetlerinin yerli halk ile turist arasındaki etkileşimi azaltmaya yönelik olan turizm politikası, 1990'dan sonra tersi yönde bir yönelim göstermiştir. Singapur dışında ekoturizm bir şekilde bütün Güneydoğu Asya ülkelerinde kitle turizmine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Sömürge döneminde yerli halk için inşa edilen otantik ve egzotik kavramları, başka yollardan ekoturizmin retoriğinde de kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim bölgede ekoturizmin ilk geliştiği yerlerde turistler, otantik ve egzotik yerli kültürlerin keşfine davet edilmiştir.

Güneydoğu Asya ve Ekoturizm Faaliyetleri

Güneydoğu Asya'da Singapur dışındaki bütün ülkelerde çeşitli şekillerde ekoturizm faaliyetleri yapılmaktadır. Dünya Tarım Örgütü'nün raporuna göre bölgede 1990'lı yıllarda ekoturizm faaliyetlerini turizm planlarına dahil eden Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler ekoturizmden elde edilen gelir açısından ilk sıralarda yer almıştır (Lindberg vd., 1997). Buna karşılık, Laos, Kamboçya, Vietnam ve Burma gibi ülkelerde ise ekoturizm 2000'li yıllardan beri gelişme göstermiştir (Tablo 2). Güneydoğu Asya'daki ekoturizm, iki

faaliyet etrafında şekillenmiştir. Birincisi Tayland, Malezya, Endonezya ve Filipinler gibi ülkelerin kıyı alanlarında yağmur ormanları ve mercan resifleri boyunca gelişmiştir. İkinci ekoturizm faaliyetleri ise hemen hemen Güneydoğu Asya'daki ülkelerinin hepsinin dağlık alanları boyunca gelişme göstermiştir (Weaver, 2002; Zeppel, 2006). Aşağıdaki Tablo 2'den de görüleceği gibi bölgedeki ülkelerin ekoturizm potansiyelleri farklılık göstermektedir.

Güneydoğu Asya bölgesinde kıyı alanlarında gelişen ekoturizmin mercan resifleri ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bölgedeki mercan resifleri, dünyadaki toplam mercan resiflerinin yaklaşık olarak %25'ini oluşturmaktadır. Malezya, Endonezya, Filipinler ve Tayland bölgede mercan resiflerinin bulunduğu başlıca ülkelerdir (PohPoh, 2003). Mercan resiflerine bağlı olarak gelişen ekoturizm, ilk olarak bir bölgenin koruma altına alınmasını gerektirmektedir. Bu açıdan bölgedeki birçok ülke 1990'lardan beri, kıyı koruma alanları çıkarmaya başlamıştır. Koruma altına alınan parklarda, ülkeyi ziyaret eden turistlere ekoturizm çerçevesinde çeşitli eğitici turistik faaliyetler yapılmaktadır. Bu faaliyetler; su altı dalışı,

Tablo 2.
Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelerin ekoturizm türleri ve planların tarihi

Ülkeler	Ekoturizm planı	Kıyı bölgelerde ekoturizm	Dağlık bölgelerde ekoturizm
Tayland	Ulusal Ekoturizm Politikası-1994	Phuket ve Bangkok	Kuzey dağlık bölgeler
Malezya	Ulusal Ekoturizm Planı-1995	Penang, Kuala Lumpur, Kuching	Sabah, Perak, Sarawak
Endonezya	Endonezya Ekoturizm Merkezi (Indecon)-1995	Bali, Jakarta hinterlandı, Komodo adası ve Sulawesi	Java, Lambok
Filipinler	Ulusal Ekoturizm Stratejisi-2003	Olongo adası	Luzon bölgesi
Vietnam	Turizm Kanunu-1995 (ekoturizm kanunu henüz yok)		Ba Be Ulusal Parkı, Cuc Phuong Ulusal Parkı, Sapa
Laos	Ulusal Ekoturizm Stratejisi ve Eylem Planı-2005		Nam Ha Ulusal Parkı
Kamboçya	Kamboçya Topluma Dayalı Ekoturizm Ağı (CCBEN)-2002		Ratanakiri bölgesi

Kaynak: Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizm ile ilgili yazılan birçok makale ve web sitelerinden elde edilen bilgiler yazar tarafından tablolaştırılmıştır

deniz kanosu, kıyı yürüyüşleri, yunus balığı ve köpek balığı gibi memeli deniz canlı gözlemciliği, kuş gözlemciliği ve mangrov ormanları turu gibi çeşitli aktiviteleri içermektedir (PohPoh, 2003; Weaver, 2002). Kıyıda yapılan bu tür faaliyetler, PohPoh'un (2003) da belirttiği gibi zaten kitle turizmini (deniz-kumsal-güneş) tercih eden turistleri hedef kitle olarak seçmektedir. Bu faaliyetler ile, turistlerin kara veya denizdeki koruma alanlarında gününbirlik olarak oyalanmaları planlanmaktadır. Bu açıdan, kıyı turizmi kitle turizmine bağlı olmaktadır. Kıyı parklarına örnek olarak; Filipinler'deki Olongo adası eko parkı, Endonezya'daki Bunaken Ulusal Kıyı Parkı, Tayland'da Phuket ve Bangkok'un kıyı kesimleri verilebilmektedir.

Güneydoğu Asya'da kıyılar boyunca gelişen ekoturizm ile ilgili pek çok problem bulunmaktadır. İlk olarak, kıyı koruma alanları önemli ölçüde tehlike altında bulunmaktadır. PohPoh'un (2003) belirttiğine göre bölgedeki resiflerin %80'i risk altında iken bu resiflerin %56'si ise çok ciddi risk altındadır. Bu açıdan teoride, ekoturizm ile zaten risk altında bulunan resiflerin daha sürdürülebilir bir şekilde kullanılması amaçlanmaktadır. Fakat, uygulamada birçok açıdan tam tersi bir durum gerçekleşmiştir. Örneğin, Endonezya'da ekoturizmin kalesi olma potansiyeline sahip olan Endonezya Borneo'sunda (Kalimantan), son 20 yılda aralıksız ormansızlaşma ve büyük ölçekli yangın gibi nedenlerle ciddi anlamda habitat kaybı yaşanmıştır (Weaver, 2002). Aynı şekilde, sadece 2000 yılında Tayland'ın kıyı parklarını ziyaret eden turist sayısı 2,5 milyonu geçmiştir (Petry, 1996). Aşırı turistleşmeye bağlı olarak da Tayland'da da doğal alanlar ciddi tehlike altına girmiştir. İkinci olarak, bölgede kıyı köylerinde yaşayan çeşitli etnik gruplar arasındaki çatışmalar da kıyı boyunca gelişme gösteren ekoturizmi caydırıcı olmaktadır (Weaver, 2002). Son olarak, yeterli sayıda eğitilen personel sayısının olmaması kıyı bölgelerdeki ekoturizmi sınırlayan bir diğer etmen olmaktadır. Nihayetinde, kıyı bölgelerde ekoturizmi içeren sualtı dalışı, su kayağı gibi aktiviteler daha profesyonel personel gerektirmekte; dolayısıyla kıyı köylerinde yaşayan yerli halkları bu konuda eğitmek daha zahmetli olabilmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, PohPoh'un (2003) da belirttiği gibi Güneydoğu Asya, Pasifik Bölgesi'ndeki Avustralya ve Yeni Zelanda'ya kıyasla kıyı bölgelerde gelişen ekoturizm konusunda daha az başarılı olmuştur.

Bölgede, dağlık alanlarda gelişme gösteren ekoturizm yürüyüş (trekking) başta olmak üzere bulunan coğrafyaya göre doğal (su kaynakları ve ormanlar) kaynakların keşfi, köylülerin tarımsal

pratiklerine katılma gibi pek çok faaliyeti içermektedir (Colton & Harris, 2007; Weaver, 2002; Zeppel, 2006). Coğrafi olarak Güneydoğu Asya'daki ülkeler engebeli bir topografyaya sahip olduğu için dağlık bölgelerdeki ekoturizm potansiyeli oldukça yüksektir. Dağlık bölgeler aynı zamanda tepe kabilelerinin⁵ de meskeni olmaktadır. Bölgedeki, tepe kabileleri, Mekong bölgesindeki anakara ülkelerinin kuzey yaylalarında ve ayrıca Güneydoğu Asya'nın ada ülkelerindeki dağ ve yağmur ormanlarında bulunmaktadır. Dağlık bölgelerdeki ekoturizmin potansiyeli yüksek olmasına rağmen kıyı bölgelere oranla turist sayısı açısından düşünüldüğünde ekoturizm faaliyetleri çok daha sınırlı kalmıştır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi kıyı bölgelerdeki ekoturizm kitle turizmine bağlı olarak gelişmiştir. Aksine, Weaver'ın (2002) iddia ettiği gibi dağlık bölgelerdeki ekoturizm ise hem macera hem kültür hem de doğa turizminin melezleşmesinden oluştuğu için turistlerin özel olarak bu dala yönelmesini gerektirmektedir.

Her ne kadar bütün ülkeler dağ yürüyüş yollarını geliştiren stratejiler uygulasa da bölgede ekoturizmin en çok geliştiği bölge, 1970'lerden beri trekking turlarının odak noktası olan Kuzey Tayland'ın dağlık kısımlarıdır. Fil Doğa Parkı, Khao Sok Ulusal Parkı, Karen kabilesi olarak bilinen yerli kabilelerin yaşam alanları Tayland'da en çok ziyaret edilen eko turistik merkezlerdir. Bununla birlikte, Vietnam'da yaklaşık 5 milyon kişi, korumanın merkezinde yer aldığı korunan alanlar ve özel kullanım ormanlarında yaşar ve ekoturizm bu bölgelerdeki yerli halkları kapsamaktadır (Zeppel, 2006). Benzer bir durum, Filipinler'de yaklaşık olarak 1,5 milyon kabile insanının yaşadığı Kuzey Luzon bölgesi için de geçerlidir. Aynı şekilde Laos'un %14'ünü kapsayan Nam Ha koruma bölgesi de 100'den fazla etnik azınlık köyüne sahiptir (Nam Ha Project, t.y.). Bu açıdan Güneydoğu Asya'daki koruma alanları daha çok etnik azınlıkların veya yerli kabilelerin yaşadığı alanları kapsamaktadır.

Güneydoğu Asya'da dağlık bölgelerdeki ekoturizm, gittikçe daha çok uluslararası tur şirketlerinin ilgi alanına girmekte ve dolayısıyla da özellikle dağlık alanlarda gelişen ekoturizm küçük ölçekli alternatif bir turizm tipinden giderek daha büyük şirketleri ve uluslararası bağlantıları içeren büyük bir endüstriye doğru evrilmektedir. Örneğin, Tayland ekoturizme en erken başlayan ülke olduğu için, ülkedeki birçok tepe kabile köylerinde aşırı bir şekilde turist yoğunluğu görülmektedir, Weaver'ın (2002) çalışmasının

⁵ Güneydoğu Asya bölgesinde, kırsal kökenli etnik azınlıklara tepe kabileleri, etnik azınlıkların yaşadığı köylere ise tepe kabile köyleri denmektedir.

gösterdiği gibi Tayland ve çevre ülkelerdeki tepe kabileleri 1990'lı yıllarda daha çok sırt çantalı gezgin turistleri çekerken 2000'li yıllarla birlikte sırt çantalılar yerine daha geleneksel turistleri çekmeye başlamıştır. Buna karşılık Laos ve Kamboçya gibi ülkeler 2000'lerin başında çeşitli projeler ile ekoturizm faaliyetlerine başlamıştır. Bu yüzden bu ülkelerde kabile köylerinde turizm henüz gelişmemiş ve ekoturizm turları, daha çok yerel tur şirketleri tarafından düzenlenmektedir. Fakat ilerleyen yıllarda Tayland'a benzeyen bir modelin diğer ülkelerde de gözlemlenmesi muhtemel görülmektedir.

Ekoturizm ve Sürdürülebilirlik

Post-kolonyal deneyim doğanın Batılı devletler için boyun eğdirilmesi ve kullanılmasına sebep olmaktadır. Bu minvalde, birçok yazar ekoturizm ile Batı'nın doğa üzerinde hakimiyeti arasında bir ilişki olduğunu düşünmektedir (Davidov, 2013; Hall, 1994; Hall & Tucker, 2004). Çünkü Batılı çevre anlayışı gen, tür ve ekosistem kaybını sınırlamak için ulusal parkların kurulmasını teşvik etmektedir. Böylece, ulusal parklar üzerinden bir çevre bilinci geliştirilmeye çalışılmaktadır. Batılı çevre anlayışında biyoçeşitliliğin ulusal parklar kurularak korunması çevrenin sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasında önem arz etmektedir. Bu da ekoturizm ile bir taraftan çevrenin sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını teşvik edilirken diğer taraftan da parklar üzerinden ekonomik gelir elde etmeyi sağlamaktadır. Hall'un (1994) de belirttiği gibi Batı ekoturizmi geliştirerek yerli kültürler üzerinde yeni bir tür emperyalizm kurmaktadır.

Güneydoğu Asya ülkelerinde bulunan birçok koruma alanı madencilik, ağaç kesimi, tarımsal gelişim, hasat ve kacak avlanma gibi nedenlerle baskı altına girmiştir. Ekoturizm ile zaten tehlike altında bulunan alanların daha sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Buna rağmen ekoturizmin bölgede ne derecede sürdürülebilir olduğu tartışmalı olmuştur. Bu bölüm, Güneydoğu Asya'daki ekoturizm faaliyetlerini Batı tarzı sürdürülebilirlik ile ilişkilendirip post-kolonyal bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken koruma planlarının çıkarılmasında rol oynayan aktörler, doğa ve yerli halk arasındaki ikilikleri yeniden düşünmeye davet etmektedir.

Güneydoğu Asya'da ekoturizmin geliştirilmesi çoğu zaman dışsal kaynaklı olmaktadır. Uluslararası çevre örgütleri (örneğin; WWF, IUCN), kalkınma ajansları, FAO, UNESCO, uluslararası ve yerel STK'ların desteği ile çoğu zaman hükümetler koruma planları oluşturmaktadır. Bu şekilde, Güneydoğu Asya'daki bazı kabile grupları ile çalışılarak, aile yanında konaklama, misafirhaneler, dağ yürüyüş parkurları ve rehberli turlar gibi ekoturizm girişimleri geliştirilmektedir. Yerli toplulukların ana geçim kaynağı olan doğal çevrelerinde ağaç kesimi, orman alanlarının tarım arazilerine dönüştürülmesi, avcılık gibi faaliyetlerin yapılması ise koruma planların çıkarılmasıyla beraber yasaklanmaktadır. Yerli halklar, rehberlik hizmetleri, konaklama, yiyecek, el sanatları, masaj gibi hizmetleri turistlerin hizmetine sunmaktadır. Bu şekilde elde edilen gelir ile yerli topluluklar için alternatif bir gelir sağlama amaçlanmaktadır (Davidov, 2013; Hvenegaard & Dearden, 1998; Weaver, 2002; Zeppel, 2006). Teoride sürdürülebilir gibi görünen uygulamalar pratikte ise çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

İlk olarak, yerli halkın ekoturizme ne kadar öncelendiği ve nerede konumlandırıldığı problem teşkil etmektedir. Yerli topluluklar ile tur operatörleri, yerel ve merkezi hükümetler, yerel ve uluslararası STK'lar arasında eşitsiz bir güç ilişkisi bulunmaktadır. Örneğin, Güneydoğu Asya'da ulusal koruma parklarının oluşturulmasında,

uluslararası çevre örgütlerinin önemli bir payı bulunmaktadır. IUCN ve WWF⁶ gibi çevre örgütleri kuruldukları tarihten itibaren ortaya çıkardıkları projelerin çoğu, Küresel Güney'de doğal türlerin (vahşi yaşam) korumasını içeren projeler olmuştur. Bu örgütler koruma alanlarını oluştururken Luke (1997) ve MacDonald'ın (2003) çalışmalarında belirttikleri gibi, yerli bilgiden ziyade kendi kurumsal misyonlarına öncelik vermektedir ki bu misyon koruma parkları kurarak doğayı sürdürülebilir bir şekilde yönetmektir. Çünkü Batı tarzı sürdürülebilirlik ideolojisi doğayı (ve değerini) vahşilikle ilişkilendirir ve ekoturizm, kökleri insandan arınmış peyzajlar kavramına dayandığı için bu değer rejiminin uygulanmasında bir araç olmaktadır (Davidov, 2013). Bu yüzden, özellikle biyoçeşitlilik açısından zengin olan Güneydoğu Asya'da çevre kuruluşları ekoturizmi tepe kabilelerinin doğal kaynaklar üzerindeki etkilerini azaltmanın bir yolu olarak görmektedir (Zeppel, 2006). Parkların kurulması yerli halkın dışlanması ve kendi toprakları üzerinde mülkiyet haklarının ellerinden alınmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla da koruma parkları orada yaşayan yerli halkı değersiz hale getirirken doğal kaynaklara ise artı değer atfetme ile sonuçlanmaktadır. Luke'un (1997) belirttiği gibi böyle bir formülasyonda ekoturizm, doğayı yeniden üretmekte, habitatları varlıklara, flora ve faunayı işletme fabrikasına, yerli halkı da girişimci paydaşlara dönüştürmektedir. Bu eşitsiz güç ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, uygulamaya konulan ekoturizm planlarından çok azının Güneydoğu Asya'da başarılı olma şansı bulunmaktadır.

İkinci olarak, Güneydoğu Asya'da ekoturizm, yerli halkların yüz yıllardır devam eden tarımsal ve kültürel alışkanlıklarını tehlikeye atmaktadır. Örneğin, Filipinler'de turizm planları, yerli halk için sosyokültürel destekten ziyade yollar, oteller ve diğer altyapılara odaklanmış ve sonuç olarak yüzyıllardır korunan piriç teraslarına oteller ve evler inşa edilerek, kültürel peyzajın çevresel ve kültürel değerleri yok edilmiştir (Dulnuan, 2005). Ayrıca turizmin gelişimine bağlı olarak birçok kabile köyü kültürel ve sosyal özelliklerini yitirmeye başlamaktadır. Örneğin Bartsch'ın (2013) Tayland'ın tepe kabile köylerini konu alan çalışması, ekoturizme bağlı olarak kabile köylerinin nasıl kültürel yozlaşmaya maruz kaldıkları ortaya çıkarmaktadır. Bartsch'a (2013) göre ekoturizm ile Batılı turistlerle karşılaşan yerli halklar, giyim ve sosyal davranışlar açısından olumsuz etkilenmektedir. Bununla birlikte dilencilik, afyon kullanımı gibi istenmeyen davranışlarda da artış yaşanmaktadır.

Turizmden elde edilen gelirin ne ölçüde yerli topluluklara aktarıldığı da problem teşkil etmektedir. Birçok araştırma (Bartsch, 2013; Hvenegaard & Dearden, 1998; Ly ve Bauer, 2016; Weaver, 2002; Zeppel, 2006), yerel toplulukların ekoturizmden çok gelir elde etmediklerini tespit etmiştir. Örneğin, Filipinler'de yapılan bir araştırma, yerel toplulukların %70'inin turizmden yararlanmadığını ortaya çıkarmıştır (Dulnuan, 2005). Ekoturizm, kitle turizmine oranla çok daha ucuz olmasına rağmen, elde edilen gelirlerin hepsi doğrudan yerli halklara gitmemektedir. Yerel topluluklar, genellikle ekoturizmi düşük gelirli mevsimlik bir iş olarak algılayıp turizm mevsimi olmayan zamanlarda ağaç kesmek, avlanmak gibi eski alışkanlıklarına devam etmektedir (Zeppel, 2006).

Son olarak, Güneydoğu Asya'da ekoturizmin (vahşi) doğayı sürdürülebilir bir şekilde koruyup korumadığı tartışmalı olmaktadır. Birçok ekoturizm bölgeleri hükümetler tarafından çıkarılan koruma bölgesi yasalarıyla belirlenmektedir. Buna karşılık koruma altına

⁶ WWF ve IUCN gibi çevre kuruluşları genellikle doğal yaşamı korumak için bir milli park sistemini teşvik ederek onları vahşi yaşam koruma alanlarındaki habitatlarıyla korumaya yönelmiştir.

Görsel 1.

Endonezya'nın Bali adalarında ekoturizm ile ilgili bir tur sitesinde kullanılan fotoğraflar. Kaynak: Trip Canvas, 2017

alınan alanlar, toplam doğal alanların sadece çok az bir kısmına tekabül etmektedir. Pek çok Güneydoğu Asya ülkesinde korumaya tabi olmayan doğal alanlar, gittikçe daha fazla tahrip edilmektedir. Örneğin, Taylan'da 1961–91 yılları arasında orman örtüsünün %50'si yok olmuş ki bu durum ormana bağımlı olan türlerin hayatta kalmalarını zorlaştırmıştır (Hvenegaard & Dearden, 1998). Benzer bir durum Endonezya, Burma ve diğer Güneydoğu Asya ülkesi için de geçerli olmaktadır.

Bu olumsuzluklara rağmen Güneydoğu Asya'da başarılı bir şekilde uygulanan ekoturizm projeleri de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Laos'taki Nam Ha projesidir. Laos'ta 49 civarında olan etnik grubun büyük bir kısmı, kırsal alanlarda yaşamaktadır. Nam Ha projesi 1999 yılında başlamış olup 2000'li yıllarda gelişme göstermiştir. Proje gereği birçok köy, ekoturizm alanı olarak belirlenmiştir. Topluluk temelli başlayan projede yerli halklar temsil edilip elde edilen gelirin büyük bir kısmı yine yerli halklara gitmektedir (Suntikul, 2007; Nam Ha Project, t.y.). Bununla birlikte yerli STK'lar da ekoturizmin toplum temelli ve sürdürülebilir ilkelerle yapılması için çaba sarf etmektedir. Tayland'da Yaşam ve Kültürün Geri Kazanılması Projesi (PLRC) ve Sorumlu Ekolojik Sosyal Turlar (REST) projesi ve Kuzey Tayland'daki Lisu Lodge projesi yerli halklar ile başlatılmış projeler olmaktadır. Benzer bir şekilde, Malezya Sabah'taki Sukau Yağmur Ormanları Pansiyonu ve Nanga Sumpain Sarawak'ın Iban topluluğu ile Borneo Adventure gibi çeşitli ekoturizm projeleri de toplum temelli ilkelerle ortaya çıkan projelerdir (Zeppel, 2006).

Ekoturizm ile Kültürü Tüketmek

Turizm, alışılmış ve alışılmadık yerler arasındaki gerçek ve hayali farklılıkları piyasa ilişkilerine açarak, sıradan olanın yanı sıra fanteziye kaçışı da içerebilmektedir (Mansvelt, 2005). Ekoturizm, doğası itibarı ile doğa ile kültürün de tüketilmesini içermekte ve tüketilen bu kültür ise çoğu zaman egzotik olarak hayal edilmektedir. Örneğin, Endonezya'daki Bali ve Toraja kültürleri oldukça fazla turistin ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte Doğu Malezya'daki uzun evlerde⁷ (longhouses) yaşayan Iban ve Kayan toplulukları, Kuzey Tayland'ın tepe kabileleri, turistler için "Asya" deneyimi yaşama hissi sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Wood, 1984). Bunun yanında, yakın zamanda, ekoturizme katılan Vietnam, Laos ve Kamboçya gibi ülkelerin de yerli halkları, Asya kültürünü deneyimlemek isteyen turistlere imkanlar sunmaktadır. Güneydoğu Asya'daki ekoturizm faaliyetlerinin büyük bir bölümü, çoğunluğu yoksul olan yerli halkın yaşadığı kırsal alanlardır ve buralarda yaşayan halkın önemli bir kısmı ülkelerinde azınlık konumundadır. Bu yüzden bölgede ekoturizm, yerli halkların yaşam tarzlarını metalaştırarak turistlerin hizmetine sunmaktadır.

Yerel veya küresel turizm endüstrileri, turistlerin kafalarında oluşturdukları tepe kabileleri imajını kullanılmakta ve trekking tur rehberleri genellikle tepe kabilelerinin geleneksel basit yaşam tarzını veya tepe kabilelerinin eşsiz kültürünün korunmasını

⁷ Malezya'daki Iban halkının geleneksel olarak, kendine özgü ahşaptan yapılmış yan yana sıralı evlerine verilen isimdir.

vurgulamaktadır. Rehberler, tepe kabilelerinin doğayla bir arada olan *ideal yaşam biçimini* romantize etmektedir (Cohen, 1999; Kayoko, 2007; Zeppel, 2006). Birçok tur şirketi turistik faaliyetlerinin reklamlarını yaparken “öteki” olarak konumlandırılan yerli halklarla ilgili ekonomik bir değer de yaratmaya çalışmaktadır. Örneğin, Borneo Travel (2019) isimli Malezyalı bir tur şirketi Sabah bölgesindeki ekoturizm ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

“Sadece turistik yerleri ziyaret etmek sizi yerin gerçekliğinden uzak tutar... Bu yerler, yeni şeyler öğrenmek isteyenler için en iyisidir. Yemek pişirmek, geleneksel zanaatkarlık ya da sadece o bölgenin bildiği herhangi bir şey. Bu bilgi, kişinin hayatı daha iyi anlamasına yardımcı olur ve genel olarak hayata karşı minnettar olmanızı sağlar... En önemlisi, tanıştığınız her insanın paylaşacak bir hikayesi olacak. Kendi dünyanızdan çıkıp yepyeni bir bakış açısı kazanmak gibisi yok!”

Benzer bir şekilde Trip Canvas (2017) isimindeki Endonezyalı başka bir tur şirketinin yerli toplulukları metalaştırmasını şu şekilde ifade etmektedir.

“Baliwoso'daki en büyük etkinliklerden biri olan yıllık Lobong Pikniğini kaçırmayın. Yerli köylüler tarafından düzenlenen oyunlar, yarışmalar, geleneksel danslar ve hatta eşsiz sofralar gibi sonsuz eğlencenin tadını çıkaracaksınız!... Yiyecek, içecek ve canlı müzik eşliğinde, konforlu armut koltuklarda dinlenin ve dost canlısı yerlilerle kaynaşın sohbet edin!”

Alıntılardan da anlaşılacağı üzere, tur şirketleri ekoturizmi farklılık üzerine inşa edip yerli kültürler üzerinden ekonomik bir değer oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu alıntılar sadece birkaç örnek teşkil etmektedir. Birçok ekoturizm reklamı, *otantik yerliler*, *egzotik yerliler*, *yerli kültürleri deneyimlemek* gibi basmakalıp kavram-sallaştırmalar ile yerli halkı turizmin bir aracı veya parçası olarak hayal etmektedir. Bu yüzden afişlerinde en egzotik ve otantik olan resimleri kullanmaya çalışırlar (Görsel 1). Dolayısıyla da tur rehberleri genellikle, köylerin çağdaştırılmış ve ticarileştirilmiş kısmını saklama eğiliminde olup yerli halkların medeni dünyaya yabancı olduğunu söyleme eğilimindedir. Örneğin, Kayoko'nun (2007) Tayland tepe köylerini konu alan çalışmasının da gösterdiği gibi, köylüler genellikle yollarda motorlu araç kullanmalarına rağmen rehberler, turistleri ormanın içinden geçen patikalardan yürüyerek tepe köylerine götürmeyi tercih etmektedir. Çünkü bu yol, turistlerin “gerçek etnik azınlıklar” arzusunu tatmin etmek için daha elverişli görünmektedir (Kayoko, 2007).

Ekoturizm ile yerli kültürleri tüketme durumu oldukça uç bir biçimde, 1980'lerin sonundan itibaren Tayland'ın tepe kabile köylerinin pazarlanmasında yaşanmaktadır. Burma'nın Kayan kabilelerinden biri olarak bilinen Padaunglar, 1980'lerin sonu 1990'ların başında, Burma'nın askeri rejiminden kaçıp Tayland'a sığınmıştır. Tayland'ın kuzey bölgelerindeki dağlık alanlarında mülteci statüsünde yaşayan Padaunglar'ın kadınları, boyunlarına taktıkları piring halkalardan dolayı *zürafa kadınlar* olarak bilinmektedir. Zürafa kadınlardan dolayı Tayland'ın kuzey dağlık alanları, 1990'lı yıllar boyunca ekoturizm faaliyetlerinde turistik bir cazibe merkezi olarak tanıtılmıştır (Zeppel, 2006). Tayland'da, kabile köylerinin ilk turizm örnekleri, Kayan kabileleri üzerinden yapılmıştır. Oysa, Kayan kabilesi hala elektrik, yol, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimde sıkıntılar yaşamakta, Tayland hükümeti tarafından mülteci köyleri dışında yerleşmelerine izin verilmemektedir. Fakat, herhangi bir vatandaşlık hakkı ve toprağa sahip olmayan Padaung halkının manevi varlıkları romantikleştirilerek, yaşam tarzları egzotik bir ülkede yaşayan otantik kültürler olarak temsil

edilmektedir. Her yıl Tayland'ı ziyaret eden turistlerden yaklaşık olarak 40,000 turist, Kayan kabile köylerini de ziyaret etmektedir (Epicure & Culture, 2018) Bu açıdan, “ötekilik” üzerinden inşa edilen turizm söylemleri aynı zamanda kültürlerin metalaşmasını da içermektedir.

Kayan kabileleri yalnızca birkaç örneği temsil etmektedir. Etnik yönden oldukça zengin olan Güneydoğu Asya'daki hükümetler, planlı bir şekilde azınlıklar üzerinden turizmi geliştirmeye çalışmıştır (Zeppel, 2006). Paradoksal bir şekilde, bölgede etnik azınlıklar veya yerli halkların en büyük geçim kaynağı da turizm olmaktadır. Ekoturizm olmadan günlük yaşamlarını idame ettirmeleri de oldukça zor görünmektedir. Oysaki ekoturizme dahil olan yerli toplulukların birçoğu, en temel ihtiyaçlarından bile yoksun olup toplumdaki en dezavantajlı gruplar olarak bilinmektedir. Ekoturizm ile bu toplulukların ülkelerine adaptasyonu sürecinde herhangi bir sorun yaşanmaması umulmaktadır. Kuzey Tayland'da trekking, özellikle bölgesel afyon üretimi ve potansiyel sol görüşün yükselmesi ve etnik isyanlar konusundaki endişeler ışığında, bölgenin tepe kabile halkını ulusal entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlayan hükümet politikalarının hem bir sonucu hem de bileşeni olmaktadır (Cohen, 1999). Bu durum, Vietnam'ın kuzey-batı yaylalarında yer alan Sapa kasabası ile kuzey Laos'un Çin ve Burma sınırındaki Nam Ha Ulusal Biyoçeşitliliği Koruma Alanı'ndaki kabile halkları için de geçerlidir (Suntikul, 2007). Birçok durumda ekoturizm, yerli halkların ülkeye entegrasyonunu kolaylaştırmak için devletler tarafından planlı bir şekilde tercih edilmektedir. Böylece kolonyal dönemde inşa edilen “egzotik Asya” söylemi post-kolonyal dönemde de oldukça elverişli hale gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu makale Güneydoğu Asya Bölgesindeki ekoturizmi ele almıştır. Makale, ilk önce Güneydoğu Asya'da turizmin gelişmesinin tarihi izlerini aramıştır ve sömürgecilikle ilişki kurmuştur. Sömürgecilik ile Güneydoğu Asya Bölgesi Avrupa'nın ilgi alanına girmiştir ve bölgede modern turizm dekolonizasyon süreci ile başlamıştır. Sömürge döneminde inşa edilen yazlık sayfiye alanları veya bürokratik merkezler modern turizm alanlarına dönüştürülmüştür. Ayrıca, özellikle de sömürge döneminde otantik ve egzotik olarak inşa edilen Güneydoğu Asya söylemi daha sonradan ekoturizmin gelişmesinde yeniden piyasaya sürülmüştür. Makale, Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizmin başlıca iki alanda (kıyı bölgeleri ve dağlık bölgeler) geliştiğini göstermeye çalışmıştır. Genel olarak Güneydoğu Asya bölgesi hem fiziki hem de beşeri coğrafya özellikleri itibarıyla önemli potansiyeller sunmakla birlikte, bölgedeki bütün ülkelerin ekoturizme katılma oranları farklılık göstermiştir.

Makalenin en önemli bulgularından biri de Güneydoğu Asya bölgesinde sürdürülebilirliğe post-kolonyal bir eleştiri getirmesi olmuştur. Makale, bölgede 1990'lardan itibaren gelişmeye başlayan ekoturizmin bölge dışı kaynaklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. 1990'larla birlikte sürdürülebilirliğin birçok alana (ekonomik, kültürel gibi) uyarlanması ekoturizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizm de bu doğrultuda gelişme göstermiştir. Sürdürülebilirlik oldukça tartışılabilir bir kavramdır ve tek bir boyuttan oluşmamaktadır. Bölgede ekoturizm, Batı sürdürülebilirliği çevresinde çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası örgütlerin ve STK'ların iş birliği ile ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bu yüzden de pratikte Güneydoğu Asya bölgesinde sürdürülebilirliğin ne ölçüde başarılı olduğu tartışmalıdır. Elbette bu durumun oluşmasında hem doğal çevre hem de yerel halkların sürdürülebilirlikte nerede konumlandığının

önemli bir etkisi bulunmaktadır. Örneğin kitle turizmi, diğer özelliklerinin yanı sıra, belirli kentsel ve kıyı çevrelerinde yüksek düzeyde yoğunlaşması nedeniyle eleştirilmiştir; ancak Güneydoğu Asya'nın Tayland, Malezya, Vietnam gibi belirli bölgelerindeki ekoturizm, benzer bir yoğunlaşma modeli sergilemektedir. Bu açıdan, “doğayı korumanın bir yolu acaba doğal koruma alanlarının ilan edilmesi midir?” veyahut “koruma alanları dışında kalan fakat doğal özellikleri itibarı ile çekici olan alanlar ekoturizme nasıl dahil edilmelidir?” soruları önem kazanmaktadır. Bunun tek bir cevabı yoktur; mekandan mekana; zamandan zamana cevaplar değişecektir. Bir diğer husus ise toplum merkezli ekoturizmin oluşturulması için küreselden ziyade yerelin istekleri, arzuları ve ihtiyaçlarına ekoturizmde ne kadar öncelik verildiği sürdürülebilir bir kalkınma için önem arz etmektedir. O halde, sormamız gereken soru “ekoturizm, yoksul etnik azınlıklar için sosyal ve ekonomik güçlendirme ve geçim kaynaklarının iyileştirilmesi için bir katalizör olarak nasıl kullanılabilir?” Yine bu soru da yanıtlanması oldukça zor olup yerli halk, tur operatörleri, yerel ve merkezi hükümet paydaşları ile yerel/ulusal ve uluslararası örgüt ve STK'lar gibi pek çok paydaşın katılımıyla gerçekleştirilecek bir durumdur.

Makalenin diğer önemli amaçlarından biri de Güneydoğu Asya'da kültürün ekoturizm vasıtasıyla nasıl tüketildiğini ortaya çıkarmaktır. Güneydoğu Asya'da ekoturizm otantik ve egzotik kültürlerin keşfedilmesini kapsamaktadır. Bölge, etnik açıdan oldukça zengin olup macera ve egzotizm peşinde koşan turist için elverişli ortamlar sunmaktadır. Makalenin bulgularında belirtildiği gibi yerel veya küresel turizm endüstrileri, yerli halkın doğayla bir arada olan ideal yaşam biçimi imajını kullanıp ekoturizmi geliştirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda yerli halklar ise “medenileşmemiş” otantik kabileler olarak tanımlanmaktadır. Kayoko (2007) ve Cohen'in (1999) de iddia ettiği gibi turistler için bu tarz bir tanımlama daha basitleştirilmiş bir imaj sunmaktadır. Çünkü turistler, yerli halkların daha karmaşık olan normları ve geleneklerini tüketmekten ziyade basitleştirilmiş yerli halklar imajını daha fazla tercih etmektedir. Ekoturizme muhtaç olan yerli halklar kendi topluluklarına turist çekmek için benzersiz konumlarından ve birçok açıdan kültürlerinden yararlanarak dolaylı bir şekilde otantik halk söylemlerinin inşa edilmesine hizmet etmektedir. O halde araştırmalarda, yerli seslerin daha fazla dâhil edilmesi, alternatif ekoturizm söylemlerinin oluşmasına sebep olacaktır (Hinch & Butler, 2007).

Sonuç olarak bu makale, Güneydoğu Asya bölgesinde ekoturizmin genel bir portresine post-kolonyal bir eleştiri getirmeye çalışmıştır. Burada özellikle, sürdürülebilirlik ve kültürün tüketilmesi gibi ekoturizmin ayırt edici özelliklerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir. Ekoturizme yönelik böyle bir eleştirel yaklaşım ya mikro düzeyde, örneğin Laos'un kabile köyleri ya da makro düzeyde, örneğin Türkiye'de ekoturizm ve sürdürülebilirlikle ilişkisi gibi çalışmalara uyarlanabilir. Ekoturizm, Türk akademisi içinde daha çok betimsel, bölgesel ve etüt çalışmaları olarak incelenmiştir. Bu tür çalışmaların önemli ve gerekli olduğunu belirtmekle birlikte, daha eleştirel nitelikte çalışmaların turizm coğrafyasına dahil edilmesine ihtiyaç vardır. Bu noktada, bu çalışma ileride yapılacak daha kapsamlı araştırmalara yol gösterici olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acharya, A. (2012). *The making of Southeast Asia*. Singapur: Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS) Publishing.
- Akama, J. S., Maingi, S., & Camargo, B. A. (2011). Wildlife conservation, safari tourism and the role of tourism certification in Kenya: A post-colonial critique. *Tourism Recreation Research*, 36(3), 281–291. [CrossRef]
- Amoamo, M., & Thompson, A. (2010). (Re) Imaging Māori tourism: Representation and cultural hybridity in postcolonial New Zealand. *Tourist Studies*, 10(1), 35–55. [CrossRef]
- Arı, Y. (2009). *Eko Turizm mi Ego Turizm mi?* Kazdağı (Balıkesir) Örneği. Ankara Üniversitesi, DTCF, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 421–438.
- Arslan, Y. (2005). Erdek ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 29–53.
- Bartsch, H. (2013). The impact of trekking tourism in a changing society: A Karen village in Northern Thailand. In J. Michaud (Ed.), *Turbulent times and enduring peoples* (ss. 209–232). Routledge.
- Baykal, D., & Çimen, H. (2015). Sürdürülebilir Turizm ve Ekoturizm Sertifikaları. *Bildiriler Kitabı*, 10.
- Bayram, A., & Zengin, B. (2012). Ekoturizm Kaynaklarının Geliştirilmesi: Doğu Marmara Bölgesi Örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 115–122.
- Boon, J. A. (1977). *The anthropological romance of Bali 1597–1972: Dynamic perspectives in marriage and caste, politics and religion*. Cambridge University Press, 10.
- Borneo Travel. (2019). *Top 10 homestays in Sabah, Borneo travel*. Retrieved from <https://www.borneotravel.com/blog/sabah-homestay> (Tarihi, S. E. 2021.13 temmuz).
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 24(1), 5–12. [CrossRef]
- Chua, B. (2011). *Singapore as model: Planning innovations, knowledge experts, Worlding cities: Asian experiments and the art of being global içinde* (ss. 29–54). Blackwell Publishing Limited.
- Cochrane, J. (2009). New directions in Indonesian ecotourism. In J. Hitchcock, V. T. King, ve M. Parnwell (Ed.), *Tourism in Southeast Asia: Challenges and new directions* (ss. 254–269). Kopenhag: Nias Press.
- Cohen, E. (1999). Towards an agenda for tourism research in Southeast Asia. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 4(2), 79–89. [CrossRef]
- Colton, J., & Harris, S. (2007). Indigenous ecotourism's role in community development: The case of the Lennox Island First Nation. In T. Hinch & R. Butler (Eds.), *Tourism and indigenous peoples* (ss. 238–251). Oxford: Routledge.
- Craik, W. (1994). The economics of managing fisheries and tourism in the Great Barrier Reef Marine Park. In M. Musinghe & J. McNeely (Eds.), *Protected area economics and policy: Linking conservation and sustainable development* (ss. 339–348). New York: The World Bank.
- Crossette, B. (1998). *The great hill stations of Asia*. Oxford: Westview Press.
- Davidov, V. (2013). *Ecotourism and cultural production: An anthropology of indigenous spaces in Ecuador*. New York: Springer.
- d'Hauterterre, A. M. (2010). Government policies and indigenous tourism in New Caledonia. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 15(3), 285–303. [CrossRef]
- Douglas, N. (1996). *They came for savages: 100 years of tourism in Melanesia*. Loffs Harbour: Southern Cross University Press.
- Duffy, R. (2008). Neoliberalising nature: Global networks and ecotourism development in Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(3), 327–344. [CrossRef]

- Dulnuan, J. R. (2005). Perceived tourism impact on indigenous communities: A case study of Sagada in Mountain Province. In R. B. A. Alampay (Ed.), *Sustainable tourism challenges for the Philippines* (ss. 161–203) APEC Study Center Network.
- Dünya Bankası. (2020). *International tourism, number of arrivals*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=Z4-VN-TH-SG-PH-ID-MY-LA-MM> (Tarihi, S. E. 2021.14 temmuz).
- Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi. (2020). World travel and tourism council data. Retrieved from <https://knoema.com/WTTC2019/world-travel-and-tourism-council-data?country=1001450-south-east-asia> (Tarihi, S. E. 2021.14 temmuz).
- Epicure ve Culture. (2018). *Ethical travel: Thailand's Long Neck Women*. Retrieved from <https://epicureandculture.com/thailand-long-neck-women/> (Tarihi, S. E. 2021.14 temmuz).
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., & Whatmore, S. (2011). *The dictionary of human geography*. Londra: John Wiley & Sons.
- Hall, C. M. (1994). Ecotourism in Australia, New Zealand and the South Pacific: Appropriate tourism or a new form of ecological imperialism? Ecotourism: A sustainable option?. In E. Cater, G. Lowman & G. (Eds.), *Ecotourism: A sustainable option?* (ss. 137–157). Chichester: Wiley.
- Hall, M. C., & Tucker, H. (2004). An introduction. In M. C. Hall & H. Tucker (Eds.), *Tourism and postcolonialism: Contested discourses, identities and representations* (ss. 1–25). Routledge.
- Hector, C. (1996). *Tourism, ecotourism, and protected areas: The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*. Washington: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.
- Hinch, T., & Butler, R. (2007). Introduction: Revisiting common ground. In T. Hinch & R. Butler (Eds.), *Tourism and indigenous people* (ss. 19–30). Routledge.
- Hitchcock, M. (1999). Tourism and ethnicity: Situational perspectives. *International Journal of Tourism Research*, 1(1), 17–32. [\[CrossRef\]](#)
- Horwarth HTL. (2018). *Market report ASIA PACIFIC: Regional tourism Trends 2018*. Horwarth HTL. Retrieved from https://corporate.com-s-horwarthtl.com/wp-content/uploads/sites/2/2018/05/MR_AP_REGIONAL-TOURISM-TRENDS.pdf (Tarihi, S. E. 2021.13 temmuz).
- Hvenegaard, G. T., & Dearden, P. (1998). Ecotourism versus tourism in a Thai National Park. *Annals of Tourism Research*, 25(3), 700–720. [\[CrossRef\]](#)
- Kayoko, I. (2007). Creating diversity: Ethnic tourism and hill tribes of Northern Thailand. *Memoirs of Institute of Humanities, Human and Social Sciences, Ritsumeikan University*, 89, 37–55.
- Koçan, N. (2012). Ekoturizm ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kızılcahamam-Çamlıdere (Ankara) Jeopark ve Jeoturizm Projesi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 3(1), 69–82.
- Krause, G. (1988). *Bali 1912* (W. H. Mabbett, Trans.). Wellington, January Books.
- Lindberg, K., Furze, B., Staff, M., & Black, R. (1997). *Asia-Pacific forestry sector outlook study: Ecotourism and other services derived from forests in the Asia-Pacific region: Outlook to 2010*. Working paper APFSOS/WP/24. Bangkok: Forest Service United States Department of Agriculture. Retrieved from <http://www.fao.org/3/w7714e/w7714e06.htm#3.3%20overview%20of%20tourism%20and%20ecotourism%20in%20the%20asia%20pacific%20region> (Tarihi, S. E. 2021.13 temmuz).
- Luke, T. W. (1997). The world wildlife fund: Ecocolonialism as funding the worldwide “wise use”; of nature. *Capitalism Nature Socialism*, 8(2), 31–61. [\[CrossRef\]](#)
- Ly, T. P., & Bauer, T. (2016). Ecotourism in mainland Southeast Asia: Theory and practice. *Tourism, Leisure and Global Change*, 1(1), 61–80.
- MacDonald, K. I. (2003). IUCN: A history of constraint. *Address given to the Permanent Workshop of the Centre for the Philosophy of Law İçinde, Université Catholique de Louvain*.
- Mansvelt, J. (2005). *Geographies of consumption*. Londra: Sage.
- Morrisey, J., Nally, D., Strohmayer, U., & Whelan, Y. (2014). *Key concepts in historical geography*. Sage.
- Nam Ha Project. (t.y.). *The Laos Nam Ha national protected area network; list of national protected area in Laos, Nam Ha NPA-national park in Luang Namtha, Laos*. Retrieved from https://www.namha-npa.org/info/laos_npa_network.htm (Erişildi 2021.13 temmuz).
- Nayak, A., & Jeffrey, A. (2013). *Geographical thought: An introduction to ideas in human geography*. Routledge.
- Osborne, M. (2010). *Southeast Asia: An introductory history*. Crows Nest: ReadHowYouWant.com.
- Parnwell, M. (2009). A political ecology of sustainable tourism in Southeast Asia. In M. Hitchcock, V. T. King, & M. Parnwell (Eds.), *Tourism in Southeast Asia: Challenges and new directions* (ss. 236–253). Nias Press.
- Petry, J. (1996). Northern exposure: Touring the less travelled areas of northern Thailand no longer means roughing it. *PATA Travel News*, s. 10.
- PohPoh, W. (2003). Marine ecotourism and protected areas in Southeast Asia. *Îles et Archipels*, 32(1), 99–110.
- Richter, L. (2009). Tourism policy-making in Southeast Asia: A twenty-first century perspective. In M. Hitchcock, V. T. King, & M. Parnwell (Eds.), *Tourism in Southeast Asia: Challenges and new directions*. (ss. 99–104). Nias Press.
- Romeril, M. (1985). Tourism and the environment—Towards a symbiotic relationship: (Introductory paper). *International Journal of Environmental Studies*, 25(4), 215–218. [\[CrossRef\]](#)
- Russell, C. L., & Ankenman, M. J. (1996). Orangutans as photographic collectibles: Ecotourism and the commodification of nature. *Tourism Recreation Research*, 21(1), 71–78. [\[CrossRef\]](#)
- Şahin, İ. F. (2009). Erzincan İli'nin Turizm Potansiyeli ve İldeki Ekoturizm Uygulamaları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 69–88.
- Said, E. (1978). *Orientalism: Western concepts of the Orient*. Vintage Book Company.
- Savage, V. R., Kong, L., & Yeoh, B. S. A. (1993). The human geography of Southeast Asia: An analysis of post-war developments. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 14(2), 229–251. [\[CrossRef\]](#)
- Sheridan, L. M., & Halpenny, E. (2002). Conference Report: The world Ecotourism Summit. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(5), 449–453. [\[CrossRef\]](#)
- Suntikul, W. (2007). The effects of tourism development on indigenous populations in Luang Namtha Province, Laos. In T. Hinch & R. Butler (Eds.), *Tourism and indigenous peoples* (ss. 146–158). Routledge.
- Trip Canvas. (2017). *Make a difference in Bali: Travel to these 9 ecovillages you've probably never heard of, TripCanvas Indonesia*. 13 Aralık. Retrieved from <https://indonesia.tripcanvas.co/bali/local-ecovillages/> (Son Erişim Tarihi:13 Temmuz 2021).
- Turoğlu, H., & Özdemir, H. (2005). Bartın İlinin Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), 97–116.
- Uluslararası Ekoturizm Derneği. (2019). *What is ecotourism*. The International Ecotourism Society Retrieved from <https://ecotourism.org/wh-at-is-ecotourism/>. (Tarihi, S. E. 2021.14 temmuz).
- Wang, G. (2005). *Nation-building: Five Southeast Asian histories*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Weaver, D. (2002). Asian ecotourism: Patterns and themes. *Tourism Geographies*, 4(2), 153–172. [\[CrossRef\]](#)
- West, P., & Carrier, J. (2004). Ecotourism and authenticity: Getting away from it all? *Current Anthropology*, 45(4), 483–498. [\[CrossRef\]](#)
- Wood, R. E. (1984). Ethnic tourism, the state, and cultural change in Southeast Asia. *Annals of Tourism Research*, 11(3), 353–374. [\[CrossRef\]](#)
- Zeppel, H. (2006). *Indigenous ecotourism: Sustainable development and management*. Cabi Publishing.

Filyos Çayı Havzası'nın (Karabük Merkez İlçe-Gökçebe) Çok Ölçütlü Karar Analizi Yöntemiyle Taşkın Risklerinin Belirlenmesi

Mücahit COŞKUN¹
Güney ORTAÇ²

¹Karabük Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Karabük, Türkiye
²Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı, Türkiye

Determination of Flood Risks of Filyos Stream Basin (Karabük-Gökçebe) by Multi-Criteria Decision Making Method/The Black Sea-Turkey

ÖZ

Doğal afetlerin insan yaşamını tehdit etmesi yönünden araştırılması ve elde edilen bilgiler ile gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu çalışmada araştırma alanı olarak; Batı Karadeniz'in önemli akarsularından biri olan Filyos Çayı Havzası'nın Karabük-Gökçebe kısmı seçilmiştir. Araştırmada çok ölçütlü karar analizi yöntemiyle taşkın risk alanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Taşkın risk haritası yapabilmek için sahanın toprak, litoloji, arazi kullanımı, akarsu yakınlık, yükselti, eğim, baki özellikleri CBS ortamında analiz edilebilmesi için raster veri formatına dönüştürülmüştür. Arazi kullanımı özellikleri ise uzaktan algılama teknikleri kullanılarak uydu görüntülerinden elde edilmiştir. Her bir kriterin taşkın üzerindeki etkisini belirleyebilmek amacıyla analitik hiyerarşi süreci (AHS) kullanılmıştır. Böylece karmaşık ilişki içerisindeki bu özelliklerin AHS karar analizi yöntemi ile önemlilik dereceleri belirlenmiş ve ArcMAP programı ile taşkın risk haritası yapılmıştır. Çalışmada geniş risk alanına sahip olan yer Gökçebe yerleşmesi olarak ortaya çıkmıştır. Yan akarsu kolları olan Kelemen ve İnce Dere de riskli sahalar olarak kendini göstermiştir. Riskleri arttıran diğer unsurlar ise akarsu yataklarının alüvyal malzemeye dolması ve akarsu yataklarının üzerinde ticari ve iskân amaçlı yapılar inşa edilmesi olarak gösterilebilir. İnşa edilen kanal, menfez, HES gibi yapıların periyodik bakımlarının yapılması, yatakta biriken malzemelerin temizlenmesi, yeni imar planlarında yeni yerleşim alanlarının akarsu yatağından uzaklaşılacak şekilde planlanması, kamu kurumlarının ortaklaşa çalışmalar yürütmesi ve düzenli risk analizleri yaparak gerekli kuruluşlar ile paylaşması, orman tahriplerinin önüne geçilmesi ve tahrip edilen alanların tekrar ormanlık alana kazandırılması alınabilecek önlemler arasında yer alabilir.

Anahtar Kelimeler: Gökçebe, Filyos çayı, taşkın riski, Karabük, çok ölçütlü karar analizi

ABSTRACT

It is necessary to investigate natural disasters as a threat to human life and take the necessary measures with the information obtained. In this study, the research area was selected as the Karabük-Gökçebe part of the Filyos stream Basin, one of the important streams of the Western Black Sea. The study aims to identify flood risk areas by Multi-Criteria Decision Making Method in the designated area. To make a flood risk map, the soil, lithology, land use, stream proximity, elevation, slope, and view characteristics of the site have been converted to a raster data format to analyze in a GIS environment. Land use characteristics were obtained from satellite images using remote sensing techniques. The analytical hierarchy process is used to determine the impact of each criterion on the flood. Thus, these characteristics in the complex relationship defined with the AHS decision-making method and the ArcMap program's flood risk map were made. In addition, the place with a significant risk area emerged as the Gokcebe settlement. Kelemen and Ince Creek, tributaries of the side stream, have also shown themselves as risky areas. Other elements that increase the risks can be displayed as filling the stream beds with alluvial material and building commercial and residential structures on the stream beds. Constructed channel, culverts, HES periodic maintenance of such systems, removal of accumulated material in the bed, a new zoning plan to be perverted from the stream bed of the new residential area planning, public

Hazırlanan bu çalışmanın kuramsal kurgusu ve sonuçları dışındaki kısımları Prof. Dr. Mücahit COŞKUN danışmanlığında Güney ORTAÇ tarafından hazırlanan "Filyos Çayı Havzası'nın (Karabük-Gökçebe) Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Yardımıyla Taşkın Risklerinin Belirlenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 14.06.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 14.03.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Mücahit COŞKUN
E-mail: mcoskun@karabuk.edu.tr

Cite this article as: Coşkun, M., & Ortaç, G. (2022). Determination of flood risks of Filyos Stream Basin (Karabük-Gökçebe) by multi-criteria decision making method/The Black Sea-Turkey. *Eastern Geographical Review*, 27(47), 15-27.

Copyright@Author(s) - Available online at eastgeography-ataunipress.org

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

institutions and institutions should jointly carry out the necessary work and share it with regular risk analyses, to gain a wooded area of forest destruction and preventing the back of the damaged area may include measures that can be taken.

Keywords: Gökçebeý, Filyos stream, flood risk, Karabük, multi-criteria decision making

Giriş

Doğal afet sadece can ve mal kayıplarının yaşandığı olayları değil aynı zamanda afet sonrası salgın hastalıkların yaşandığı, binlerce insanın yer değiştirmek zorunda kaldığı bir kitle hareketine dönüşebilmektedir. Belirtilen durumların mali bilançosu çok yüksek, ülke ekonomilerine getirdiği zarar ise büyüktür. Dünyada meydana gelen doğal afetlerin çoğunluğu meteorolojik-klimatolojik kökenli doğal afetler sınıfında yer almaktadır. Sağanak yağışlar, şiddetli yerel fırtınalar, tropikal siklonlar, fırtına kabarması, don gibi olaylar hava koşulların doğrudan etkili olduğu doğal afetlerdir. Sel-taşkın, kuraklık, çölleşme, çığ, göl ve deniz suyu seviyelerinin yükselmesi, böcek istilaları, orman yangınları gibi afetler ise hava koşullarıyla çok yakından ilişkili olan doğal afetlerdir.

Son yıllarda meteorolojik-klimatolojik doğal afetlerin giderek artan bir şiddette, sıklıkta, sürede ve farklı lokasyonlarda meydana geldiği gözlenmektedir. Sanayileşmenin artması, çarpık kentleşme, doğal ortamın tahribi gibi antropojenik etkiler bu tür afetlerin artışına ve yenilerinin meydana gelmesine neden olmaktadır. Meteorolojik-klimatolojik afetler içerisinde ise ülkemizde en çok dikkat çeken ve yaşanan afetlerden birisi ise sel ve taşkınlardır.

Günümüzde rastlanılan en yaygın taşkın oluşma sebebi; kuvvetli yağmur fırtınalarında drenaj sistemlerindeki yetersizlik sonucu, ana nehir kanallarının tamamen dolu olması ile meydana gelen taşmalardır. Dağlık bölgelerde ise seller, kar erimesi veya yağışla birleşen kar suyundan meydana gelmektedir Çok nadir olarak da barajların çökmesi ve taşmasından kaynaklanan sellere rastlanılmaktadır. Sel ve taşkınlık, ülkemiz de dahil olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olmaktadır (Onuşuel & Harmancıoğlu, 2002, s. 131).

Türkiye, 1900 ve 2019 yılları arasında 42 büyük taşkına maruz kalmıştır. 1 785.240 kişi bu doğal afetlerden etkilenmiş, 98 536 kişi evsiz kalmış, 1366 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Bu doğal afetlerin ülkemize zararı ise yaklaşık olarak 2 195 .500 000\$ olarak kaydedilmiştir (EM-DAT, 2020). 1955–2009 tarihleri arasında, Türkiye’de kaydedilen toplam sel felaketi sayısı 2089’dur (Gürer & Uçar, 2009, s. 375). Batı Karadeniz havzasında 2019 yılı itibarıyla kayıt altına alınan taşkın sayısı ise 225’tir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı; Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2019). T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği (AFAD) tarafından 20.08.2021 tarihinde yapılan basın açıklamasında, 11 Ağustos 2021 tarihinde bir sel felaketi gerçekleştiği ilan edilmiştir. Sel felaketinden etkilenen yerleşim birimleri Batı Karadeniz bölümünde yer alan Bartın ili Ulus ilçesi, Kastamonu ili Azdavay, İnebolu, Bozkurt, Küre ve Pınarbaşı ilçeleri ve Sinop ili Ayancık ilçeleridir (Euronews Haber Bülteni, 2021). Batı Karadeniz havzasında yaşanan felaketin, sahada 11.08.2021 tarihinde başlayan şiddetli yağışların, yerleşim birimi olarak kullanılan alana yayılması yüzünden meydana gelmiştir (Bilgen vd., 2022, s. 21). Belirtilen sonuçları dikkate alındığında taşkınlık araştırılması ve dikkat edilmesi gereken bir doğal afettir. Taşkın,

doğa olayı olması yönüyle oluşumu engellenemezken vereceği zararlar ise alınabilecek tedbirler ile azaltılabilir.

Hazırlanan bu çalışmanın konu kapsamını taşkın riskleri, alan kapsamını ise Filyos çayı havzasının Karabük-Gökçebeý arası kesimi oluşturmaktadır. Araştırmanın amacını, Filyos Çayı Havzası’nın (Karabük-Gökçebeý) çok ölçütlü karar analizi yöntemi yardımıyla taşkın risklerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Ülkemizde, Batı Karadeniz akarsu havzaları taşkın riskinin yüksek olduğu coğrafi alt bölgelerden birisidir. Filyos çayı, Batı Karadeniz’in önemli akarsuları arasında olup geçmişte ciddi taşkın olaylarının yaşandığı hidrografik bir havzadır. Karabük-Gökçebeý arası ise geçmişte (1991–1998) önemli taşkın olaylarının meydana geldiği ve mal kayıplarının yüksek olduğu bir sahadır. Araştırma, hidrografik havza yönetimi ve planlama çalışmaları ile planlayıcılara bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Taşkın üzerine alan yazında hazırlanmış pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları mevcut taşkınlık, son yıllarda taşkın duyarlılığı ve riskine yönelik çalışmalar biçiminde ele almıştır (Akar & Maktav, 2008; Dikici & Aksel, 2019; Dinç, 2019; Ertürk & Kaya, 2019; Fural vd., 2019; Ocak & Bahadır, 2020; Oğuz vd., 2016; Özdemir, 2011; Saral & Musaoğlu, 2011; Sunkar & Tonbul, 2010; Turoğlu & Özdemir, 2005).

Hazırlanan bu çalışmanın kuramsal kurgusu, konuyu ele alış yaklaşımı ve yazım işlem basamaklarının seyrinde yararlanılan alan yazındaki bazı eserler verilmiştir (Atalay, 2018; Atalay vd., 2020; Avcı, 1998; Chang vd., 2007; Coşkun & Aksoy, 2010; Cürebal vd., 2016; Gülbaz, 2019; Işık vd., 2020; Öztekin & Coşkun, 2022; Winsemius vd., 2015).

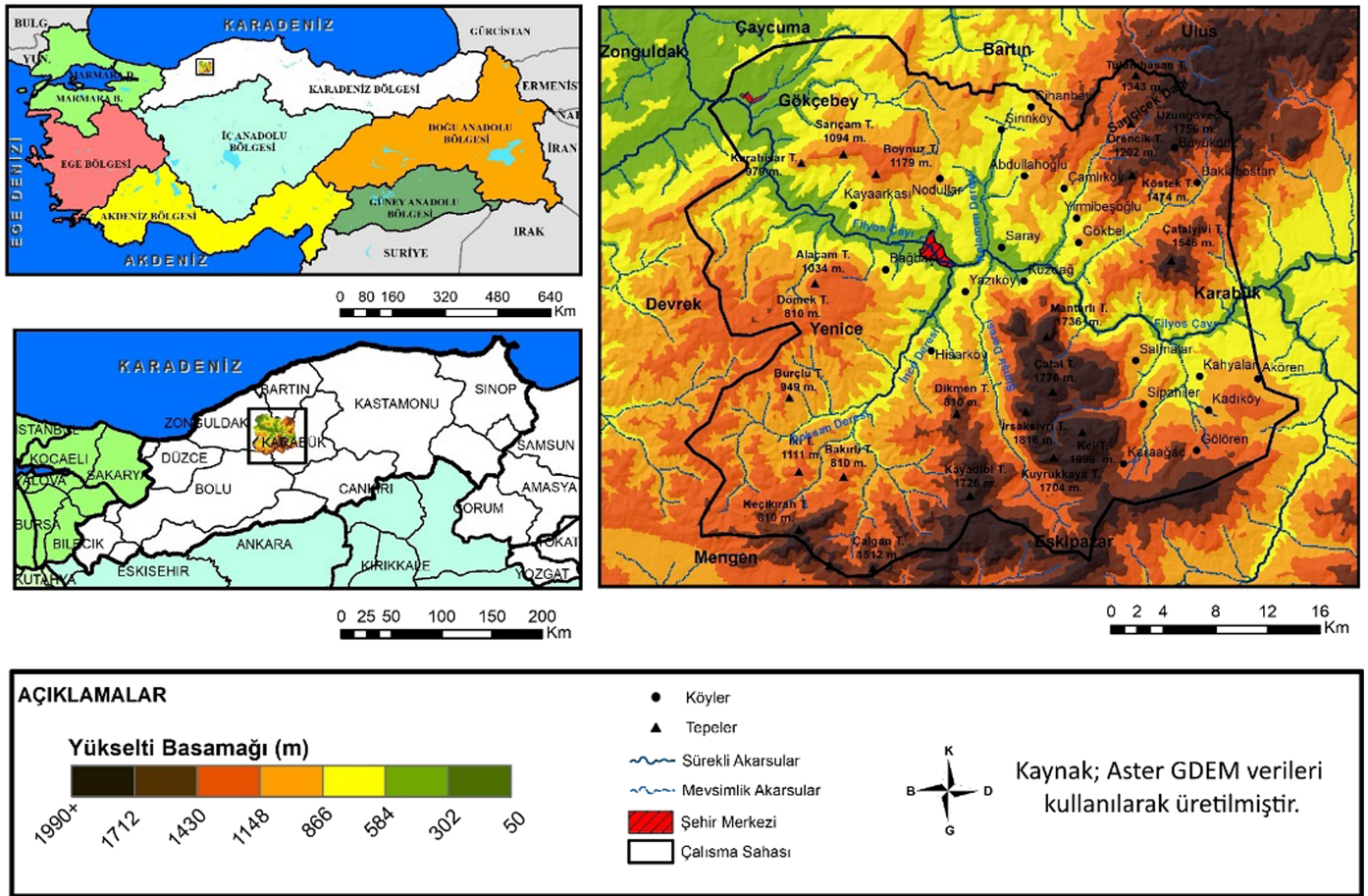
Çalışma Alanı

Karadeniz Bölgesi’nin Batı Karadeniz alt bölgesinde bulunan araştırma sahasının kuzeyinde Küre dağları, güneyinde Köroğlu dağları, güneybatısında Bolu dağları, güneydoğusunda ise Ilgaz dağları yer almaktadır (Harita 1). En yüksek noktasını 1990 metre yükseltisi ile Kel Tepe oluşturmaktadır. Matematik konumu 41°00’–41°19’kuzey enlemleri ile 32°10’–32°30’ doğu boylamları arasındadır.

Batı Karadeniz, bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu jeomorfolojik özellikler nedeniyle sıklıkla taşkın afetlerine maruz kalmaktadır. 1991 ve 1998 yıllarında meydana gelen büyük taşkınlık, çalışma sahasının da içerisinde bulunduğu bölgenin taşkın risklerini doğrular niteliktedir. Özellikle 1998 yılında meydana gelen taşkın esnasında su seviyesi akarsu yatağının yaklaşık 4 metre yükselmiştir. Bu durum birçok ev ve işyerinin sular altında kalmasına ve zarar görmesine neden olmuştur.

Veri Toplama ve Yöntem

Araştırmanın amacına ulaşmasında ve tamamlanmasında gerekli materyaller, MTA Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü (OGM), Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), DSİ Genel Müdürlüğü, Harita Genel Müdürlüğü (HGM), Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) gibikurumlardan ve sahadan doğrudan elde edildi. Çalışmada kullanılan Haritalar ArcGIS 10.6, Envi 5.3 yazılımı kullanılarak hazırlandı. Dağılık verilerin düzenlenmesinde

Harita 1.
Araştırma Alanının Lokasyon Haritası

ve tabloların, şekillerini grafiklerin, oluşturulmasında Microsoft Word ve Excel 2016 programları kullanıldı.

Çalışmada taşkın risklerinin tespiti için çok ölçütlü karar analizi yöntemlerinden Analitik hiyerarşi süreci (AHS) seçildi. Çalışma sahasında; topografya, bitki varlığı, iklim, toprak, ana materyal faktörleri dikkate alınarak AHS yöntemi ile taşkın riski altında bulunan alanlar belirlendi.

Çok ölçütlü karar analizi yönteminin kullanılmasındaki temel amaç çok sayıda ve çeşitte bulunan parametrelerin (kriterlerin) olduğu bir problemde karar verme sürecini kontrol altında tutmaktır. Ayrıca karar sonucuna mümkün olduğu kadar hızlı ve kolay ulaşmaktır (Öztürk, 2009; Saral, 2010).

Coğrafi bilgi sistemleri teknolojilerinin geliştirilmesi ile karar verme analizleri çok daha kolay uygulanabilir hale gelmiştir. Birçok karar verme yöntemi bulunmakta olup yöntemler aşağıda sunulmuştur (Öztürk, 2009, s. 33);

- Basit Ağırlıklı Toplama Yöntemi (Simple Additive Weighting Method) ya da diğer adıyla Ağırlıklı Doğrusal Birleştirme (Weighted Linear Combination)
- Ağırlıklı Çarpım Yöntemi (Weighted Product Method)
- Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process)
- Değer/Fayda Fonksiyonu Yaklaşımı (Value/Utility Function Approach)
- İdeal Nokta Yöntemi (Ideal Point Method)
- Uyum Yöntemi (Concordance Method)

- Bulanık Mantık İşlemi (Fuzzy Aggregation Operation)
- Bulanık Ağırlıklı Toplam Yöntemi (Fuzzy Additive Weighting Method)
- Sıralı Ağırlıklı Ortalama (Ordered Weighted Average)

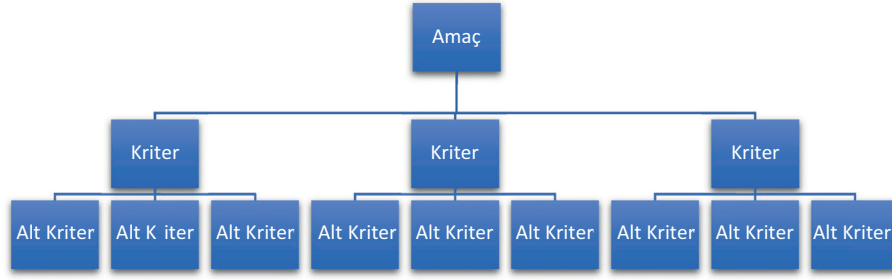
Çalışmada bu yöntemlerden analitik hiyerarşi süreci (AHS) en sık ve en kolay uygulamaya sahip olması bakımından seçilerek uygulanmıştır. Bu yöntem, 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiştir. Yaygın uygulama alanı olan AHS yöntemi birbirleriyle çelişen, ölçülebilir ya da soyut ölçütleri dikkate alan bir ölçme yöntemidir. Karar sürecinde elde edilen veriler karar vericinin deneyim ve tecrübeleri de oldukça önemlidir. AHS teorisinin başarısı, basit ve değişkenlerin her birinde ayrı ayrı uygulanabilir olmasının altında yatmaktadır (Kavas, 2009).

Karar verme problemlerinin AHS ile çözümlenebilmesi için yapılması gereken her bir aşama formülleri ile aşağıda belirtilmiştir (Gökkaya, 2014; Özşahin, 2015; Öztürk, 2009; Saaty, 1986, 1994);

1. Aşama; *Problem tanımlanır ve hiyerarşi oluşturulur.*

AHS uygulamasında öncelikle amaca uygun kriter ve alt kriterler oluşturulur. Oluşturulan bu yapı bir hiyerarşik sisteme bağlanır. Böylece daha anlaşılabilir küçük parçalar elde edilerek problem çözümü kolaylaştırılmıştır (Şekil 1).

Hiyerarşi oluşturulduktan sonra karar vericinin bilgi ve tecrübelerinin karar sürecine dahil edilmesi gerekmektedir. Bunun için ise Thomas L. Saaty tarafından ortaya konulan değerlendirme

Şekil 1.
Analitik Hiyerarşi Süreci

ölçeği kullanılmaktadır (Tablo 1). Bu ölçeğe göre karar verici 1 ile 9 arasında değerler atayarak karar sürecine tecrübe ve bilgisi ile katkı sağlamaktadır.

1. Aşama; Kriterler için Karşılaştırma Matrisi Oluşturulur

Amaç, kriter ve alt kriterler oluşturulduktan sonra kriterlerin ve alt kriterlerin kendi aralarında önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırma matrisleri uygulanır (Tablo 1). İkili karşılaştırma matrisi oluşturulurken SCB Associates Ltd. tarafından geliştirilen AHS Excel şablonundan destek alınabilir. Ancak çalışmada bu şablon kullanılmamıştır (SCB, 2018). Karşılaştırma matrisi aşağıdaki gibidir;

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} = i, j = 1, 2, \dots, n$$

Matriste, n: Kriter sayısını, i, j: Kriterleri, a_{ij} : i kriterinin j kriterine göre önemlilik derecesini göstermektedir.

İkili karşılaştırma matrisinin her bir kıyaslaması terslik (reciprocal) kuralına uymaktadır (Tablo 2). Örneğin, birinci kriterin ikinci kriter üzerindeki önem derecesi 2 değerini alırken ikinci kriterin birinci kriter üzerindeki önem derecesi $\frac{1}{2}$ yani 2'nin tersi olmaktadır (Gökkaya, 2014). Karşılaştırma matrisi doldurulduktan sonra her bir sütun verileri toplanarak n kriter satırına işlenir. N kriter aşağıdaki formülde B_i ile formüle edilerek gösterilmiştir.

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

B_i sütun vektörü aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır. Bu hesaplama aynı satırdaki tüm elemanların toplanarak n elemanı hesaplanması ve her bir elemanın n elemanına bölünmesi ile gerçekleşmektedir.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$

Yukarıda anlatılan işlem tüm matris elemanlarına uygulandığında C matrisi elde edilmektedir;

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

1. Aşama; Normalizasyon ve Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Bu aşamada her bir kriterin önemlilik derecesi belirlenecektir. Öncelikle ikili karşılaştırma matrisindeki her bir sütun elemanları, o sütunun toplam değerine bölünerek elde edilir. Matrisin tüm elemanlarında bu işlem yapılır. Böylece ikili matriste normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiş olur. Elde edilen "Normalleştirilmiş İkili Karşılaştırma Matrisi" ile her bir kriter için kriter ağırlığı aşağıdaki formüle göre tespit edilir. Buna göre her bir kriter satır elemanları toplanarak kriter sayısına bölünür. Kriter ağırlığı w_i ile sembolize edilmiştir. C matris elemanları ise c_{ij} olarak sembolize edilmiştir.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n}$$

Tablo 1.
AHS Yönteminde Kullanılan Değerlendirme Ölçeği (Saaty, 1994)

Değerlendirme Ölçeği	Açıklama
1	Ölçütler eşit öneme sahip
3	1. ölçüt 2. ölçüte göre biraz daha önemli
5	1. ölçüt 2. ölçüte göre fazla önemli
7	1. ölçüt 2. ölçüte göre çok fazla önemli
9	1. ölçüt 2. ölçüte göre en kuvvetli (aşırı derecede fazla) öneme sahip
2.4.6.8	Ara değerler

Tablo 2.
Karşılaştırma Matrisi (Gökkaya 2014)

	1. Kriter	2. Kriter	3. Kriter	...	n Kriter
1. Kriter	a_{11}	a_{12}	a_{13}	...	a_{1n}
2. Kriter	a_{21}	a_{22}	a_{23}	...	a_{2n}
3. Kriter	a_{31}	a_{32}	a_{33}	...	a_{3n}
⋮	⋮	⋮	⋮	...	⋮
n Kriter	a_{n1}	a_{n2}	a_{n3}	...	a_{nn}

1. Aşama; Ağırlıklı Toplam Değerlerin Belirlenmesi

Ağırlıklı toplam değerlerin belirlenmesi için 3. aşamada tespit edilen kriter ağırlıkları 1. aşamada elde edilen ikili karşılaştırma matrisinde kendi satırındaki her bir eleman ile çarpılır ve oluşan matristeki her bir satır elemanı toplanarak D vektörü elde edilir. Elde edilen D vektörü Ağırlıklı toplam değerleri oluşturur.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix}$$

1. Aşama; Tutarlılık oranı (CR) Belirlenmesi

Üçüncü aşamada kriterlerin ağırlıkları başka bir ifade ile önemlilik dereceleri tespit edilmişti. Bu aşamada ise tespit edilen kriter ağırlıklarının tutarlılık oranları (CR) tespit edilecektir. Hesaplanan CR değerinin 0.10 dan küçük olması karar vericinin yaptığı karşılaştırmaların tutarlı olduğunu gösterir. CR değerinin 0.10' dan büyük olması ya AHS' deki bir hesaplama hatasını ya da karar vericinin karşılaştırmalarındaki tutarsızlığını gösterir (Saaty, 1994). CR değeri, Tutarlılık İndeksi (CI) değerinin Rastgele İndeks (RI) değerine bölünmesi ile elde edilmektedir. Formülü aşağıdaki gibidir;

$$CR = CI/RI$$

Tutarlılık indeksi (CI), hesaplanması için ağırlıklı toplam değerler (d_i) ve kriter ağırlıkları (w_i) bölünerek E vektörü elde edilir.

$$E_i = \frac{d_i}{w_i} (i = 1, 2, \dots, n)$$

Elde edilen E vektöründen aşağıdaki formül ile karşılaştırmaya ilişkin temel değeri (λ) verir;

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

Tutarlılık indeksi, elde edilen karşılaştırmaya ilişkin temel değerlerin (λ) toplanması (λ_{max}) ve aşağıdaki formülün uygulanması ile tespit edilir. Formülde toplam kriter sayısını n ifadesi temsil etmektedir.

$$CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$$

Rastgele İndeks (RI), rastlantısal katsayı olarak tanımlanabilir. RK değeri, Saaty (1980) tarafından seçilen kriter sayısına göre ikili karşılaştırma matrisinden türetilmiştir (Tablo 3).

Bulgular

İnsan hayatını ve sosyo-ekonomik unsurları doğal yollarla beklenmedik biçimde olumsuz etkileyen olaylar doğal afettir. Doğal koşullarına müdahale ederek bu olumsuz olayları engellemenin bir yolu olmasa da zararları en aza indirilebilmek mümkündür. Bu amaçla doğal afet tiplerinden biri olan taşkınların risk analizi yapılarak potansiyel tehlike altındaki alanlar tespit edilebilir ve

Tablo 3.
Rastgele İndeks (RI) Değerleri

N	RI	N	RI
1	0	7	1,32
2	0	8	1,41
3	0,58	9	1,45
4	0,90	10	1,49
5	1,12	11	1,51
6	1,24	12	1,48

gerekli önlemler alınabilir. Böylece can ve mal kayıpları en aza indirilebilir.

Gelişen teknolojinin bir ürünü olan Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) sayesinde bu tür risk analizleri yapılması ve haritalara yansıtılarak olası bir taşkın olayında taşkın riski altında kalan alanların belirlenmesi mümkün hale gelecektir (Harita 2). Çalışmada taşkın risk alanlarının belirlenmesinde kullanılan kriterler litoloji, toprak, arazi kullanımı, yükselti, eğim, bakı, akarsu yakınlık olarak belirlenmiştir. Her bir katman kendi içinde sınıflara ayrılmış ve raster veri formatına dönüştürülmüştür (Şekil 2). Eğim ve bakı katmanları sayısal yükseklik modelinden (DEM) üretilmiştir. Arazi kullanımı katmanı ise Landsat 8 uydusunun görüntülerinden uzaktan algılama teknikleri ve ENVI 5.3 yazılımı ile kontrollü sınıflandırma yöntemi kullanılarak üretilmiştir. Diğer haritaların üretiminde ise sayısallaştırma metodundan yararlanılmıştır.

Elde edilen katmanlar AHS yöntemi ile karar verme sürecine tabi tutulmuştur. AHS yöntemine göre hem katmanlar arası hem de her katmanın kendi içlerinde sınıflar arası ikili karşılaştırma matrisleri uygulanmış, tutarlılık oranları hesaplanmıştır.

Katmanlar için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,07 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 4);

Bakı için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,05 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 5);

Eğim için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,07 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 6);

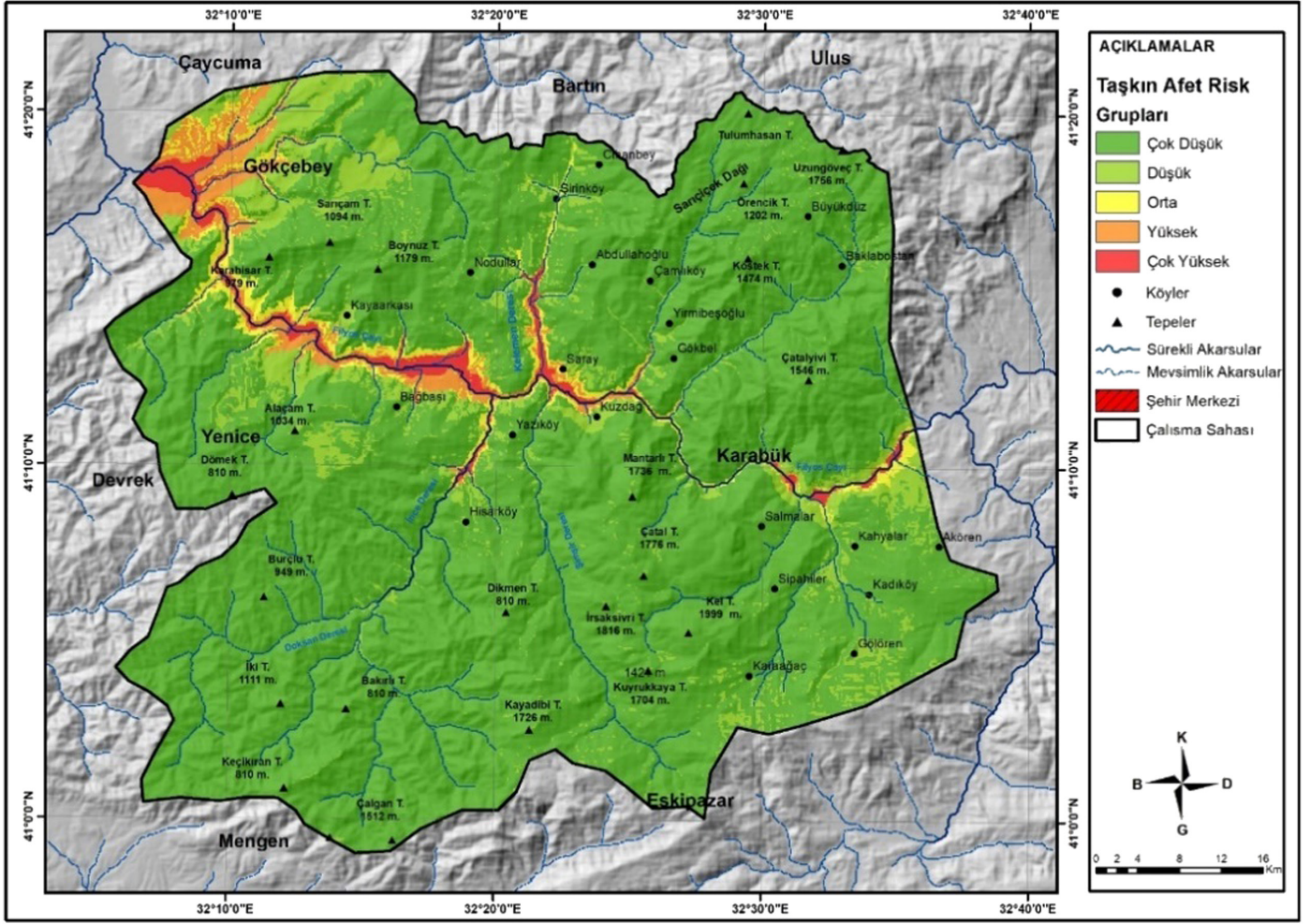
Yükselti için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,06 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 7);

Toprak için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,07 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 8);

Litoloji için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,06 olarak belirlenmiştir. Sahada kayaç çeşitliliği fazla olması yüzünden her jeolojik zaman ve devir dizgisi karşılığında jeoloji haritasında kayaçlar gösterilmiş bu nedenle katman olarak yaş karşılığındaki kayaçlar dikkate alınarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 9);

Arazi Kullanımı için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,08 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 10);

Harita 2.
Çalışma Sahasının Taşkın Risk Haritası

Akarsuya Yakınlık katmanı için uygulanan AHS karar sürecinde tutarlılık oranı 0,08 olarak belirlenmiştir. Uygulanan işlem ve sonuçları aşağıdaki gibidir (Tablo 11);

Tüm katmanlar ArcMAP programında raster veri formatına çevrildikten sonra programda mekânsal analiz (Spatial Analysis) aracı altında ağırlıklı çakıştırma (Weighted Overlay) yöntemi kullanılarak ilgili etki ve önemlilik dereceleri programa girilmiştir (Şekil 3).

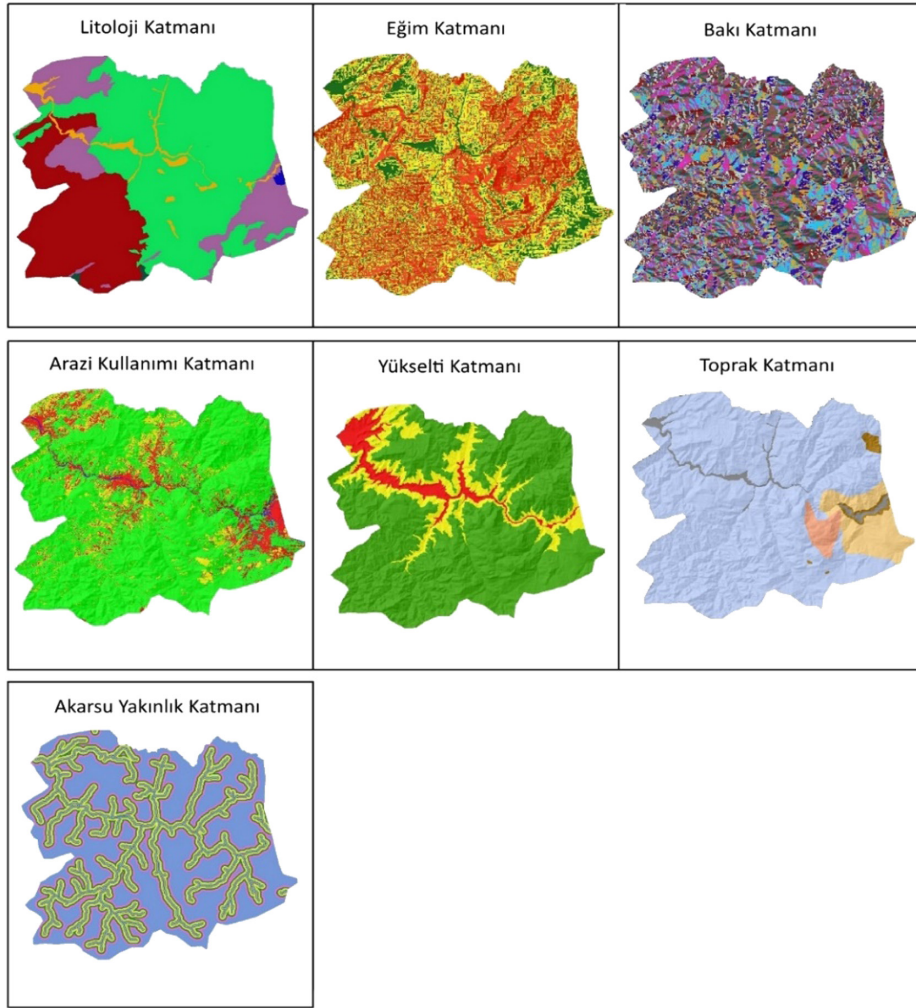
Uygulama çalıştırıldıktan sonra taşkın risk haritası oluşturulmuştur (Harita 2). Hazırlanan haritaya göre özellikle Yenice ve Gökçebey yerleşmeleri yoğun risk altında olduğu tespit edilmiştir. Taşkın risk haritasına göre; Çok düşük 1165 km², Düşük 116 km², Orta 32 km², Yüksek 38 km², Çok Yüksek 23 km² alan kaplamaktadır. Tehlikeli olarak gösterilebilecek alan ise 61 km²'dir. Ayrıca analize göre Kelemen ve İnce dere civarındaki yerleşmeler de yoğun risk altında olduğu görülmektedir.

Çalışma alanından elde edilen verilerle üretilen taşkın risk haritasında taşkın riskinin Kuzdağ ve sonrasında artmaya başladığı, Yenice ve Gökçebey yerleşim alanlarında ise tehlikenin yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra Kelemen ve İnce dere çevresi de riskli alanlar içerisinde yer almaktadır. Risk altında kalan alan toplam havzanın %4,5'lik kısmını kapsamaktadır (Şekil 4). Sadece Yenice ilçesinde 7 Temmuz 1991 ve 19-20-21 Mayıs 1998 tarihlerinde meydana gelen taşkınlar mal ve can

güvenliğine ciddi zararlar vermiştir (Görsel 1). Bu nedenle taşkın ile mücadele DSI'nin master planlarında yer almaya başlamıştır. 1998 yılında meydana gelen zarar 55 810 000 ₺ olarak hesaplanmıştır (Devlet Su İşleri, 2001). Çalışma alanı olarak belirlenen yerdeki yerleşmelerin taşkın riskiyle karşı karşıya kalmasındaki temel sorun akarsuyun geçmişte gözlemlenen taşkın debilerinin dikkate alınarak yerleşim planlarının meydana getirilmemesidir.

Taşkın olaylarını afet boyutuna getiren ise yerleşim alanları ile akarsuyun iç içe olmasıdır. Yenice ilçesi, Filyos çayının eğiminin az olduğu ve menderes şeklini aldığı nispeten düz bir alanda kurulması afet olaylarına karşı savunmasız bırakılmaktadır (Görsel 2). 3621 sayılı Kıyı Kanununda tanımlanan özetle "kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde yatay olarak en az 100 metre genişliğindeki alanlar koruma altında ve öncelikli kamu faydasına kullanılmak üzere tasarruf devlete aittir." ibaresine karşın yapılaşmanın mevcut olması can ve mal kayıplarına davetiye çıkartmaktadır. Söz konusu alanlar akarsu ve taşkın biriktirme sahaları olduğundan gevşek yapıları zeminlerden oluşmaktadır. Bu sahalarda iskân ve ticari amaçlı yapılar akarsulara çok yakın bazen kıyıya sıfır inşa edilmektedir. Bu yapılara kamu binaları da dahildir (Görsel 3).

Geçmiş taşkın debileri dikkate alınmadan iskana açılan ve daha sonra idari bir merkez haline dönüştürülen yerleşim yerlerinin

Şekil 2.
Taşkın Risk Analizinde Kullanılan Katmanlar

temel problemi plansızlık, yerleşme kurulumunun doğru olmayan biçimde tercih edilmesi, yanlış yapılaşma ve sonucunda can ve mal kaybı olmaktadır.

Görsel 2 ve Görsel 3'te çalışma alanında yer alan yerleşim yerlerinden Yenice'nin merkezinden geçen Filyos çayının taşkın debilerine ve taşkın yatağına dikkat edilmeden yerleşmenin kurulduğu ve sonrasında geliştiği görülebilir. Devletimizin bu tür afetleri kontrol etmek için koruyucu ve önleyici faaliyetler

kapsamında çıkardığı mevzuat hükümlerine hem vatandaşın hem de yerel yönetimlerin dikkatli davranmadığını gösteren bir örnektir. Yaşanan taşkın sonrasında Yenice ilçe merkezinde büyük mal kayıpları yaşanmıştır. İlçe merkezindeki ticaret hanelerin ve evlerin sular altında kaldığı büyük bir doğal afetti. Bugün ilçede her şey yeniden yapılanmış ve bir sonraki taşkın ne zaman olacağını bekler biçimde yaşam aynen sürmektedir. İlçe merkezinde koruyucu önlemler açısından kayda değer bir çalışma bulunmamaktadır.

Tablo 4. Katmanlar Arası İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon									
	1	2	3	4	5	6	7	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
Yakınlık (1)	1							0,3284	2,5677
Yükselti (2)	1/2	1						0,2587	2,0996
Arazi Kullanımı (3)	1/3	1/3	1					0,1527	1,2005
Eğim (4)	1/4	1/4	1/2	1				0,1271	0,9774
Toprak (5)	1/5	1/5	1/4	1/4	1			0,0605	0,4381
Litoloji (6)	1/5	1/5	1/4	1/5	1/2	1		0,0499	0,3516
Bakı (7)	1/9	1/7	1/7	1/6	1/4	1/4	1	0,0226	0,1655

CI = 0,09; RI = 1,32; CR = 0,07

Tablo 5.*Bakı Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon*

3wsz	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
Kuzey (1)	1									0,3340	3,4334
Kuzeybatı (2)	1/4	1								0,1742	1,7280
Kuzeydoğu (3)	1/4	1	1							0,1980	1,9638
Doğu (4)	1/5	1/3	1/5	1						0,0717	0,7002
Güney (5)	1/7	1/5	1/5	1/2	1					0,0317	0,3045
Güneydoğu (6)	1/5	1/5	1/5	1/3	2	1				0,0547	0,5042
Güneybatı (7)	1/5	1/5	1/5	1/3	2	1	1			0,0504	0,4651
Batı (8)	1/5	1/3	1/5	1	2	1/2	1/2	1		0,0462	0,4375
Düz (9)	1/7	1/6	1/6	1	1	1/2	1	1	1	0,0391	0,3762

CI = 0,08; RI = 1,45; CR = 0,05

Tablo 6.*Eğim Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon*

	1	2	3	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
0-10 (1)	1			0,7774	2,4736
10-20 (2)	1/7	1		0,1536	0,4717
20+ (3)	1/9	1/3	1	0,069	0,2066

CI = 0,04; RI = 0,58; CR = 0,07

Tablo 7.*Yükselti Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon*

	1	2	3	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
50-250 (1)	1			0,7343	2,3015
250-500 (2)	1/5	1		0,1986	0,6007
500-1990 (3)	1/9	1/4	1	0,0638	0,1951

CI = 0,03; RI = 0,58; CR = 0,06

Tablo 8.*Toprak Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon*

	1	2	3	4	5	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
Alüvyal (1)	1					0,4588	2,5856
Kolüvyal (2)	1/4	1				0,2376	1,327
AKOT (3)	1/3	1/3	1			0,1708	0,8652
KKT (4)	1/5	1/3	1/3	1		0,0689	0,3607
Rendzina (5)	1/5	1/4	1/4	1	1	0,0639	0,3267

CI = 0,08; RI = 1,12; CR = 0,07

Tablo 9.*Litoloji Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon*

	1	2	3	4	5	6	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
Kuvaterner (1)	1						0,3237	2,1417
Eosen (2)	1/2	1					0,2696	1,8358
Kretase (3)	1/3	1/3	1				0,1891	1,2239
Paleozoik (4)	1/5	1/5	1/5	1			0,0468	0,2903
Neojen (5)	1/2	1/3	1/3	3	1		0,1255	0,7619
Prekambriyen (6)	1/5	1/5	1/5	1	1/4	1	0,0453	0,2799

CI = 0,07; RI = 1,24; CR = 0,06

Tablo 10.

Arazi Kullanımı Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon

	1	2	3	4	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
Akarsu (1)	1				0,5281	2,3525
Yerleşim (2)	1/3	1			0,3134	1,3487
Orman (3)	1/6	1/5	1		0,0917	0,376
Mera (4)	1/5	1/6	1/2	1	0,0668	0,2705

CI = 0,07; RI = 0,90; CR = 0,08

Tablo 11.

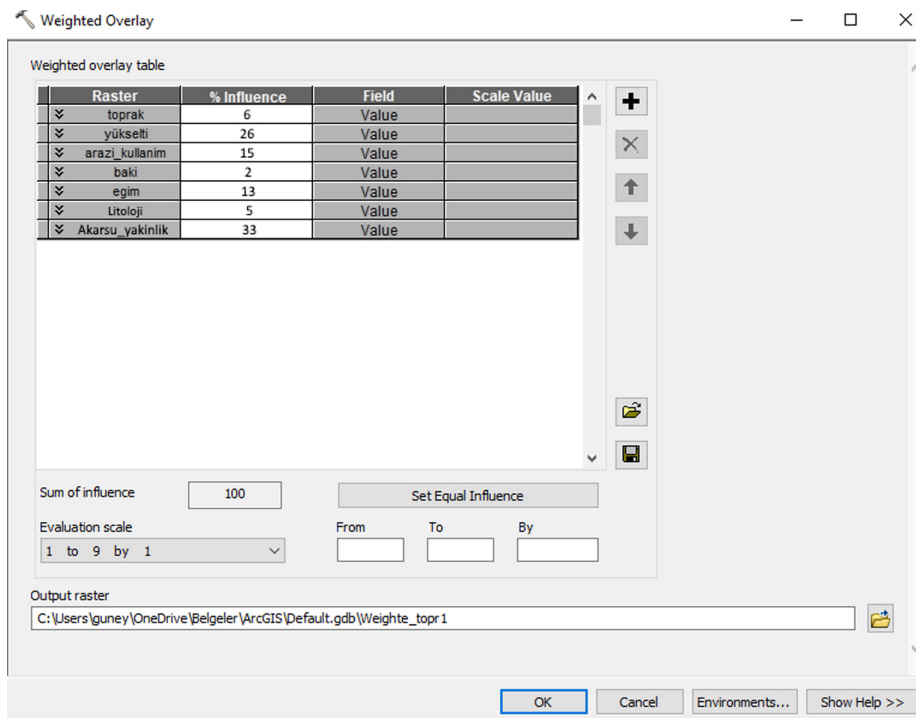
Akarsuya Yakınlık Katmanı İkili Karşılaştırma Matrisi Ve Normalizasyon

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Kriter Ağırlığı	Ağırlıklı Toplam Değerler
0-50 (1)	1									0,3066	2,9752
50-100 (2)	1/2	1								0,2203	2,1469
100-150 (3)	1/3	1/2	1							0,1540	1,4939
150-200 (4)	1/4	1/3	1/2	1						0,1086	1,0354
200-250 (5)	1/5	1/4	1/3	1/2	1					0,0762	0,7112
250-500 (6)	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	1				0,0531	0,4865
500-750 (7)	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	1			0,0369	0,3346
750-1000 (8)	1/8	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	1		0,0259	0,2352
1000+ (9)	1/9	1/9	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	1	0,0185	0,170909

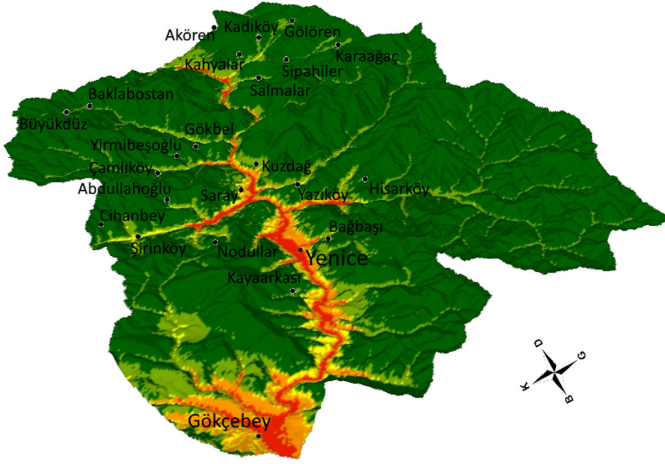
CI = 0,05; RI = 1,45; CR = 0,03

Eğim değerlerinin çok azaldığı ve akarsu yatağının genişlediği yerlerde blok, çakıl ve kum gibi malzemelerin toplandığı taşkın yatakları mevcuttur. Bu tür alanlar çalışma alanının belirli yerlerinde oldukça geniş alan kaplamaktadır. Belirtilen malzemeler zamanla akarsu geçişi için sınırlandırıcı ayrıca taşkın

dönemlerinde ise su seviyesini olduğundan daha fazla olmasına neden olmaktadır (Görsel 4). Akarsu yatağı alüvyal malzemeler ile dolduğunda yatağı tıkamakta ve pik yağışlar esnasında akarsu daralan yataktan taşarak yüzeysel akışa geçmektedir. Dolayısıyla temizlenmeyen yataklar taşkın riskini artırmaktadır.

Şekil 3.

Parametrelerin Belirlenmesi

Şekil 4.
3 Boyutlu Taşkın Risk Alanı

Görsel 2.
Filyos Çayının İçerisinden Geçtiği ve Taşkın Düzlüğünde Kurulmuş Yenice İlçesinden Bir Görünüm

Görsel 1.
1998 Yılında Yenice İlçesinde Meydana Gelen Taşkın Anı

Görsel 3.
Yenice İlçe Merkezinde Kıyı Kanununa Muhafif Akarsu Çevresindeki Yapılaşma

Görsel 4.
Filyos Çayı Taşkın Yatağı

Harita 3.

Taşkın Yatağında Kurulan Orman Ürünleri İşletmesi

Kerestecilik, ormanların gür olduğu Yenice çevresinde yapılan yoğun bir ticari faaliyetidir. Ancak tomruk depolarının Filyos çayı üzerindeki taşkın alanlarına kurulmuş olması taşkın esnasında ağaç tomruklarının su ile taşınmasına ve yatağı tıkmamasına sebep olacaktır (Harita 3). Akarsu üzerinde hareket halindeki tomruklar yoluna çıkan yapılara da ciddi zarar verebilmektedir. Kerestecilik sektöründe kullanılmak üzere kesilmiş ağaç tomruklarının depolama ve işleme tesislerinin taşkın riski taşımayan alanlara yönlendirilmesi hem kendi hem de çevre güvenliği açısından önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Doğal afetlere hazırlıklı olmak, can ve mal kayıplarını engellemek ya da en aza indirmek için potansiyel tehlike altında kalan bölgelerin fiziksel özellikleri belirlenerek akılcı bir sistem çerçevesinde yönetilmesi ve analizlerinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Söz konusu yönetim ve analizlerin gerçekleştirilmesinde, saha araştırması sonrasında kartografik malzemelerin hazırlanmasında ve analizinde başvurulacak önemli uygulamalardan birisi de coğrafi bilgi sistemleridir.

Araştırmada yararlanılan AHS yöntemi ile risk analizinde tutarlılık oranlarının hesaplanması, karar vericilerin verdiği subjektif değerlendirmelerin birbirleri arasında ne kadar tutarlı olduğunun tespitini sağlamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen risk altındaki alanların belirlenmesindeki duyarlılığı yani ulaşılabilecek en doğru sonuca varmayı etkilemektedir. Buradan yola çıkarak tutarlılık oranının hesaplanması ve analize dahil edilmesi araştırmalarda önem arz etmektedir. Çalışmada yukarıda belirtilen durum uygulanmıştır. Çalışma alanı için karar vericiler ve planlamacılar için aşağıdaki sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Ormanların varlığı taşkın, sel, erozyon gibi birçok doğal afetlerde koruyucu görev yapmaktadır. Şiddetli yağışlar üzerine orman örtüsünün ilk etkisi gövde, dal, sürgün ve yaprakların yağış esnasında düşen suların bir kısmının tutulması ve depolanmasıdır. Kısa süreli yağışlarda oldukça etkilidir. Ancak yağış şiddeti ve süresi arttıkça etkisi çok hızlı bir şekilde düşmektedir (Görcelioğlu, 1996). Büyük kısmı ormanlarla örtülü çalışma sahasında, yaşanan şiddetli yağışlar intersepsiyonun etkisiyle havza genelinde suyun ve toprağın korunması açısından olumlu bir etki yapmaktadır.

İntersepsiyonun olumlu etkisiyle çalışma alanında toprağa daha az su ulaşmakta böylece hem toprağın yüzeyi daha az yağmur damlasının çarpma etkisine uğramakta hem de daha az su, daha az materyalle yüzeysel akışa geçebilmektedir. Bu durum ise taşkın sırasında suyun toplanması açısından zaman kazanılmasına neden olmaktadır. Buna rağmen orman örtüsünün tahrip edildiği ya da yangına uğradığı yerlerde engebeli topografyanın etkisiyle durum tersine dönebilmekte ve taşkın riski artmaktadır.

Sonuç olarak; çalışma alanında şiddetli yağışların olduğu dönemlerde taşkın riski vardır. Riskin en yüksek tespit edildiği yerler Yenice ve Gökçebeş ilçeleridir. Dikkat çekilen riski tetikleyen sadece şiddetli yağış değildir. Ayrıca eğimin fazla olması yüzünden infiltrasyon azaltmakta, yüzeysel akış artmakta ve seldeki akımı şiddetlendirmektedir. Ana akarsuyu besleyen kol akarsuların yataklarında toplanan suya yatak yükü olarak karışan kumlu malzeme ve kireçtaşı blokları selin aşındırma gücünü artırmaktadır. Alt havzaların yukarı çığırlarında görülen derine aşındırma ile dikleşen vadi yamaçlarının çeşitli kesimlerinde yamaç akmaları ve heyelanları kapsayan kütle hareketlerine neden olmakta, buralardan sele dahil olan materyaller akarsuyun yatak yükünü artırarak ana akarsuya kavuşma noktalarında taşkınları tetiklemektedir. Litolojik yapıyı oluşturan plaketli kireçtaşı, granit ve fliş tabakaları gibi materyaller taşkın hareketine geçiren diğer bir faktördür. Plaketli kireçtaşları dik eğimli vadi yamaçlarında kütleler halinde kaya çığlarının akmalarına neden olmaktadır. Granitin ayrışmasıyla oluşan kum ve mil, zayıf çimentolu kum ve mil içerikli fliş tabakaları ayrışmanın fazla olduğu, aşınmanın kolay ve akarsulara materyalin kolay hazırlandığı yerler olarak görülmektedir. Bu durum ise çalışma alanındaki derelerin yatak yükünü artırmakta ve taşkın oluşumuna ortam hazırlayıcı bir başka faktör olmaktadır. Çalışma sahasında Yenice yerleşmesi örneğinde olduğu gibi taşkın düzlüklerinin varlığı ve iskana açılması ise 1998 yılında olduğu gibi katastrofik sellere neden olmaktadır. Katastrofik sel sonucu, özellikle taşkın düzlüklerinde insan etkisiyle açılmış su tahliye kanalları taşmalara neden olmakta ve ciddi zararlar meydana getirmektedir.

Kamu binaları ve iskân amaçlı hazırlanmış yapılar akarsu yataklarından uzaklaştırılmalı kentsel dönüşüm benzeri modeller bu tür büyük yerleşmelere uygulanmalıdır. Hazırlanacak yeni imar planlarında taşkın riskleri dikkate alınarak yeni yerleşim alanları

akarsulardan uzaklaştırılmalıdır. Akarsu yataklarını dolduran alüvyal malzeme yataktan temizlenerek yatak derinliği ve genişliği artırılmalıdır. Yerleşim planları hazırlanırken akarsuların taşkın debileri ve taşkın yatakları dikkate alınmalıdır. Akarsu yatağının rehabilitasyonunda akarsuyun 20 yıllık, 50 yıllık ve 100 yıllık taşkın debisi modelleri hazırlanmalıdır. Yörenin temel ekonomik faaliyeti ormancılıktır. Orman yangınlarının önlenmesi ve yanarak tahrip olan yörenin hızla yeniden ağaçlandırılması gerekmektedir. Geçimlik tarımsal faaliyetler için açılan tarım alanları orman tahripleri ile elde edilmektedir. Sahada, amaç dışı araziden yararlanmaya izin verilmemelidir. Yenice ilçesinde tarım alanı açmak için tahrip edilen yer sayısı oldukça fazladır. Tahrip edilen alanlar yeniden ormana kazandırılmalıdır. Akarsu yatak kenarlarına inşa edilen kerestecilik amaçlı ticari işletmelerin taşınarak taşkın esnasında akışa geçen su ile taşkın tahrip gücünün artmasının engellenmesi gerekmektedir.

İlgili kurumların 1998 yılında meydana gelen taşkından sonra yapılan risk tespiti ile inşa edilen kanal, menfez, HES gibi yapıların düzenli bakımlarının yapılması ve yatakta biriken malzemelerin temizlenmesi gerekmektedir. Taşkın önlemede kullanılan yatak genişletme, temizleme ve taşkın seddeleri inşa çalışmaları geliştirilmeli ve mevcut olanların bakımları yapılmalıdır. Doğal afetlerin verdiği zararları nispeten önleme ve izleme çalışmalarında DSİ, AFAD ve yerel yönetimlerin ortak çalışmaları gerekmektedir. Bu kurumlar, bünyelerinde nitelikli insan istihdamına önem vermelidir. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve uzaktan algılama (UA) teknolojileri kullanılarak afet veri tabanlarının oluşturulup risk analizlerinin güncel tutulması gerekmektedir. Risk analizleri yapılırken üniversitelerin ilgili bölümlerinden bilimsel destek alınarak ortak çalışılmalı ve planlamalar yapılarak uygulamaya geçirilmelidir. Ayrıca Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün Türkiye'deki tüm havzalar için hazırlanmış olduğu taşkın yönetim planları göz önünde bulundurularak özellikle taşkın riski yüksek olan alanlarda taşkın öncesi, taşkın anı ve taşkın sonrası alınması gereken önlemlere uygun olarak planlama yapılması ve hayata geçirilmesi gereklidir.

Devletimiz, toplumda afet farkındalığının geliştirilmesi, afet riskini azaltma ve önlem alma konusunda davranış değişikliği oluşturulması amacıyla 2021 yılını **"Türkiye Afet Eğitim Yılı"** ilan etti (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2021). Vatandaşına ulaşarak afetler konusunda bir bilincin meydana gelmesi ve sonrasında olası yaşanacak olaylarda can ve mal kaybının en aza indirilmesi beklenmektedir. Sözcü ve Aydınöz (2019, s. 88), doğal afetlerin tüm öğretmenlik branşlarında ders olarak yer alması gerekmektedir. Bu ders sadece öğretmen adaylarını eğitmekle kalmayacak, öğretmenler aracılığıyla gelecek nesillerin doğal afet okuryazarlığını yükseltecektir. Geleceğin müteahhitleri, mimarları, valileri olacak gençlerin doğal afetler konusunda duyarlı olması ülke geleceği için çok önemli katkılar sağlayacaktır, biçiminde afet eğitiminin insanımız için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Doğal afet okur yazarlığının yaygınlaştırılması için ilgili kurumlara ve öğretmenlere büyük vazifeler düşmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağlımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – M.C., G.O.; Tasarım – G.O.; Denetleme – M.C.; Kaynaklar – M.C., G.O.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – G.O.; Analiz ve/veya Yorum – M.C., G.O.; Literatür Taraması – M.C., G.O.; Yazıyı Yazan – M.C., G.O.; Eleştirel İnceleme – M.C.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Bu proje Karabük Üniversitesi Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından KBÜBAP-15/2-YL-053 proje kodu ile desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.C., G.O.; Design – G.O.; Supervision – M.C.; Funding – M.C., G.O.; Materials – M.C., G.O.; Data Collection and/or Processing – M.C., G.O.; Analysis and/or Interpretation – M.C., G.O.; Literature Review – M.C., G.O.; Writing – M.C., G.O.; Critical Review – M.C.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: This project was supported by Karabük University Research Projects Coordinatorship with the project code KBÜBAP-15/2-YL-053.

Kaynaklar

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2021). *Türkiye Afet Eğitim Yılı İlan Edildi*. Retrieved from <https://www.afad.gov.tr/mobil-mutfak-ve-akreditasyon-sertifikalari-teslim-toreni>
- Akar, İ., & Maktav, D. (2008). *Taşkın Araştırmalarında Çok Kriterli Karar Verme Analizi ve Hidrolojik Modellemelerin Uzaktan Algılama ve CBS Entegrasyonu ile Karşılaştırılması*, 2. Kayseri, Türkiye: Uzaktan Algılama ve CBS Sempozyumu.
- Atalay, İ. (2018). *Uygulamalı Hidrografiya*. Meta Basım Matbaacılık.
- Atalay, İ., Altunbaş, S., Coşkun, M., & Siler, M. (2020). *Taşların Ekolojisi ile Topografyanın Toprak Oluşumu, Tarım ve Ormancılık Açısından Önemi*. Meta Basım Matbaacılık.
- Avcı, S. (1998). Filyos Çayı Havzasının (Karabük-Filyos arası) Coğrafi Etüdü I: Fiziki Şartlar. *Coğrafya Dergisi*, 6, 217–275.
- Bilgen, G., Balci, E., & Kalça, M. Y. (2022). Kastamonu Bozkurt İlçesinde 11.08.2021 Tarihinde Meydana Gelen Sel Felaketinin Yerinde İncelenmesi. *FBU, Tasarım, Mimarlık ve Mühendislik Dergisi*, 2(1), 20–35.
- Chang, Y., Chongfu, H., & Yaozhong, P. (2007). Flood disaster risk analysis for Songhua River basin based on theory of information diffusion, ICCS 2007, Part III. *LNCS*, 4489, 1069–1076.
- Coşkun, M., & Aksoy, B. (2010). Aksu Vadisi (Giresun) Aşağı Kesiminde Doğal Ortam Şartlarının Taşkın Üzerine Etkileri, *Gazi Türkiyat. Dergisi Sayı*, 7, 135–154.
- Cürebali, İ., Efe, R., Özdemir, H., Soykan, A., & Sönmez, S. (2016). Gis-based approach for flood analysis: Case study of Keçidere flash flood event (Turkey). *Geocarto International*, 31(4), 355–366. [\[CrossRef\]](#)
- Dikici, M., & Aksel, M. (2019). Havza Büyüklüğüne Göre En Uygun Taşkın Debiti Hesap Yönteminin Bulunması - Doğu Akdeniz Havzası Örneği. *ALKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 1(3), 120–131.
- Diñç, H. (2019). Arazi Kullanım Kararlarının Dere Sistemleri Üzerinde Fiziki Etkisinin Analizi ve Kentel Yaşama Yansıması -İstanbul'da su Baskını, Sel ve Taşkın Risk Değerlendirmesi. *Journal of Planning*, 29(2), 147–170.
- Devlet Su İşleri. (2001). *Filyos Havzası Taşkın koruma Projesi Revizyonu* (SUYAPI, Ed.). DSİ.
- EM-DAT. (2020). *The international disasters database*. Erişim adresi. Retrieved from http://emdat.be/emdat_db/
- Ertürk, E., & Kaya, N. (2019). Taşkın Tehlike Alanlarının Oluşturulması: Trabzon İli Vakfıkebir İlçesi Kirazlı Deresi Örneği. *Fırat Üniversitesi Müh. Bil. Dergisi*, 31(2), 337–344.
- Euronews Haber Bülteni. (2021). *Karadeniz'de Sel: Hayatını Kaybedenlerin Sayısı*. Retrieved from <https://tr.euronews.com/2021/08/16/karadeniz-de-sel-hayat-n-kaybedenlerin-say-s-74-e-yukseldi>
- Fural, Ş., Cürebali, İ., & İnan, F. (2019). Elmalı'da (Antalya) Yağışın Tetiklediği Sel Taşkın ve Çamur Akıntısı Afetlerinin Jeomorfolojik Analizi. *Journal of Geomorphological Researches*, 3, 49–61.
- Gökçaya, M. A. (2014). *Coğrafi bilgi Sistemleri (Cbs) ve Analitik Hiyerarşi Yöntemi (Ahy) İle Üretilen Deprem Tehlike Haritalarının Duyarlılık Analizi*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi] (s. 1-119). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.
- Görcelioğlu, E. (1996). Ormanların Sel ve Taşkınlar üzerine Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 46, 15–25.
- Gülbaş, S. (2019). Sayısal Modeller ile Taşkın Yayılım Haritasının Oluşturulması ve Risk Altında Olan Alanların Belirlenmesi: Türköse Deresi Örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 90(212), 335–349. [\[CrossRef\]](#)

- Gürer, İ., & Uçar, İ. (2009). Flood disasters' inventory in Turkey in 2009. International Symposium on Water Management and Hydraulic Engineering, Ohrid/Macedonia, 1–5 September 2009, sf: 371–380.
- Işık, F., Bahadır, M., Zeybek, H. İ., & Çağlak, S. (2020). Karadere Çayı Taşkını (Araklı -Trabzon). *Mavi Atlas*, 8(2), 526–547.
- Kavas, E. (2009). Analitik Hiyerarşik Süreç Yöntemiyle İzmir İlinde Heyelan Duyarlılığının Coğrafi Bilgi Sistemleri Tabanlı İncelenmesi. In *TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi (CBS2009)*. İzmir.
- Ocak, F., & Bahadır, M. (2020). Örnek Taşkın risk Modeli Oluşturulması ve Ünye Şehrindeki Derelere Ait Taşkın Risk Analizleri. *Jass Studies The Journal of Academic Social Science Studies*, 80(Summer), 21–37.
- Oğuz, K., Oğuz, E., & Coşkun, M. (2016). Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Taşkın Risk Alanlarının Belirlenmesi: Artvin İli Örneği, 4. Ulusal Taşkın Sempozyumu, Rize.
- Onuşluel, G., & Harmancıoğlu, N. B. (2002). Su Kaynaklı Doğal Afet: Taşkın, Türkiye Mühendislik Haberleri, Su-II, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Yıl: 47/2002-4-5-6, Sayı: 420-421422, 131-132.
- Özdemir, H. (2011). Havza Morfometrisi ve Taşkınlar. In D. Ekinci (Ed.), *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistemik ve Bölgesel* (Babil Yayınları, ss. 507–526). İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.
- Özşahin, E. (2013). Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi Yıl*, 4, 12.
- Öztekinci, M., & Coşkun, M. (2022). *Yenice Sıcak Noktası: Ekolojisi ve Sürdürülebilirliği*. Ankara: İksad Publishing House.
- Öztürk, D. (2009). *Cbs Tabanlı Çok Ölçütlü Karar Analizi Yöntemleri İle Sel ve Taşkın Duyarlılığının Belirlenmesi: Güney Marmara Havzası Örneği*. [Basılmamış Doktora Lisans Tezi] (s. 1-150). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.
- Saaty, T. L. (1986). Axiomatic foundation of the analytic hierarchy Process. *Management Science*, 32(7), 841–855. [CrossRef]
- Saaty, T. L. (1994). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *Interfaces*, 24(6), 19–43. [CrossRef]
- Saral, A. (2010). *Çok Kriterli Karar Verme ve Bilgi Difüzyonu Yöntemleri Yardımıyla, Taşkın risk Analizi Yazılımının Gerçekleştirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] (s. 1-75). İstanbul Teknik Üniversitesi Bilişim Enstitüsü.
- Saral, A., & Musaoğlu, N. (2011). *Çok Kriterli Karar Verme ve Bilgi Difüzyonu Yöntemleri İle Taşkın Risk Analizi, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye harita bilimsel ve teknik Kurultayı 1822 Nisan 2011*.
- SCB. (2020). *Analytic Hierarchy Process, AHP*. Retrieved from <http://www.scbuk.com/ahp.html>
- Sözcü, U., & Aydınöz, D. (2019). Öğretmen Adaylarının Doğal Afet Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 79–91.
- Sunkar, M., & Tonbul, S. (2010). İluh Deresi Havzası'na (batman) Yönelik sel ve Taşkın Riski Analizleri. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 255–273.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı; Su Yönetimi Genel Müdürlüğü. (2019). *Batı Karadeniz Havzası Taşkın Yönetim Planı*. Retrieved from http://taskinyonetimi.tarimorman.gov.tr/_engine/_engine/file.axd?file=/Dokumanlar/Havzalar/bati_karadeniz/bati_karadeniz_typ.pdf
- Turoğlu, H., & Özdemir, H. (2005). *Bartın'da Meydana Gelen Sel ve Taşkınlarla Ait Zarar Azaltma ve Önleme Önerileri*. Çantay Kitabevi.

Marksist Coğrafya Açısından Mekânsal Bir Eleştiri: Ağrı Kenti Örneği

A Spatial Criticism in Terms of Marxist Geography: The Case of Ağrı City

Alperen KAYSERİLİ
Muhammed BALTUK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Coğrafya
Bölümü

Bu çalışma "II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi'nde (3-5 Ekim 2019 Eskişehir)" aynı başlıkla sunulan ve özet metni yayınlanan bildiri metninin genişletilerek güncellenmiş şeklidir. (Sempozyumdaki yazar sınırlamasından dolayı sunum tek isimle gerçekleştirilmiştir.)

Geliş Tarihi/Received: 03.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.04.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Alperen KAYSERİLİ
E-mail: alperenkayserili@gmail.com

Cite this article as: Kayserili, A., & Baltuk, M. (2022). A spatial criticism in terms of Marxist Geography: The case of Ağrı City. *Eastern Geographical Review*, 27(47), 28-40.

Copyright@Author(s) - Available online at
eastgeography-ataunipress.org

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Marksizmin coğrafya ilmine yansımaları ve Marksist coğrafya adlı bir alt alanın oluşumu özellikle hümanist devrimin etkisi ile birlikte 1970'li yıllara dayanmaktadır. Coğrafya ve Marksizmi bir araya getiren coğrafyacılar, politik ekonomiye dayalı olan mekân anlayışını ortaya koydular. Bu açıdan bakıldığında mekân ve zamanı toplum ile beraber ele alan Marksist coğrafyacıların bir anlamda Marksizmi mekânlaştırdığı ifade edilebilir. Marx ve Engels'in kentin kapitalizm ile karşılıklı bir dönüşüm ilişkisi içerisinde olduğu ve kapitalizmin kenti, kentin ise kapitalizmi etkileyip dönüştürdüğünü ifade ettiği bilinmektedir. Kenti sınıf bilinci ile sınıf mücadelesi bağlamında artı ürünün mekânı olarak gördüğünü düşünen Marksist coğrafyacılar mekâna ekonomik ve politik anlamlarda yoğun eleştiriler ile yaklaşmaktadırlar.

Bu çalışmada Ağrı kenti, Marksist coğrafyanın çağdaş kent kuramlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı; Ağrı kentinin, mekânsal anlamada Marksist coğrafya perspektifi ve David Harvey'in kent kuramına göre eleştirel kentleşme değerlendirmesini yapmak ve çeşitli alternatif yerleşim önerilerinde bulunmaktır. Araştırma, nitel araştırmalardan durum çalışması (case study) yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma sahasında gezi ve gözlem yöntemi ile bazı bulgular elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgularla Ağrı kenti, Neo-Marksist ve eleştirel bir perspektifle değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Sonuç olarak, son yıllarda kent genelinde sermayenin araziden en yüksek verimi elde edebilmek amacıyla konutları bitişik sayılabilecek bir düzen içinde, çevre düzenlemesi olmadan, insanların günlük manada vakit geçirebileceği bahçe ve yeşil alanlarından yoksun, otoparkı olmadan olarak yerleştiği ve yan konut mahremiyetinden yoksun olarak şehri şekillendirdiği gözlemlenmiştir. Ağrı kentine Neo-Marksist perspektifle bakıldığında insan doğasına aykırı olarak gelişen dar, aşırı betonlaşma ile doğadan koparılmış, kent kültürü oluşturulamamış birçok donatı eksikliği olan ve yatakhane kent olarak tabir edilen bir yapılaşmanın ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Marksizm, Marksist coğrafya, Marksist kent kuramı

ABSTRACT

The reflections of Marxism, which emerged in the first half of the 19th century, on the science of geography and the formation of a sub-field called Marxist geography, dates back to the 1970s, especially with the impact of the humanist revolution. Geographers, who brought together geography and Marxism, put forward the understanding of space based on political economy. From this point of view, it can be stated that Marxist geographers, who deal with space and time together with society, in a sense spatialize Marxism. It is known that Marx and Engels stated that the city is in a mutual transformation relationship with capitalism and that capitalism affects and transforms the city and the city affects and transforms capitalism. Marxist geographers, who think that they see the city as the space of surplus product in the context of class consciousness and class struggle, approach the space with intense criticism in economic and political terms.

In this research, the city of Ağrı has been evaluated according to the contemporary urban theories of Marxist geography. The purpose of the research was to make a critical evaluation of urbanization according to the Marxist geography perspective and David Harvey's urban theory in spatial understanding of the city of Ağrı and to propose various alternative settlements. In the research, the case study method which is one of the qualitative researches, was used.

Some findings were obtained with the method of travel and observation in the research area. With the findings obtained in the research, the city of Ağrı was evaluated with a neo-Marxist and critical

perspective. As a result, in recent years, it has been observed that in order to obtain the highest efficiency from the land throughout the city, the capital has placed the houses in an order that can be considered adjacent, without landscaping, without gardens and green areas where people can spend time in the daily sense, without parking lot, and shaped the city without the privacy of the side dwellings. When the city of Ağrı is looked at from a Neo-Marxist perspective, it is seen that a structuring called a dormitory city, which is narrow, developed in contradiction to human nature, detached from nature with excessive concretion, lacks many equipment, and an urban culture could not be formed.

Keywords: Marxism, Marxist geography, Marxist urban theory

Giriş

Marksizm ideolojik olarak sınıfların savaşını temel alan, sonunda proletarya diktatörlüğüyle komünizme geçişi sağlayacağı düşünülen siyasi, felsefi ve ekonomik kuramdır. Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya çıkarılan bu düşünce akımı, sermaye iktidarlığına yönelik sosyal adaleti savunan ve sosyo-ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik öneriler sunar. 1840'larda ortaya çıkan Marksizm'in coğrafyaya yansımaları ve Marksist coğrafyanın doğuşu 1970'li yıllara dayanır. 1970'li yıllarda İngilizce konuşulan ülkelerdeki Modern Coğrafyanın içe dönük hapsoluşu ve düşünsel gettoya aniden Batı Marksist teorinin aşılmasıyla birlikte Marksist olduğu yadsınmaz bir coğrafya doğmuştur (Soja, 2017, s. 63). Bu süreçte ortaya çıkan David Harvey, William Bunge ve Richard Peet gibi coğrafyacılar, temeli Marksizm'e dayanan coğrafi perspektifle kapitalizm ve mekân arasındaki ilişkiye yönelik farklı ve karmaşık bakış açıları getirdiler. Böylece bu coğrafyacılar Marksist coğrafyanın doğmasının önünü açtılar. 1950'li yıllardan sonra sosyal bilimlerde ortaya çıkan hümanist devrimle beraber başlayan Marksist coğrafya, Henry Lefebvre ve Manuel Castells gibi Marksist sosyologlar ile Andy Merrifield gibi Marksist teorisyenlerin de mekâna yönelik çalışmalarıyla kaynak ve perspektif zenginliği kazanmaya başlamıştır. Coğrafya ve Marksizm'i bir araya getiren coğrafyacılar, politik ekonomiye dayalı bir mekân anlayışı ortaya koydular (Kaya, 2014, s. 36). Mekân ve zamanı toplum ile beraber ele alan Marksist coğrafyacıların bir anlamda Marksizm'i mekânlaştırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda Fransız Marksist Lefebvre'e (1991) göre mekân, toplum tarafından üretilen bir üründür ve her üretim şekli kendi mekânını oluşturmaktadır (Lefebvre, 2020, s. 91). Aynı zamanda yeni mekânların yaratılma sürecinde yeni toplumsal ilişkiler meydana getirmektedir. Lefebvre (1991), kentin planlanması ve şehircilik faaliyetlerinin kapitalizmin stratejik araçları olup kapitalizme hizmet ettiğini ileri sürmektedir (Koçak, 2008, s. 225-226). Ancak Lefebvre, mekânın ürün üretici, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağı olduğunu ve mekânın pasif, boş bir şey olarak ya da "ürün" gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez diye ifade eder (Lefebvre, 2014, s. 24). Kapitalizm, yapıları çevre vasıtasıyla mekânın üretiminde kendi temsilini inşa etmektedir ve mekânsal pratikler inşa edilen bu temsiller ve toplumsal ilişkilerin etkileşimiyle oluşmaktadır. Kentler proletarya ve burjuvazi sınıflarının mücadele alanı ve her türlü üretim ve tüketim faaliyetinin yapıldığı mekânlar olmalarından dolayı her yönüyle araştırma konusu olması gereken alanlardır. Kapitalist toplumlarda kent, sanayi ve sermayenin yoğunlaştığı, artı değer ve artı emeğin üretilen en geniş şekilde ticaretin hâkim olduğu ve sermaye artırım alanları olması bakımından önemli bir yere sahiptir (Koç, 2010, s. 40). Dolayısıyla mekân toplumsal olarak üretilir ve bundan dolayı klasik kent planlaması bu gerçeği göz ardı eder. Nitekim Avrupa'nın sanayi kentleri üzerine sınıf çözümlemeleri yapan klasik kent kuramcılarında Karl Marx

ve Friedrich Engels, kenti teorik olarak görüp araştırma nesnesi olmaktan ziyade ekonomi-politik yaklaşımın temelini oluşturup kentin kapitalizme geçişteki önemi üzerinde durmuşlardır (Turut & Özgür, 2018, s. 3). Bakıldığında Marx ve Engels kentin kapitalizm ile karşılıklı bir dönüşüm ilişkisi içerisinde kapitalizmin kenti, kentin ise kapitalizmi etkileyip dönüştürdüğünü ifade etmişlerdir. Marx, kenti sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi bağlamında artı ürünün mekânı olarak görmektedir. Harvey'e göre Marx, kapitalist toplumun sömürücü niteliğini sermaye-emek ilişkisine atfetmiş ve aynı zamanda yabancılaşmanın sayısız belirtilerinin kökenini bu temel kaynaktan bulmuştur (Harvey, 2002, s. 151-152). Bu bağlamda Marx'ın kenti kapitalizmin bir yansıması olarak gördüğü, kente yönelik çalışmalarının teorik olarak kaldığı ve kapitalizme odaklandığı ifade edilebilir. Ancak Lefebvre, Castells ve Harvey gibi neomarksist araştırmacılar farklı bakış açıları ortaya koyarak kenti maddi üretim ve iktidarların biçimlendirdiğini iddia ettiler. Nitekim Fransız Marksist Lefebvre, ekonomi-politik yaklaşımla iktidar ve mekân arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burjuva sınıfının kendi çıkarları doğrultusunda kent mekânını başarılı bir şekilde kullanarak kapitalizmin dinamizminin devam etmesini sağladığını ifade etmiştir. Lefebvre'e göre, günümüzde mekânın meta olarak üretimine geçildiği üretim analizleri sonucu görülmektedir (Şengül, 2001, s. 15). Bu bağlamda Lefebvre'e göre, bir ürün olarak etki ya da tepki yoluyla mekân, doğrudan üretime müdahale etmektedir (Lefebvre, 2014, s. 24).

Lefebvre gibi bir diğer marksist Manuel Castells'de klasik kent kuramcılarının, kentin teorik olarak incelenmesine karşı gelmiştir. Castells, kentlerin kolektif tüketim merkezleri olarak farklı bir rolünün olduğunu ileri sürerek kolektif tüketim merkezleri analiz edilmeden üretim sürecinde kentlerin değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir (Bıçkı, 2006, s. 120). Castells, devletin kolektif tüketim hizmetleri sunmak ve sürdürmek ile ilgili bir yapıda olduğunu kabul eder. Kolektif tüketim hizmetleri toplu konutlar, ulaşım hizmetleri, sağlık hizmetleri vb. devlet kontrollü ya da yarı kamusal özellikli hizmetlerdir. Ancak Castells, sermayenin birikim süreçlerinde krizleri mekânı kullanarak çözdüğü önermesini göz ardı etmiştir (Şengül, 2001, s. 20). David Harvey ve Manuel Castells'in Marksist düşünceleri neredeyse aynı zamana denk gelir. Ancak, Castells'in varsaydığı mekân ve şehirciliğin sadece iş gücünün göreceli olarak savunmacı bir şekilde yeniden üretimine, mülk piyasaları ve kentsel toprağın mutlak mekânsal dinamikleri ve sabit sermaye alt yapısı üzerine bir şey söylememiştir (Merrifield, 2012, s. 275-295). Ama bakıldığında Lefebvre'nin mekânın doğrudan üretime etki etmesi önermesi Marksist coğrafyacı Harvey'de karşılık bulmuş ve çalışmalarının başlangıç yerini oluşturmuştur. Harvey ise Castells'dan farklı olarak analizinde sermaye ve kent örgütlenişi arasında doğrudan ilişki kurmaktadır. Buna göre mekândaki üretim ve toplumsal ilişkilerin dönüşümü kente yansımaktadır (Bıçkı, 2006, s. 115-116). Harvey, kentlerin toplumsal olarak artı değer ve artı emek üretiminin coğrafi olarak

yoğunlaşmasından kaynaklı olarak oluştuğunu ifade etmektedir. İktisadi bütünleştirme tarzı da böyle bir artık üretme ve yoğunlaştırma yeteneğine sahip olmalıdır (Harvey, 2013, s. 198). Dolayısıyla Harvey'e göre, sermaye birikim süreçleri analiz edilmeden kapitalist toplumlarda kentleşme süreci anlaşılabilir. Sermaye, krizlerini kente yönelik yatırımlarla çözer. Aşırı birikim sorunu, kentlere sermayenin aktarılmasıyla aşılrken bununla beraber bilincin kentleşme süreci de etkilenmekte ve yeniden biçimlendirilmektedir (Koç, 2010, s. 47-48). Eliseé Reclus ise özellikle kırdan yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayamayacak bir düzenin oluşturulduğunu ve çoğunlukla buna bağlı olarak kırdan kente göçlerin yaşandığına dikkat çekmektedir. Ancak öğrenmek, üretmek, kendini ve düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen ve bunun için fırsat arayan sanatçı yazar ve bilim insanlarının da olduğunu ve bu insanların okullara, kütüphanelere, kültürel faaliyet alanlarına gitmek için kentlere taşındığını ifade eder (Clark & Martin, 2016, s. 226). Ekonomi, politika ve kentin işleniş birbirlerine bağlı unsurlardır. Harvey de kentte mekânın örgütleniş biçimi ve politik düzeyin fonksiyonu arasında nedensellik kurmaktadır (Çınar, 2013, s. 178). Üretilen mekân, kentlerde kısmen egemen grupların ve kurumların ideolojisini yansıtırken, kısmen de sermaye sahiplerinin dinamikleriyle beraber şekillendirilir. Bakıldığında kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda kentselliğin şekillendiği söylenebilir. Artı değer üretimi, sermaye dolaşımı ve mülk edinme, sanayi toplumuyla şekillenip kentselliğe bağlı olmamıştır (Harvey, 2013, s. 280-281).

Kentler büyüdükçe ve geliştikçe tabiat şartları daha az göz önünde tutulur. Bu durum fizyolojik yönden olduğu kadar psikolojik yönden de insanı doğadan mahrum bırakmaktadır (Yörükân, 2005, s. 42). Güneş görmeyen konutların yapılması ruh ve beden sağlığı açısından olumsuzluklar teşkil edebilmektedir. Nitekim CIAM'ın Atina'da yapılan dördüncü kongresinde güneş, mekân ve yeşil alanlar şehirciliğin birinci derecede rol oynayan unsurları olarak kabul edilmiştir (Aras, 2015). Şehirleşmeye bağlı kırdan kente yapılan göçün birey ve toplum üzerinde bir değişim yarattığını ifade eden Eliseé Reclus ise nüfus artışına bağlı olarak büyüyen genişleyen kentler ile tarlalar arasındaki mesafenin sürekli azaldığını ve kent bünyesine yeni konut alanları olarak katıldığını ifade eder (Clark & Martin, 2016, s. 153-155). Kentleri yaşanabilir kılmak için yeşil sahaların sürdürülebilir kılınması ve korunmasının yanı sıra yeşil alanların yoksunluğunun giderilip yeniden inşa edilmeleri gereklidir (Yörükân, 2005, s. 52). David Harvey'e göre, "Şehirler bir artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğmuştur. Dolayısıyla kentleşme daima sınıfsal bir olgu olagelmıştır, zira artı ürün bir yerden ve birileri üzerinden elde edilmiş, artı ürünün nasıl kullanılacağına denetimi de daima küçük bir grubun elinde olmuştur" (Harvey, 2013, s. 45). Reclus da kentlerin gürültülü ve doğadan kopuk halini özellikle burjuva sınıfının kırsal alanlardan parseller satın alarak mağara, şelale vb. gibi doğal manzaraların girişimci tarafından kiralandığını ve bu yapıların birer artı değer üretme metasına dönüştürüldüğünü iddia etmektedir (Clark & Martin, 2016, s. 155). Bu doğrultuda sermayedarların daha fazla artı değer elde etmek amacıyla doğaya ciddi zararlar verdiği ifade edilebilir. Biyolojik bir seri katile dönüşen insan türünün, doğayla bütünleşik olması ve Coğrafya bilimini de kapitalist bakış açısı olan yeryüzünü kullanma kılavuzu olarak görmek yerine doğayı anlama, sürdürülebilir yaşam anlayışını inşa etme ve kitlelere aktarma aracı olarak görmelidir.

Harvey, kentte kapitalizmin yarattığı çelişkiler, eşitsizlikler ve sermayenin kentleşmesi üzerine odaklanarak kenti ekonomi politik bakış açısıyla yorumlar. Çalışmalarında genel olarak kapitalist

sistemin adaletsizlikleri üzerine yoğunlaşan Harvey'e göre kent sistemi kapitalizmin doyumsuz yüksek kazanç arayışlarının sonucu oluşan bir üründür (Bıçkı, 2006, s. 116). Kapitalizmdeki kentsel mekân, etkin bir uğrak olup edilgen yeniden üretici değil, temkinli olarak üreticidir. Harvey, bunu sınıf mücadelesi mekânı ve sermaye birikimi mekânı olduğunu iddia eder (Merrifield, 2012, s. 295). Harvey, kent analizinde sermayenin örgütleniş ve kent sisteminin örgütleniş arasında paralel bir ilişki kurmaktadır (Bıçkı, 2006, s. 116). Kapitalist toplumlarda kentleşme dinamiklerinin sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılamayacağını ifade eden Harvey'e göre kapitalist sistem yeni bir üretim biçimine yönelerek kârını arttırmak için yapıcı çevreyi üretir (Turut & Özgür, 2018, s. 12). Harvey, sermaye birikiminin hareket ve krizlerinin analizine dayanarak kentleşme modeli ortaya koymaktadır. Kentsel yeniden üretim sermaye birikim sürecinde artı emeğin üretimini sağlayan ve toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu, özellikle yeni gelişen sanayi bölgelerine artı değeri üretecek ucuz emek olan kırsal nüfusun bu bölgelere akmasına neden olan süreçtir (Güllüpinar, 2013, s. 76). Harvey, sermaye dolaşım süreçleriyle kapitalist sermayenin mekân üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışır. Harvey'in üç bölüme ayırdığı sermaye dolaşımının birinci devresinde (çevrim) temel yatırımlar, üretim ve tüketimdedir (Güllüpinar, 2013). Sermaye birikimi, üretime atılan paranın, kâr kaynağı haline gelen artı değerün üretimini sağlamak için canlı emeği sömüren canlı paranın (işleyen para) sürekli ve tükenmeden çoğalmasındır. Elde edilen kârların bir kısmı kişisel tüketim için kullanılırken diğer yandan daha fazla kâr için genişletilmiş üretime katılarak daha fazla artı değer yaratmayı sağlar (Merrifield, 2012, s. 296). Ticaretin yapılması için sanayicilerin malları üretmek için iş gücü, hammadde, makine ve donanım gibi üretim araçlarına sermaye koyması gerekmektedir (Harvey, 2015, s. 41). Üretilen malın satışından elde edilen para yatırılan sermayeden fazlaysa kâr elde edilmiş olup sermaye birikimi meydana gelir. Sanayiciler, daha fazla üretim için yatırım yaptığında ise birincil sermaye dolaşımı gerçekleşir. Ancak aşırı birikim sonucu sermaye krizden kurtulmak için yeni bir arayışa girer ve bu da üretime doğrudan ilişkili olmayan yatırımlar olup Harvey'in sermaye dolaşımının ikinci evresini oluşturur (Harvey, 2012, s. 86). Harvey'in üretim ve tüketimin doğrudan girdileri değil de yardımcıları olarak tanımladığı bu döngüde ulaşım alt yapısı, yaya kaldırımları, okullar, parklar ve yarın işgücünün üretim yapabilmesi için gerekli olan yolların yapımını vb. kapsamaktadır. Ancak, Akın'ın (2007) ifade ettiği gibi sermayenin ikinci devreye kaymasının tek sebebi birinci devredeki birikim fazlası olmadığı; kapitalistin ikinci döngüde yapıcı çevrenin kâr oranının yüksek olmasına bağlı olarak da sermayenin buraya kaçtığı (Akın, 2007, s. 60) ve sermaye sahiplerinin birbirleri arasındaki mücadele ve inşaat sektöründeki artı değer potansiyeli de etkilidir (Güllüpinar, 2013, s. 76). Harvey, üçüncü sermaye döngüsünü kapitalizmin uzun vadeli sağlığı için gerekli olan yatırımları içerdiğini ifade eder. Bu yatırımlar bilimsel ve teknik kapasite artışı, buluş ve yenilik yapmaya yönelik ve işçinin yarın iş başı yapısı üretime devam etmesini sağlayan eğitim, sağlık, refah ve güvenlik gibi sosyal girdileri sağlar.

Harvey, şehirlerin bir artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından doğduğunu, kentleşmenin ise daima sınıfsal bir olgu olageldiğini ifade ederken, artı ürünün bir mekândan ve birilerinin sırtından elde edilip, artı ürünün kullanımının de daima küçük bir grubun tekelinde olduğunu belirtir (Harvey, 2013, s. 45). Bu bağlamda kenti kapitalist sınıfın hizmetinde tutup ve bu sınıfa sunmak için her seferinde daha verimli ve kârlı üretim-tüketim zincirinde tutmak gerekir (Harvey, 2015, s. 68). Harvey, sermaye

iktidarlığı ve kârlılığın devamının sağlanması için iktisatçı ve siyasi bilimci Joseph Alois Schumpeter'in ortaya koyduğu yapıcı/yararıcı yıkımın (Creative Destruction) kentlere uygulanarak durmadan yıkılıp yeniden üretildiğini belirtir. Harvey aynı zamanda yaratıcı yıkımın uygulanması için devlet organlarının ve bilhassa belediyelerin bu amaca hizmet ettiğini belirtir (Harvey, 2012, s. 286). Yeniden yapılandırılan mekânın modern kentte ideolojik bir amaca da sahip olduğunu (Güllüpinar, 2013, s. 77) ve çalışmada daha önce de belirtildiği gibi sadece sermayenin değil bununla beraber bilincin de kentleştiği ifade edilebilir. Bu bağlamda Şengül (2001), Harvey için kapitalist toplumdaki asıl bilincin sınıf olduğunu, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu toplulukların farklı topluluklara ayrılmasının, Marksçı anlamda kapitalist sisteme hizmet edip sınıf bilincinin parçalanmasına neden olduğunu ifade etmektedir (Şengül, 2001, s. 21). Kapitalizmin uzun süreli sağlığı için birikim olmazsa olmaz şartlardandır. Harvey'in kentsel çalışmalarını, Marx'ın sermaye birikimi olarak kavramsallaştırdığı bu sürecin üzerine ördüğü ifade edilebilir (Merrifield, 2012, s. 296). Ayrıca Harvey, "kentleşme olgusunu daha çok mekansal olarak temellenen toplumsal bir süreç olarak görülmelidir." Şeklindeki ifadesiyle kent oluşum sürecinin toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda oluşması gerektiğini belirtmektedir (Harvey, 2019, s. 176). Bu noktadan hareketle toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlar gözetenmeden gerçekleştirilecek olan kentleşme sürecinin kapitalist bir oluşuma hizmet edeceğini ve insan hayatı açısından olumsuz bir yapı ortaya çıkaracağı düşünülmektedir.

İnsanların bir kara parçası, bir mekân üzerinde yaşamlarını sürdürüp devam ettirdikleri toplu mekânların en gelişmiş, kent olarak ifade edilmektedir (Keleş, 2013, s. 101). Bakıldığında Marksist kent teorisinde kent, proletarya ve işçi sınıfının kendini gerçekleştirebileceği bir alan olup sosyalizme geçiş basamağıdır. Bu yönüyle Marksçı kentsel teorinin, teorik bir öneme sahip olduğu belirtilebilir. Fakat Castells ve Harvey'in çalışmalarında kent farklı bir öneme sahip olup teorik olarak ele alınmamaktadır. Kentin birçok dinamik faktörü olup sosyal süreçlere bağlı bir değişkendir (Bıçkı, 2006, s. 115).

Bu araştırma çağdaş kent kuramları çerçevesinde ve Marksist Coğrafya bakışı ile değerlendirilmiştir. Ağrı kentinde kentleşmenin yoğun olduğu alanlara bakıldığında toplu konutlar ve kamusal alanların etkisi ile şekillenen mekânda devletin baskın rolü ön plandadır. Bu bakımdan araştırmalarında kapitalist devletin baskın rolüne yönelik yoğun analizler yapan David Harvey ve Manuel Castells'in kuramları bilhassa ele alınmıştır. Ancak Castells'in üretim ve tüketimi ayırık biçimde ele alıp tüketime vurgu yapması, metanın ve iş gücünün yeniden üretilmesi için kolektif tüketim merkezlerinin olması gerektiği varsayımı, Ağrı kentinde ucuz işgücünün kullanılması için yeni kurulan fabrikalar ile beraber kolektif tüketim merkezleri inşasının olmaması ve konut probleminin kent genelinde görülmesinden dolayı Castells'in bu varsayımı, Ağrı kentinde uygulanması mümkün ve anlamlı olmamaktadır. Bu nedenle çalışmada David Harvey'in kent kuramı kullanılıp Ağrı kenti bu kuram çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Amaç ve Yöntem

Araştırmanın amacı; Ağrı kentinin Marksist coğrafya perspektifi ve David Harvey'in kent kuramına göre kentleşme okumasının yapılarak kent kültürüne yönelik önerilerde bulunmaktır.

Çalışmanın temelini oluşturan hipotezler ise şu şekildedir;

(H1) Toplumun siyasal, ekonomik ve kültürel değişimleri mekânın işleyişi ve değiştirilmesi üzerinde direkt etkili olup kentin dönüştürülmesine neden olur.

(H2) Hükümete ait kurumlar ve sermayenin karşılıklı etkileşimi ile şehrin toplu konut yapısı üretilmektedir.

Çalışmada ilk olarak David Harvey'in kent kuramı genel çerçevede ortaya konulmuştur. Ardından küresel süreçlerin ve kapitalizm olgusunun günümüz Ağrı kentine yansımalarının saha çalışmaları, literatür taramaları ve uydu görüntüleri ile desteklenerek ortaya konulmuş, kent mekânının oluşumuna etkileri incelenip değerlendirilmiştir. Bu çerçevede araştırma iki soru üzerinden şekillenmiştir.

- Kentsel mekân üzerinde kapitalizmin etkileri ve yansımaları nelerdir?
- David Harvey'in kent kuramına göre yatakhane kent oluşum süreçlerinin Ağrı kentine yansımaları var mıdır? (Varsa bunlar nelerdir?)

Araştırma sahasıyla ilgili literatür verileri kütüphanelerden ve online kaynaklardan, çeşitli doküman ve istatistikî veriler ise Ağrı Valiliği, Ağrı Belediyesi, Ağrı Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Ağrı Esnaf ve Sanatkarlar Odası ile Ağrı Vergi Dairesi ile Ağrı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan elde edilmiştir. Temin edilen veriler ve dokümanlar nitel araştırma desenlerinden olan doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bunun dışında her iki araştırmacı tarafından farklı tarihlerde saha çalışmaları yapılmış ve gözlemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kentleşememe probleminin yoğun olarak görüldüğü toplu sosyal konutlarda, araştırmacılarından biri katılımcı gözlemci olarak araştırmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla Ekim 2019 ve Mart 2020 tarihleri arasında kiracı mahiyetinde toplu konutlara yerleşmiş ve yerinde gözlemler ile veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler durum çalışması (case study) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Sönmez ve Alacapınar'ın (2017) ifade ettiği gibi kök (rizom) analiz yöntemi, birden fazla noktanın çok değişik şekilde birbirleriyle bağlantılarının kurulup incelenmesi ve olguya pek çok yönden girilmesi yöntemidir (Sönmez & Alacapınar, 2017, s. 107). Bu bağlamda araştırmanın belirli evrelerinde kentleşme, sosyal hayatın şekillenmesi ve kentleşememe gibi faktörlerin analizinde kök (rizom) analiz yöntemi de kullanılmıştır. Araştırma alanında saha çalışması ile gözlemler yapılarak bulgular elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler Google Earth Pro ve Arc Gis 10.2 yazılımları kullanılarak üretilmiştir. Araştırmada Google Earth Pro 2018 uydu görüntüleri kullanılarak kentin yığılımları, gelişim ve yayılım yönü gibi konularda çeşitli tespitler yapılarak Ağrı Belediyesi'nden alınan imar planı ile karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca Arc Gis 10.2 yazılımıyla oluşturulan dağılım ve lokasyon haritalarından faydalanılarak veriler değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgularla Ağrı kenti, neomarksist ve eleştirel bir perspektifle değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Ayrıca araştırma alanı verilerin daha hızlı ve doğru bulunabilmesi için Ağrı kent merkezi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Ağrı kentinin uydu görüntüleri ve imar planı karşılaştırmasıyla, kentin yığılımları ve yayılım yönü gibi tespitlerin yapılması hedeflenen bu çalışmada, yerel yönetimlerde güncel imar planının olmaması, mevcut 2007 tarihli imar planının güncelliğini yitirmesi ve güncel imar planının ihale aşamasında olup henüz sürecinin

Harita 1.

Ağrı merkez ilçe lokasyon haritası

tamamlanmamasından dolayı güncel imar planı değerlendirmeye tabi tutulamamıştır.

Araştırma Sahasının Coğrafi Özellikleri

"Ağrı ili, 38–40° kuzey paralelleri ile 42–44° doğu meridyenleri arasında yer alırken kuzeyinde Kars, kuzeydoğusunda Iğdır, güneyinde Van ve Bitlis, güneybatısında Muş, batısında Erzurum ve doğusunda ise İran bulunmaktadır" (Harita 1).

Ağrı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer almaktadır. Şehir ortalama olarak 1630 metrelik bir yükseltide olup ova tabanı üzerinde kurulmuştur. Yerleşmenin kurulduğu alanın topoğrafik özelliklerinden dolayı, sıcaklık, nemlilik ve basınç değerlerinin de kısa mesafelerde farklılaştığı görülebilmektedir. Özellikle sıcaklık ve yağış değerlerinde görülen değişkenlikler, görülen iklim tipini de benzer şekilde etkilemiştir (Kaya, 2001, s. 1). Ağrı ilinin toplam nüfusu 2021 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 524.644'tir. Çalışma alanı olan kent merkezinin nüfusu ise 150.335 kişidir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2021 verilerine göre Ağrı ili nüfus artış oranı %–20,4 iken Ağrı kenti nüfus artış oranı ise %0,5 olarak tespit edilmiştir (TÜİK ADNKS, 2021).

Bulgular

Sosyal yaşamın geliştiği ve şekillendiği kentlerden biri olan Ağrı kentine bakıldığında çarpık ve plansız bir büyüme örneği

görülmektedir. Büyüyen kentlerde nüfus artışına balı olarak inşaat sektörü bir sanayi kolu gibi faaliyet göstermektedir (Marx, 1990, s. 998). Ağrı Ovasına kurulan kentin kapitalist üretim metasına dönüşmekte ve sermayenin, girdiği alanlarda minimum alandan maksimum kâr elde etme hedefiyle dikey ve çarpık büyüme örneği gösterdiği gözlenmektedir. Araştırma alanında dikkat çeken en önemli detayların kamusal hizmet alanları olduğu ifade edilebilir. Çarpık ve plansız kentleşme örneklerinin görüldüğü ve sermayenin kâr odaklı olarak etkisinin yoğun olarak görüldüğü kente bakıldığında nispeten kamusal alanların kentleşmeye olumlu etkileri vardır. Kentin Yeni Mahalle olarak adlandırılan alanlarında Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından inşa edilen yapılar göze çarpmaktadır. Ancak yapılan konutların bir kısmı 10 katlı iken bir kısmı da 4 katlı olarak inşa edilmiştir. Ortalama 80 metre alüvyon dolgu alanı olan ve daha önce tarım arazisi olarak kullanılan Ağrı Ovasına 10 katlı konutların inşa edildiği tespit edilmiştir (Harita 2).

Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından inşa edilen 10 katlı konutların güneydoğu yönünde emniyet lojmanları, güney yönünde ise 4 katlı ve Toplu Konut İdaresi tarafından alt gelir grubuna tahsis edilen 4 katlı konutlar bulunmaktadır (Görsel 1).

Ancak 10 katlı konutlarda ikamet edenlerin çoğunlukla beyaz yakalı olduğu tespit edilmiş ve 4 katlı konutlarda kalan mavi yakalılar ile kültürel kaynaşma sağlanmadığı, buna bağlı olarak kültürel bir çatışma ortamının oluştuğu gözlenmiştir. Nitekim

edilen 1+1 konutların da ihtiyacı karşılamaması, günlük kiraya verilmesi vb. kullanım amacına uygun olmama problemlerinden kaynaklı olarak ruhsatları iptal edilerek atıl duruma terkedildiği tespit edilmiştir. 4 katlı konutların yasak olmasına rağmen özellikle kent genelinde konut ihtiyacına bağlı olarak 750 TL karşılığı kiraya verildiği saha çalışmaları sonucunda tespit edilmiştir. Sosyal konutlar olarak nitelendirilen yapıların doğusunda bulunan emniyet lojmanları ile kuzeyinde bulunan 10 katlı konutların site kararları sonucu bahçe duvarı ve tel örgüler ile tamamen bu alandan izole edildiği gözlenmiştir. Araştırmacılarından birinin Ekim 2019 ile Mart 2020 tarihleri arasında katılımcı gözlemci olarak yerleştiği bu alandaki konutlarda, kır yaşamının kentlere taşındığı ve kentleşememe probleminin ortaya çıktığı gözlenmiştir. Sosyal konutlar olarak isimlendirilen 4 katlı konutların çevresindeki Emniyet Müdürlüğü lojmanları ve 10 katlı TOKİ yapılarının bahçe duvarı inşa ederek bu alandan izole edildiği ve kent genelinde sosyal konut sakinlerine yönelik negatif bir algının oluştuğu gözlenmiştir. Genelde geniş aile yapısının yoğun olduğu ve ailelerin çocuk sayısının fazla olduğu gözlenmiştir. Apartman kültürünün oluşmadığı sosyal konutlarda, koridorlar evlerin küçük olmasına bağlı olarak da patates, soğan gibi kışık ihtiyaçların depolanmasının yanı sıra her türlü eşyanın konulabileceği depo niyetiyle de kullanılmaktadır. Dolayısıyla dar olan koridorların buna bağlı olarak eve erişimi zorlaştıracak düzeyde daraldığı gözlenmiştir. Ayrıca 2. derece deprem risk bölgesinde olmasına rağmen konutların sığınaklarının depo olarak kullanıldığı ve binadaki dairelere bölüştürülerek kapılarının kilitlendiği tespit edilmiştir. Sosyal konutlarda ikamet eden ahalinin komşuluk ilişkilerinin yoğun ve güçlü olduğu gözlenmiştir. Ancak yabancılara karşı önyargılı oldukları ve topluca dışlayıcı tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Sosyal konutlarda yaşayan herkesin birbirini tanıdığı, yaz aylarında gün boyu kadınların konutların giriş kapısında oturarak sohbet ettiği ve boş zamanlarını burada değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Kış mevsimiyle beraber zaman zaman kadınların toplanıp gece geç saatlere kadar merdiven boşluklarında bir arada buldukları gözlenmiştir. Ancak belli bir düzen ve simetri içinde inşa edilen konutların kültürel, sosyal ticaret, ulaşım ve sosyal yaşam alanları

bakımından eksik ve yetersiz olarak yatakhane kent anlayışıyla inşa edildiği gözlenmiştir. Ayrıca alanın çevresinde kentleşmenin yoğunlaşmadığı, bu sebeple de bölgenin nefes alanlarının bulunduğu gözlenmiştir. Sermaye açısından çekici bir konumda olup hastane ve üniversiteye yakın olan bölgenin nefes alanı olmakla beraber kentleşememe sonucu kümes ve büyükbaş hayvanların beslenme alanı olarak da fonksiyon gösterdiği gözlenmiştir (Görsel 2).

Yeni Mahalle içinde Batıkent olarak nitelendirilen alandaki konutların nispeten daha nefes alabilen, çocuk parklarının, otoparkların ve gün içerisinde oturulabilecek yeşillik ve ağaçların bulunduğu, sosyal yaşam kalitesinin daha yüksek bir mekân olduğu gözlenmiştir.

Ayrıca bu alandaki konutların güneşten maksimum derecede faydalanma ve konut mahremiyetinin düşünülerek yapıldığı ifade edilebilir. Ancak Batıkent dışında Yeni Mahallede sermayenin minimum alandan maksimum kâr amacıyla inşa ettiği konutların yoğunlukta olduğu, konutların birbirlerine çok yakın ve ev mahremiyetinin göz ardı edilip gün ışığından faydalanmayı da engelleyecek biçimde inşa edildiği belirtilebilir (Görsel 3). İnsan faaliyetlerine yönelik rekreatif faaliyetlerin yapılacağı alanların yoksunluğu göze çarpmaktadır. Çocuk parklarının yoksunluğu ve dar bırakılan ara sokakların çocukların dışarıda vakit geçirmelerini engelleyici nitelikte olduğu yapılan saha çalışmaları sonucu gözlenmiş ve tespit edilmiştir.

Ayrıca kapalı ve açık otoparkların yetersizliğinden kaynaklı genellikle demir iskeletin muşambayla sarıldığı, kent dokusunu bozan ve garaj amacıyla kullanılan derme çatma yapılar dikkat çekmektedir (Görsel 4). Ancak güvenlik açısından tehlike oluşturan bu yapıların Ağrı Valiliği tarafından 2015 tarihinde yasaklanmasına rağmen denetim yetersizliğinden kaynaklı olarak özellikle kış mevsiminin başlamasıyla yoğunluk kazandığı gözlenmiştir.

Ağrı şehri 2. derece deprem risk bölgesinde yer almakla birlikte kentin büyük çoğunluğu hem Murat Nehri hem de Taşlıçay Deresi alüvyon dolgu alanına yerleşmiştir (URL 1). Olası doğal afetlerde

Görsel 2.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, toplu konutlar ve Devlet Hastanesi arasındaki boş arazilerin 2018 yılı uydu görüntüsü

Görsel 3.

Yeni Mahallede dar sokaklı ve hem güneş almayı engelleyen hem de karşı apartmanın görüş alanını kapatan yapılar

kullanılmak üzere itfaiye bahçesi, Millet Bahçesi, İl Özel İdare bahçesi, Murat Kız Yatılı İlk Öğretim Bölge Okulu bahçesi ve Cumhuriyet Taziye Evi önü olarak 5 Afet ve Acil Toplanma alanının belirlendiği tespit edilmiştir.

Kentin Kuzey, Güney, Doğu ve Batı yönlerine uygun olarak belirlenen toplanma alanlarının yanı sıra konutların inşa edilmediği boş

Görsel 4.

Kent dokusunu bozan ve binalarda yapılmadığı için halkın kendi yöntemleri ile ürettiği derme çatma arabalar

arazilerin de kent genelinde yer yer bulunduğu ve olası doğal afetlerde kullanılabileceği gözlenmiştir. Şehirde kamu tarafından inşa edilen ve oluşturulan alanlar dışında kalan yerlerde şehir planlamasına uygun olmayan, birbirine yakın konut inşası, ulaşım kalitesinin düşük olması, konut mahremiyetinin göz ardı edilmesi vb. gibi problemlerin yoğun olarak görüldüğü ifade edilebilir. Ayrıca kentin erkek egemen olarak geliştiği ve kentte kadın ihtiyaçlarının gözetilmediği belirlenmiştir. Kadınların rahatça rekreatif faaliyetlerde bulunabileceği alanların yoksunluğunun yanı sıra, çarşıda temel ihtiyaçların giderilebileceği kadınlara yönelik tuvaletler ve bebekli kadınlar için emzirme odalarının olmadığı tespit edilmiştir. Kentte yapıların birbirlerine bitişik bir düzen içerisinde inşa edilmesi, yeterli ışık alımını engelleyerek güneşten maksimum oranda faydalanmayı da engelleyici durumdadır. Konut mahremiyetini de olumsuz olarak etkileyen bu durumla beraber dar sokakların psikofizyolojik bir rol oynadığı ve bedensel sağlık ile ruh sağlığını da olumsuz etkileyebileceği ifade edilebilir. Nitekim yeterli güneş ışığının alınmamasından kaynaklı olarak gün içerisinde daha uzun süreli yapay aydınlatma yollarına gidilmekte, insan fizyolojisinin alışkın olmadığı bu durumun daha fazla enerji tüketimine de neden olduğu belirtilebilir.

Yapılan saha araştırmaları ve gözlemler sonucunda kentte estetik yoksunluğunun yoğun olduğu gözlenmiştir. Özellikle güncel kent imar planının olmaması, ruhsat alımının kolay olması, kamu kurumlarının denetim yetersizliği, kente yönelik kimlik ve estetik inşasına yönelik çalışmaların olmamasının estetik yoksunluğuna neden olduğu belirlenmiştir. Harvey'in en fazla eleştirdiği konular arasında yer alan bu konu hakkında "Mülkiyet hırsından beslenen aşırı bireyselleşmiş dayalı neoliberal ahlakın toplumsal ahlakı bencil ahlaka evrim sürecidir." şeklindeki ifadeleriyle kültürlerin yok edilmesi süreci olarak sert eleştirileri bulunmaktadır (Harvey, 2013, s. 56). Yerel kültürde var olan estetik ve insani duyguların görmezden gelindiği bu yapılanma tarzının Ağrı kentinde de kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Kaba, hantal, zevksiz, çevre ve insanla bütünleşmeyen beton yığını evlerin insanların fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarına göre inşa edilmediği, dolayısıyla kentin yatakhane kente evrilme sürecinde olduğu ve yer yer 10 katlı TOKİ yapıları gibi alanların yatakhane kent alanlarına dönüştüğü gözlenmiştir. Çarpık ve plansız büyüme örneği gösteren kentte, yapıların yol boyu inşa edilmesinden kaynaklı olarak bakı etkisi değerlendirilememekte ve güneşten yeteri kadar yararlanamadığı görülmektedir. Özellikle bahçesiz, kaldırımla bitişik dikey olarak inşa edilen yapıların yoğun olduğu gözlenmiştir. Buna bağlı olarak evlerde trafikten kaynaklı ortaya çıkan toz ve gürültü kirliliğinin yanı sıra temiz hava eksikliğinin insan sağlığını olumsuz şekilde etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca kent merkezinde bulunan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ait ambarların kent estetiğini olumsuz yönde etkileyerek görüntü kirliliğine de neden olduğu gözlenmiştir (Görsel 5).

Kışların uzun ve yağışlı geçtiği kentte çatı yapılarının her yıl can ve mal kayıplarına neden olabilecek tehlikede olduğu gözlenmiştir. Nitekim çatılarda oluşan buz bentleri ve düşen kâr kütlelerinin yaralanmalara ve ciddi mal kayıplarına neden olduğu tespit edilmiştir (URL 2) (Görsel 6). Özellikle ciddi maddi kayıplara neden olabilen çatı karlarının her sene potansiyel tehlike oluşturduğu ve karların temizlenmesinin emek ve zaman kaybına neden olduğu belirlenmiştir (Görsel 7).

Kaldırımlara yakın olarak inşa edilen çatılardan düşebilecek buz bentleri ve kâr kütlelerinden dolayı insanlar, kaldırımlar yerine ot-yolları tercih ederek trafiğin aksamasına neden olmaktadır. Ağrı

Görsel 5.
TMO'ya ait kent içindeki ambarlar

Ovasına kurulan kentin iklim şartlarının uygun olduğu dönemlerde bisiklet ulaşımı için elverişli olduğu ancak kentte bisiklet yollarının olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kent genelinde kaldırım işgallerin yoğun olduğu buna bağlı olarak cezai yaptırımların da uygulanmadığı gözlenmiştir (Görsel 8).

Görsel 6.
Çatıdan düşen kârların neden olduğu kazalar (URL 2)

Görsel 7.
Cumhuriyet Caddesi'nde yapılan çatı temizliği

Ancak nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu kentte rekreatif faaliyetler ve sosyal ticaret alanlarının oluşturulmadığı ifade edilebilir. Ayrıca 11 bin 500 öğrenciye sahip Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ne yönelik kütüphane, kırtasiye, konaklama için lojman vb. yapıların ihtiyacı karşılamayacak düzeyde, kent genelinde 1 halk kütüphanesi ve 6 kırtasiyeye karşılık tüketim merkezlerinden olan kafeterya sayısının 69, kahve-çay ocağının 166, oyun salonlarının 11 ve internet kafelerin sayısının ise 32 olduğu Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Belediye, Esnaf ve Sanatkarlar Odası ile İl

Görsel 8.
Kent genelinde yoğun olarak görülen kaldırım işgalleri

Görsel 9.

Eski Van Caddesi'nde kaldırım işgali ve düzensiz yapılaşma

Vergi Dairesinden alınan veriler ile tespit edilmiştir. Ayrıca kentte sanat ve kültürel alanların yoksunluğu gözlemlenirken mevcut durumda hizmet veren 1 sinema salonuna ek olarak, üniversite yerleşkesinde 2020 yılının ocak ayında hizmete açılan Öğrenci Yaşam Merkezinde henüz faaliyete geçmeyen ve yapımı devam eden 1 sinema salonunun daha hizmete açılacağı belirlenmiştir. Kentte nefes alanlarını, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi merkez kampüsü ile sağlık yüksekokulu yerleşkesi ve sayısı az olmak ile beraber park gibi kamusal alanlar oluşturmaktadır. Kent genelinde insanların boş zamanlarını değerlendirip rekreatif faaliyetlere katılabileceği alanların yalnızca parklarla sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak kışların sert ve uzun geçtiği kentte mevsimlere uygun olarak özellikle kışın uzun sürdüğü kentte, kış mevsimine uygun olarak kent içinde rekreatif faaliyet alanlarının olmaması, insanları bilhassa kafeterya, oyun salonları ve kahvehaneler gibi tamamen tüketici odaklı olan bu alanları tercih etmeye zorladığı saha araştırmaları sonucunda tespit edilmiştir. Ancak kent merkezine yaklaşık 2 km mesafede bulunan hafta içi 15, hafta sonu 20 TL fiyat tarifesinin uygulandığı Küpkıran Kayak Merkezi'ne saat başı belediye araçlarının kaldırıldığı ve daha çok orta sınıfın tercih ettiği bu alana alt gelir grubundan insanların çok rağbet etmediği tespit edilmiştir. Havaaların ısınmasıyla insanların kentteki parklara ve de özellikle Millet Bahçesi olarak nitelendirilen park alanını yoğun olarak tercih etmesi sonucu park alanlarının kapasitesinin taşıdığı ve ihtiyacı karşılamadığı tespit edilmiştir.

Kent merkezinde daha önce otopark alanı olarak kullanılan alanın belediyenin yeni hizmet binasının inşa edilmesine bağlı olarak kapasitesi düşük, ruhsatsız açık otoparkların ortaya çıkmasına neden olmuş, Mart 2020 tarihi itibarıyla sayısı 5 olan açık otoparkların giderek arttığı belirlenmiştir. Ayrıca belediyeye ait yalnızca bir açık otopark varken günlük araç başına 4 TL fiyat tarifesinin uygulandığı otoparkın 90–100 araç kapasiteli olarak kent ihtiyacını karşılamayacak düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kışların sert ve uzun geçtiği kentte kapalı otoparkların olmadığı ve buna bağlı olarak inşa edilen konutlarda da bu durumun göz ardı edildiği ifade edilebilir. Kentleşmenin arttığı ve kent genelinde konut arzının yetersiz olduğu ve buna bağlı olarak kiralarda yükseldiği, Harvey'in de belirttiği yüksek kiralarda, telefon borçları, kredi kartı borçları vb. gibi işçilerin ücret başarılarını burjuvaziye geri ödemek zorunda kaldığı bir kente dönüşmüştür (Akar & Moumtaz, 2013). Nitekim kente bakıldığında devlet etkisiyle gelişim ve değişim etkisinin yüksek olduğu gözlemlenirken bu duruma şehrin eski çarşısı olan Eski Van Caddesi ve daha yoğun olan Cumhuriyet Caddesi arasındaki farklar örnek gösterilebilir. Kamusal

ya da yarı kamusal yapıların Cumhuriyet Caddesi ve sokaklarında kümelenip Eski Van Caddesi'nde bulunmaması, Eski Van Caddesi'nin önemini yitirmesi ve dönüşümündeki önemli faktörlerdendir. Nitekim zamanla Eski Van Caddesi alt gelir grubuna hitap eden bir yapıya kavuşup kaldırımların işgal edildiği, kırsalda üretilen ürünlerin satıldığı, hijyen koşullarının pek sağlanmayıp harabe yapılar ile kent dokusunu yitiren bir fonksiyona dönüşmüştür (Görsel 9).

Toplu Konut İdaresi tarafından Fırat mahallesinde inşa edilen ve valilik TOKİ'leri olarak isimlendirilen konutların kentin geneline göre sistematik bir düzen içinde, kent yaşamını iyileştirmeye yönelik faaliyetlerin gözetilerek inşa edildiği belirtilebilir (Görsel 10).

Yapılan gözlemlerde konutlarda kentin iklimine uygun olmayan Fransız pencere modellerinin kullanılması kışın uzun sürdüğü kentte ısınma ve mahremiyet problemlerine neden olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Ağrı Ovası içinden geçen ve Murat Nehri'nin bir

Görsel 10.

Valilik TOKİ konutları

Görsel 11.
Ağrı Tekstil Kent

kolunu oluşturan Taşlıçay yatağı ıslah edilmeyip akarsu yatağına yakın yerlere konutların inşa edilmesi sonucunda 5 Mayıs 2011 yılında Taşlıçay taşmış (URL 3) ve ekonomik zararlar doğurmuştur.

Kentte konut probleminin olmasına bağlı olarak kira fiyatlarının dengeli olmadığı belirlenmiştir. Ağrı'ya kurulan 15 bin kişi istihdam etme potansiyelli Ağrı Tekstil Kent'in Şeyhan Çayı taşkın yatağına kurulduğu tespit edilmiştir (Görsel 11). Ayrıca 15 bin kişi istihdam etme hedefiyle açılan Ağrı Tekstil Kent bünyesinde uluslararası firmaların da bulunması ve işgücüne ihtiyaç duyulması sebebiyle ilçeler ile kırdan kent merkezine göçü hızlandırıp arttıracığı öngörülmektedir. Tersine göçün de yaşanabileceği Ağrı'da mevcut durumda kent ihtiyacını karşılayamayan konut arzı ile beraber sağlık ve eğitim alanlarının da yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca kentleşememe probleminin yoğun olarak görüldüğü Yüzüncü Yıl Mahallesi'nde ikamet eden insanların mahalle içinde ahırlarda hayvancılık faaliyetleri yaptığı gözlenmiştir.

Kentin geneline bakıldığında kentleşmenin bazı alanlarda yoğun olarak geliştiği ancak kentleşememe durumunun kentte yoğun olarak görüldüğü ifade edilebilir. Kentleşmenin olduğu alanlarda yaşayan insanların kentleşememe probleminin yoğun olarak kent dokusuna etki ettiği belirtilebilir. Ayrıca park ve bahçeler, sosyal tesisler gibi yaşam kalitesini artıracak varlıkların kentte yetersiz olduğu ifade edilebilir. Kent geneline sermaye araziden maksimum verim elde etmek amacıyla konutlar bitişik sayılabilecek bir düzen içinde, ağaçsız ve bahçesiz olarak yan konut mahremiyetinden yoksun olarak şehrin geliştiği gözlenmiştir. Neomarksist perspektifle bakıldığında insan doğasına aykırı olarak gelişen dar, doğadan betonlaştırılarak koparılan mecburi yaşam alanı olan yatakhane kentin inşa edildiği görülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Kentin en işlek iki çarşısından biri olan Cumhuriyet Caddesi, ticari hareketliliğin daha fazla olduğu, hizmet sektörünün yoğun olup daha çok beyaz yakalılara hitap eden bir hüviyet kazanmıştır. Buna karşın kentin diğer ana çarşısını oluşturan Eski Van Caddesi'ne bakıldığında daha çok kırsalda üretilen ürünlerin satıldığı, kaldırım işgali gibi kentleşememe belirtilerinin yoğun olarak görüldüğü, kırdan kente yeni göç edenler ile kentli olamayan ve mavi yakalılara daha çok hitap eden bir mekâna dönüşmüştür. Ayrıca

ekonomik durumları iyi yönde değişen kent sakinlerinin imkânları doğrultusunda kent içinde daha iyi hizmet alabilecekleri mekânlara taşındığı ve bu durumun da kültürel değişimi yaratıp kentlileşme sürecini hızlandırdığı gözlenmiştir. Nitekim toplumun ekonomik ve kültürel değişimlerinin artı değer yaratma amacıyla birim alandan maksimum kâr elde edebilecek dikey yapılaşmaya neden olduğu gözlenmiştir. Temelde daha fazla kâr etme amacı olan bu durumun çarpık ve plansız kentin oluşmasında etkili olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla toplumun kültürel ve ekonomik değişimlerinin mekânın işleyişi üzerinde etkili olduğu tespit edilerek hipotez (H1) kısmen doğrulanmıştır.

Kent geneline bakıldığında yoğun olarak kamu kurumlarının ve bilhassa Toplu Konut İdaresi tarafından yapılan toplu konutlarla şekillendiği tespit edilmiştir. Nitekim kentin batı yönüne 2007 yılında kurulan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2013 yılında hizmete açılan Ağrı Şehirlerarası Otogar ve 2018 yılında açılıp 2020 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ne afilyasyon¹ yöntemiyle bağlanan hastane ile birlikte özellikle TOKİ tarafından inşa edilen toplu konutların etkisiyle kentin batı yönüne kaydığı tespit edilecek hipotez (H2) doğrulanmıştır.

Kentin en önemli problemlerinden birini oluşturan kent imar planının ivedilikle uzun süreli, sürdürülebilir, doğayla uyumlu kent anlayışına ve hızlıca inşasına başlanması gereken kent kimliğine uygun olarak hazırlanması ve acilen uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut olan ve özellikle tekstil kentin açılmasıyla daha da artacak konut talebinin sermaye sahiplerinin birim alanda maksimum verim elde etme amacıyla çarpık ve plansız kentleşmeyi daha da arttıracığı öngörülmektedir.

15 bin kişi istihdam etme potansiyeli olan tekstil kentin ulaşım, konaklama, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerinin yerine getirilmesi ve kentte alt yapı ve üst yapı problemlerini arttıracak etkide bulunmaması için yerel yönetimlerce orta ve uzun vadede potansiyelinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim yerel yönetimlerce boş arazilerin kent yararı doğrultusunda kullanılması ve tahrip edilen doğa ve kent bütünlüğünün oluşturulmasına yönelik olarak kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca, imara açılacak bu

¹ Sağlık Bakanlığına ait kurum ve kuruluşlar ile devlet üniversitelerinin ilgili birimlerinin birlikte kullanımı uygulaması.

alanların çarpık ve plansız kentleşmeyi daha da arttıracığı öngörülmekte ve olası afetlerde mevcut Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının yetersiz olduğu düşünüldüğünden ek olarak toplanma alanı olarak da kullanımın sağlanması gerekmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin kentteki konut ihtiyacını gidermek için kamu kuruluşlarıyla ihtiyacı gidermeye yönelik faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Ancak kent imar planına uygun olarak, insanların temel fizyolojik ve ruhsal ihtiyaçlarının gözetilerek inşa edilmesi gerekmektedir.

Konut piyasalarında yükselen emlak değerleri, insanların konuta harcamak zorunda kaldığı harcanabilir gelirinin artmasına ve bu yüzden de hayat kalitelerinin düşmesine sebep olmaktadır (Harvey, 2013, s. 182). Bu ekonomik problemlerin insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin görülmemesi amacıyla Ağrı şehrinde yoğun konut talebine bağlı olarak kira artışlarının önüne geçmek için ulusal ya da yerel yönetimlerce belirlenecek asgari orandaki kira zammının uygulanması ve bunun denetlenmesi konusunda yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kış mevsiminde yoğun kar yağışı ve sıcaklık değerlerinin sıfırın altında uzun dönem geçtiği karasal iklimin belirgin hissedilmesinden dolayı çeşitli düzenlemelere ihtiyaç vardır. Kentte kapalı otoparklar ile beraber yapılacak konutların kentle ve doğayla bütünlük, bakı etkisinin gözetilerek ve ferahlık ile rekreatif faaliyet alanlarının yanı sıra ticaret alanları, oturma alanları, eğitim alanları, çocuk park alanları ve ticaret merkezleri gibi ihtiyaçların gözetilerek inşa edilmesi gerekmektedir. Kentte parklara ek olarak kış mevsiminde de insanların rekreatif faaliyet ihtiyaçlarını karşılayacak müze, sanat atölyeleri, tiyatro ve buz pateni gibi ihtiyaçların inşa edilmesinin yanı sıra sinema salonlarının niceliğinin ve niteliğinin de artırılması gerekmektedir. Kent genelinde özellikle kış mevsimine uygun olan rekreatif faaliyet alanı sayılarının artırılması insanları kahvehane ve kafeteryaya mahkûm etmenin önüne geçebilecektir. Nitekim kentte tamamen tüketim üzerine inşa edilen kafeterya, oyun salonları ve kahvehanelerin Ağrı kent nüfusuna göre fazla olduğu, bunların sayısı, niceliği ve niteliği arttırılacak rekreatif alanlar ile kültür ve sanat alanlarının oluşturulup sayılarının arttırılmasıyla talebin azalmasıyla düşeceği ifade edilebilir.

Devletler iş dünyasına yatırım yapabilmeleri için uygun olan yatırım imkânlarını oluşturmalıdır (Harvey, 2012, s. 32). Gereki olan yatırım ve kentleşme sürecinin yürütülebilmesi için Ağrı kentinde imar planının hızla uygulanması ve uzun vadeli olması gerekmektedir. Ayrıca ruhsatsız yapıların denetimden geçirilerek ruhsat alım şartlarını karşılayıp karşılamadığının denetlenmesi ve karşılamayanlara gerekirse cezai yaptırımların uygulanmasıyla bu şartların yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Kent genelinde inşa edilecek yapıların bakı etkisinden maksimum derecede yararlanmasının sağlanması ve sokakların geniş ve de konut mahrumiyetinin göz önünde bulundurularak inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yüksek kaza potansiyeli olan çatı yapılarının fazla kar tutmaması için dik ve karın kütleler halinde düşmesini engellemek için de kar tutan çatı modellerinin uygulanması ile yağmur hasadının yapılmasını sağlayacak şekilde çatıların inşa edilmesini gerektiği ifade edilebilir.

Günümüz dünyasında kadının rolü hem emek piyasalarında hem de hane halkı içinde değişikliğe uğramıştır (Harvey D., 2017, s. 54). Dolayısıyla kadınların kent hayatında daha aktif rol alabilmelerinin sağlanması ve kadınların bebeklerinin ihtiyaçlarına yönelik emzirme odalarının oluşturulması, kreş ve anaokulu sayılarının artırılması gibi ihtiyaçlarının ücretsiz karşılanması gerektiği belirtilebilir.

Kentte görüntü kirliliğine neden olan Toprak Mahsulleri Ofisine ait ambarların şehir dışına çıkarılması ve yerine sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlayacak sanat atölyesi vb. yapıların kurulmasının kentin sosyo kültürel kalkınması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kentlileşme açısından olumsuz bir özellik olan ahır ve ağılların, kentin dışına çıkarılıp şehir dışında yerel yönetimlerin kontrolünde uzmanlarca seçilecek alanlara taşınması ve üretilen hayvansal gıdaların yerel yönetimlerce denetlenip kurulacak kooperatifler aracılığıyla kente katkı sağlaması düşünülebilir.

Kent genelinde yeşil alanların yetersiz olduğu ifade edilebilir. Kurulacak yeni yeşil alanlar ve parklar ile beraber mevcut parklara ve şehrin kamusal alanlarına dikilecek meyve fidanlarıyla insanların meyveye ücretsiz erişmesi sağlanabilir. Bu amaçla Ağrı'nın iklimine uygun olarak yetiştirilebilecek çeşitli meyve ağaçları dikilmesinin hem üretim açısından hem de kent kültürü açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – A.K.; Tasarım – A.K.; Denetleme – A.K.; Kaynaklar – A.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – M.B.; Analiz ve/veya Yorum – M.B., A.K.; Literatür Taraması – M.B., A.K.; Yazıyı Yazan – M.B., A.K.; Eleştirel İnceleme – A.K., M.B.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A. K.; Design – A. K.; Supervision – A. K.; Funding – A. K.; Materials – A. K.; Data Collection and/or Processing – M.B.; Analysis and/or Interpretation – M.B., A.K.; Literature Review – M.B., A.K.; Writing – M.B., A.K.; Critical Review – A.K., M.B.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ağrı İl Müdürlüğü. (2019). *Ağrı il ve İlçeleri Nüfus Verileri*. Ağrı.
- Akar, H. B., & Moumtaz, N. (2013). *On Why Struggles over Urban Space Matter: An Interview with David Harvey*. Haziran, 22, 2020 tarihinde Jadaliyya. Retrieved from <https://www.jadaliyya.com/Details/29822> adresinden alındı
- Akın, E. (2007). *Kentsel gelişme ve Kentsel Rantlar: Ankara Örneği* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aras, L. (2015). Günümüz Mimarlık Ortamına Geçmişten Katkılar: Pessac, CIAM ve Pruitt-Igoe. *Tasarım+Kuram+Kuram Dergisi*, 20, 19–34. [\[CrossRef\]](#)
- Biççi, D. (2006). Harvey ve Castells'de kent Sorunsalı: Politik Ekonomi Vizyonu ve Sınırlılıkları. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(11), 111–130.
- Çınar, A. (2013). *Modernizm, kent ve toplum*, 1 b. Bursa: Emin Yayınları.
- Clark, J., & Martin, C. (2016). *Anarşi, Coğrafya, Modernite Élisée Reclus'nün Seçilmiş Yazıları*, 1 b. (O. Yener, & M. Devres, Çev.). Can Yayınları.
- Güllüpinar, F. (2013). Kent Kuramları. In F Güneş (Dü.), *Kent Sosyolojisi* (ss. 75–78). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı, 20. In *Yüzyıl Kenti* (B. Duru, & A., Alkan, Çev., ss. 147–172).
- Harvey, D. (2012). *Marx'ın Kapital'i için Klavuz* (B. O. Doğan, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu* (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları.

- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Mekanları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru* (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar, & S. Yüksel, Çev.). Sel Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Sınırları, 1 b* (N. Bedirhanoglu, Dü., & U. Balaban, Çev.). Tan Kitabevi Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime doğru, 1 b* (A. D. Temiz, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Paris, Modernitenin Başkenti* (B. Kılınçer, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir* (M. Morali, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitlik ve Özgürlük Coğrafyaları* (Z. C. Başeren, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Umut Mekanları* (Z. Gambetti, Çev.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi* (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). *Dünyanın Halleri* (Ş. Alpagut, Z. C. Başeren, B. Doğan, B. Kıcır, M. Morali, S. Savran, ... S. Yüksel, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Kaya, F. (2001). *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi Düşüncede Mekan Kavramları. *Possible Düşünme Dergisi*, 4, 1–13. Retrieved from <http://www.possible.com/uploads/dergi/30.pdf>
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi Düşüncenin Değişimi ve Paradigmalar. In Y. Arı & İ. Kaya (Dü.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (ss. 19–49). Coğrafyacılar Derneği.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekan Kavrayışları Üzerine Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 1–10. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691180>
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası, 13 b*. İmge Kitabevi.
- Koç, T. (2010). Kapitalist Kent Olgusu ve Kentsel Siyaset Üzerine Yaklaşımlar. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 8(29), 41–54.
- Koçak, F. A. (2008). *Social and Spatial Production of Atatürk Boulevard in Ankara*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtar, S. (2012). Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı. *Şehir ve Felsefe II. Uluslararası Felsefe Kongresi. Bursa*, 4(26), 2019. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/art-icle-file/461620>
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (İ. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (İ. Gürbüz, Çev.). Metis Yayınları.
- Marx, K. (1990). *Kapital Ekonomi Politîğin Eleştirisi (Üçüncü Cilt)* (A. Bilgi, Çev.). Sol Yayınları.
- Merrifield, A. (2012). *Metromarksizm Şehrin Marksist bir Hikayesi* (N. Ünver, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Özdemir, E. (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi. *İdealkent Dergisi*, 6(17), 44–77. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/art-icle-file/460248>
- Şengül, H. T. (2001). Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı. *Praksis Dergisi*, 2, 9–31.
- Soja, E. W. (2017). Postmodern Coğrafyalar Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi, 1 b (B. Cezar, Dü., & Y. Çetin, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2017). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 5 b*. Anı Yayıncılık.
- Tatlıdil, E. (1992). Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar. *Sosyoloji Dergisi*, 6(23), 25–44. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/art-icle-file/592829>
- Türk, S. M. (2015). 20. Yüzyıl kent Kuramları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 41–59. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84464>
- Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1–19.
- Yörükân, T. (2005). *İnsanca Yaşamak İçin Şehir ve Konut, 1 b* (T. Yörükân, Dü., & A. Yörükân, Çev.). Babil Yayıncılık.
- URL-1: AFAD. (2022). tdth.afad.gov.tr. Retrieved from <https://tdth.afad.gov.tr/TDTH/main.xhtml> adresinden alındı
- URL-2: Ağrı'da Çatılardan Düşen Kar ve Buz Kütelleri 10 Araca Zarar Verdi. (2019). 2 13, 2020 tarihinde [Hurriyet.com.tr](https://www.hurriyet.com.tr). Retrieved from <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-agrida-catilardan-dusen-kar-ve-buz-kutelleri-10-araca-zarar-verdi-41139474/1>
- URL-3: Ağrı'da Yağışlar Sele Neden Oldu. (2011). Milliyet Gazetesi. Retrieved from <http://www.milliyet.com.tr/agri-da-yagislarsele-neden-oldu-g-undem-1386572/>

Nüfusun Eğitim Özellikleri Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

The Place of Eskişehir Province in the Country in Terms of Education Characteristics of the Population

Hüseyin ŞAHBAZ

Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Ağrı
Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık durumunu ve en son (31 Aralık 2020) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre de eğitim durumunu ortaya koymaktır. Buna göre araştırmanın birinci amacı açısından konuya bakıldığında, Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun okuryazarlık oranının daima Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmüştür. En son TÜİK verilerine göre eğitim durumuna bakıldığında ise inceleme alanının (81 il içinde) ülkede; okuma yazma bilmeyenlerin oranı açısından 74., okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından 81., ilkökul mezunlarının oranı açısından 43., ortaokul mezunlarının oranı açısından 79., lise mezunlarının oranı açısından 3., fakülte veya yükseköğretim mezunlarının oranı açısından 4., yüksek lisans mezunlarının oranı açısından 3. ve doktora derecesine sahip olanların oranı açısından 3. sırada yer aldığı görülmektedir. Buna göre eğitim seviyesi yükseldikçe, inceleme alanının ülkede listenin en üst sıralarına doğru çıktığını söylemek mümkündür. Eğitimli nüfus açısından ülkenin önde gelen illerinden birisi olması Eskişehir'in; avantajlı bir özel konuma sahip olması, gelişmiş bir sanayiye sahip olması, yaratıcı mesleklerde çalışanları kendisine çekmesi, fiziki coğrafya şartlarının uygun olması, şehirleşme oranının yüksek olması, sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesinin yüksek olması, net okullaşma oranlarının iyi olması, 3 tane üniversitesinin bulunması, sağlık hizmetleri açısından gelişmiş olması, sosyal, kültürel ve sanatsal açıdan zengin olması etkilidir. Ancak bir de cinsiyet açısından inceleme alanının eğitim verilerine bakıldığında ise kadınların, erkeklere nazaran geri planda kaldığı da görülmektedir. Bu da Türkiye'de egemen olan ataerkil toplumsal yapının, bir örneklem şeklinde, inceleme alanında da görüldüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus özellikleri, eğitim, Eskişehir ili, okuryazarlık, Türkiye

ABSTRACT

This study has been prepared in order to reveal the literacy status of the population living in Eskişehir province according to the census years in the Republic Period and the education status according to the latest (December 31, 2020) TURKSTAT data. Accordingly, when viewed in terms of the first objective of the research, the people in Eskişehir has always had a higher literacy rate compared to the average literacy rate of Turkey. According to the latest TURKSTAT data, when the educational status of the field is considered, it is (among 81 provinces) seen that it ranks 74th in terms of the rate of illiteracy and 81st in terms of the rate of those who can read and write but do not complete a school, 43rd in terms of primary school graduates, 79th in terms of secondary school graduates, 3rd in terms of high school graduates, 4th in terms of faculty or college graduates, 3rd in terms of the proportion of graduate graduates, and 3rd in terms of the proportion of graduates with a doctorate degree. Accordingly, it is possible to say that as the education level increases, the research field moves to the top of the list in the country. Having an advantageous special position, having a developed industry, attracting people working in creative professions, the suitable physical geography conditions, the high rate of urbanization, the high socio-economic development level, having good net schooling rates, having three universities, being developed in terms of health services, and to be rich in social, cultural, and artistic aspects are the things that make Eskişehir one of the leading provinces of the country in terms of educated population. However, when looking at the education data of the research field in terms of gender, it is seen that women are in the background compared to men. This shows that the dominant patriarchal social structure in the country is seen in the field as a sample.

Keywords: Characteristics of the population, education, Eskişehir province, literacy, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 1.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.03.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Hüseyin ŞAHBAZ

E-mail: huseyiniyehus@gmail.com

Cite this article as: Şahbaz H. (2022).

The place of Eskişehir Province in the country in terms of education characteristics of the population.

Eastern Geographical Review, 27(47), 41-68.

Copyright©Author(s) - Available online at eastgeography-ataunipress.org

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Öğretimi de içine alan ve çok geniş bir terim olan eğitim, kişinin; zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür (Akyüz, 2014, s. 2). Toplumların eğitim kurumundan beklentileri arasında; toplumsal adalet ve eşitliği sağlama, yoksulluğu ve işsizliği azaltma, ekonomik kalkınmayı destekleme gibi hususlar vardır. Eğitimin temel işlevleri; insanların birlikte yaşamalarını sağlama, toplumsal bütünlüğü ve amaç birliğini sağlama ile uzmanlaşma gerektiren işlerin yürütülebilmesi için gerekli becerilerin öğretilmesidir (Erdoğan Coşkun, t.y., s. 33-37).

Günümüzde kalkınmada beşeri faktörlerin rolü giderek önem kazanmış ve eğitime yapılan harcamaların bir yatırım olduğu geniş ölçüde kabul görmüştür. Zira bugünün birçok gelişmiş ülkesi, sahip oldukları teknoloji ve gelişmişlik düzeylerine beşeri kaynaklara yaptıkları yatırımlar neticesinde ulaşmıştır. Bundan başka ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ifade edilirken, onların sahip olduğu nitelikli insan gücü oranları da önemli bir gösterge olarak dikkate alınmaktadır. Zira kalkınmanın sağlanabilmesi için nitelikli insan gücüne ihtiyaç vardır ve bu insan gücünün yetiştirilmesi de en başta eğitim sisteminin bir görevidir (Peran & Bilir, 2007, s. 132-141). Eğitim açısından dünyada ön plana çıkan ülkeler olabildiği gibi bir ülke içinde de ön plana çıkan iller olabilir. Türkiye'nin eğitim seviyesi yüksek illerinden birisi ise Eskişehir'dir (Evirgen vd., 2020, s. 148). Bu çalışmada da Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun, Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık ve güncel (31 Aralık 2020) verilere göre de eğitim durumunun ortaya konması amaçlanmıştır.

Coğrafi açıdan İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer alan Eskişehir ilinin yüzölçümü, 13 960 km²'dir. Bu saha; kuzeyde Bolu ve Ankara, doğuda Ankara, güneydoğuda Konya, güneyde Afyonkarahisar, batıda Kütahya ve kuzeybatıdaysa Bilecik illeri ile çevrilidir (Harita 1).

2021 yılı itibarıyla inceleme alanında idari açıdan; Alpu, Beylikova, Çifteler, Günyüzü, Han, İnönü, Mahmudiye, Mihalgazi, Mihalıççık, Odunpazarı, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar ve Tepebaşı olmak üzere 14 ilçe bulunmaktadır. Bunlardan Odunpazarı ve Tepebaşı, daha öncesinde ilin merkez ilçesi olan Eskişehir'in 2008 yılında ikiye bölünmesiyle kurulmuştur. Bu ilçelerin merkezi konumunda olan yerleşmeleri, coğrafi açıdan pek çok şehir araştırmacısının kır-kent ayrımında temel ölçüt olarak kabul ettiği 10 000 nüfus kriteri (Darkot, 1967, s. 3) açısından, 31 Aralık 2020 tarihli Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nden alınan verilere göre değerlendirmek mümkündür. Buna göre inceleme alanındaki yerleşmelerden sadece Eskişehir ve Çifteler'in şehir özelliği taşıdığı, diğerlerininse kasaba niteliğinde olduğu görülmektedir. Yine aynı tarihli TÜİK verilerine göre sözü edilen alanda 443 227'si erkek ve 445 601'i de kadın olmak üzere toplam 888 828 kişi yaşamaktadır.

Coğrafi konumu nedeniyle 1892 yılında İstanbul demiryolunun geçmesi ve ardından da Cer (Tren Bakım ve Revizyon) Atölyesi'nin kurulmasıyla inceleme alanı, ticaret ve sanayi açısından hareketlenmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde; uçak bakım, şeker, tuğla-kiremit, basma, çimento, bisküvi gibi sanayi yatırımları ile daha da gelişerek ülkenin gelişmiş illerinden birisi haline gelmiştir. Ancak bu hızlı gelişme daha çok ilin merkezi konumunda olan Eskişehir kentinde olmuştur. Buna karşın ilin kırsal kesimindeyse;

tarımda makineleşme, miras yoluyla toprakların bölünmesi, işsizlik, daha iyi yaşam isteği, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi nedenlerle daha çok Eskişehir kentine yapılan göçlerle nüfus sürekli azalmaktadır (Şahbaz, 2016, s. 1).

2019 yılı itibarıyla inceleme alanının; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova ve Çanakkale hariç, ülkenin diğer bütün illerine karşı göç fazlası bulunmaktadır. İnceleme alanının illere göre göç açığı ve fazlası durumu karşılaştırıldığında, onun 102 550 kişi fazla verdiği görülmektedir. Bu da Eskişehir ilinin ülke içinde göçe katılan nüfus açısından bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir (Şahbaz, 2020, s. 121).

Yöntem

Çalışmada kullanılan; 1927 yılına ilişkin istatistiki veriler, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 1927 Umumi Nüfus Tahriri'nden; 1935 ilâ 2000 yılları arasındaki okuryazarlığa ilişkin istatistiki veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 2000 Genel Nüfus Sayımı (GNS) kitaplarından; gerek 2000 yılı sonrası okuryazarlık ve gerekse 2020 yılına ilişkin Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun eğitim durumunu gösteren verilerse TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından temin edilmiştir. Bunlara ilaveten ildeki üniversitelerde çalışan akademisyenlere ve öğrenim gören öğrencilere ilişkin verilerse Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından alınmıştır. Ayrıca yapılan literatür taramasıyla inceleme alanıyla ilgili hazırlanan; tez, rapor, makale, kitap, dergi ve diğer kaynaklar temin edilmiştir.

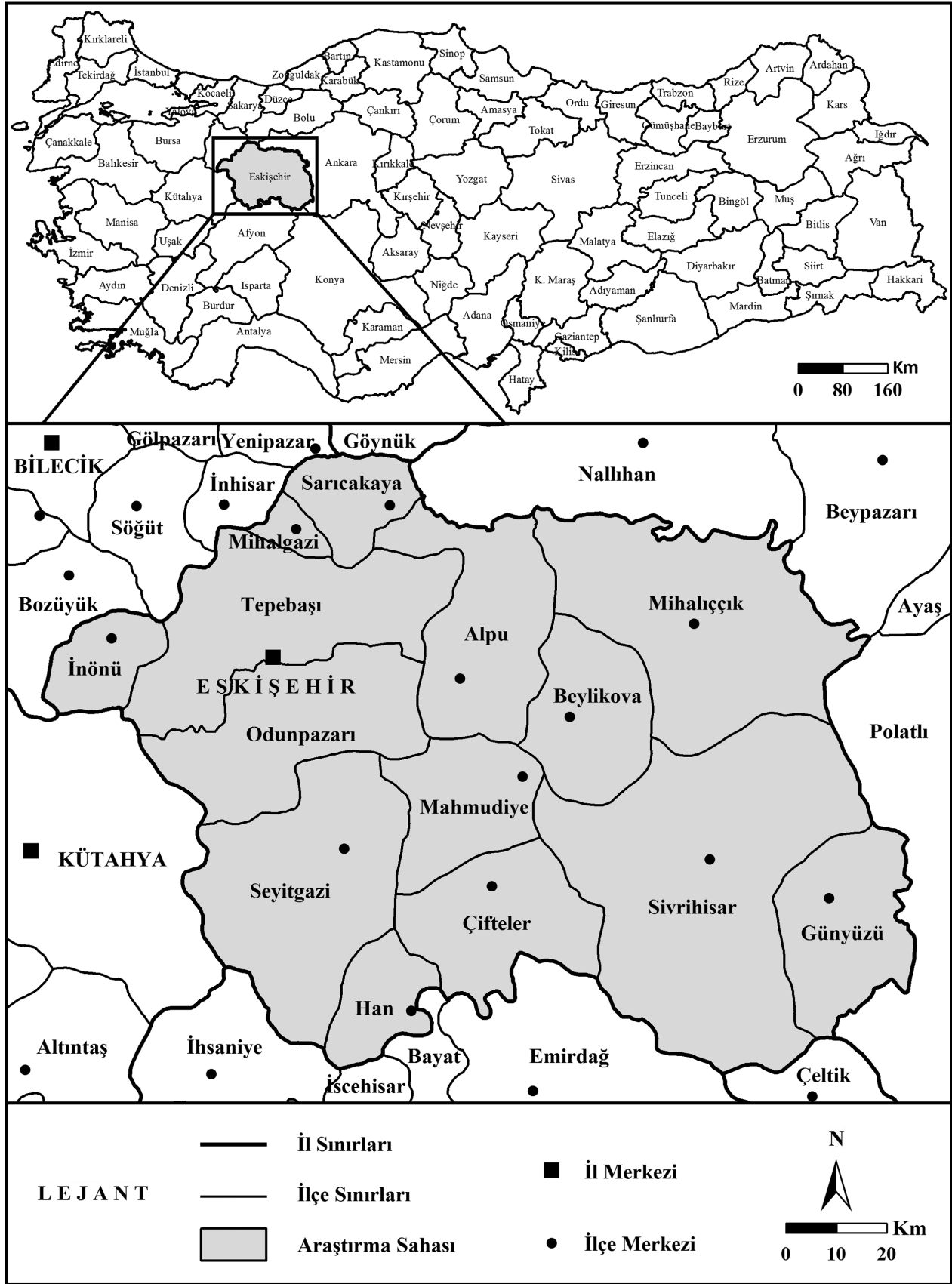
Sonrasında da elde edilen bu verilerden yola çıkılarak Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık ve en son TÜİK verilerine göre de eğitim durumu; nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra (nedensellik, bağlantı ve dağılım gibi) beşeri coğrafya ilkeleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de sayısal verilere dayalı olarak hazırlanan tablolardan yola çıkılarak oluşturulan grafiklerden ve çizilen dağılım haritalarından istifade edilmiştir.

Bulgular

Eskişehir İlinde Yaşayan 6 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Sayım Yıllarına Göre Okuma Yazma Durumu

İnceleme alanının, Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık durumunu ortaya koymak amacıyla; 1927 yılına ilişkin istatistiki veriler, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 1927 Umumi Nüfus Tahriri'nden; DİE tarafından yayımlanan 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Türkiye ve Eskişehir) kitaplardan ve TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından yararlanılarak Tablo 1 ve Şekil 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1'de de görüleceği üzere Cumhuriyet Dönemi'nde Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun okuryazarlık durumuna ilişkin ilk veri 1927, ikinci veri ise 1935 yılına aittir. Bundan sonra 1940, 1995 ve 2005 yılları hariç her 5 yılda bir Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarına ilişkin nüfusun okuryazarlık verilerine ulaşmak mümkündür. Ancak bu sayım yıllarının her birinde baz alınan yaş aynı değildir. Nitekim 1927 ve 1945 yıllarında 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusa ilişkin okuryazarlık verileri, 1950 yılındaysa 5 ve daha yukarı yaştaki nüfusa ait verileri bulunmaktadır. Diğer sayım yıllarındaysa 6 yaş ve üzerindeki nüfusun okuma yazma verilerine ulaşmak mümkündür.

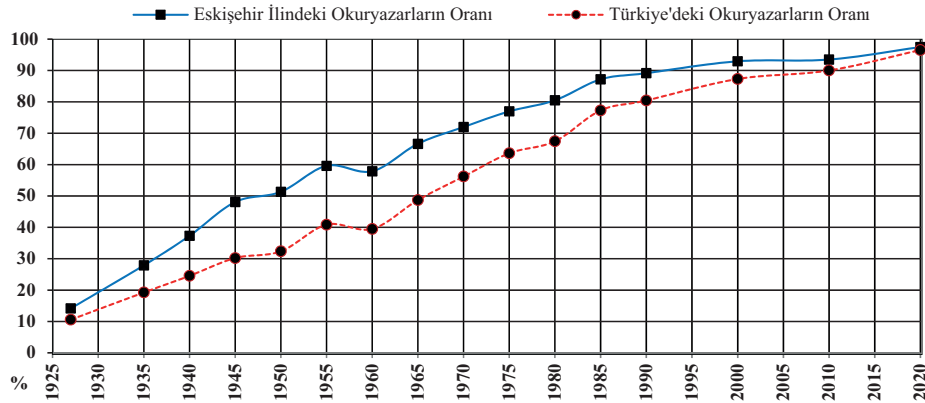
Harita 1.
Eskişehir ilinin; Konumu, Sınırları ve İdari Haritası

Tablo 1.
Yıllara Göre 6 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Okuryazarlık Durumu Açısından Eskişehir İli ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırma Tablosu (1927-2020)

Sayım Yılı	6 Yaş ve Üzerindeki Toplam Nüfus		Okuryazar Sayısı		Okuryazar Oranı (%)		Okuryazar Olmayan Sayısı		Okuryazar Olmayan Oranı (%)		Bilinmeyen		Bilinmeyen Oranı (%)	
	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.	Esk.	Türk.
1927 ¹	-	-	-	1,111,496	14,17	10,58	-	-	75,73	89,42	-	-	-	-
1935	148,812	12,862,754	41,514	2,475,649	27,90	19,25	107,298	10,387,105	72,10	80,75	-	-	-	-
1940 ²	175,758	14,900,126	65,608	3,657,367	37,33	24,55	110,150	11,242,759	62,67	75,45	-	-	-	-
1945 ¹	201,203	15,166,911	96,740	4,583,305	48,08	30,22	104,463	10,583,606	51,92	69,78	-	-	-	-
1950 ³	239,339	17,856,865	122,871	5,779,915	51,34	32,37	115,875	11,997,046	48,41	67,18	593	79,904	0,25	0,45
1955	268,415	19,366,996	160,026	7,915,238	59,62	40,87	107,864	11,392,958	40,18	58,83	525	58,800	0,20	0,30
1960	308,981	22,542,016	178,875	8,901,006	57,89	39,49	130,082	13,625,086	42,10	60,44	24	15,924	0,01	0,07
1965	349,434	25,664,797	232,910	12,505,021	66,65	48,72	116,416	13,138,956	33,32	51,19	108	20,820	0,03	0,08
1970	385,760	29,273,361	277,703	16,455,525	71,99	56,21	108,057	12,817,836	28,01	43,79	-	-	-	-
1975	428,210	33,530,605	329,643	21,331,366	76,98	63,62	97,883	12,144,188	22,86	36,22	684	55,051	0,16	0,16
1980	474,704	37,523,623	382,213	25,311,211	80,52	67,45	92,476	12,197,323	19,48	32,51	15	15,089	-	0,04
1985	528,575	43,112,337	460,816	33,321,762	87,18	77,29	66,928	9,703,662	12,66	22,51	831	86,913	0,16	0,20
1990	577,739	49,163,110	515,138	39,555,483	89,16	80,46	62,591	9,587,981	10,84	19,5	10	19,646	-	0,04
2000	644,580	59,859,243	599,056	52,259,381	92,94	87,30	45,389	7,589,657	7,04	12,68	135	10,205	0,02	0,02
2010	708,885	66,133,461	662,811	59,525,746	93,50	90,01	20,921	3,825,644	2,95	5,78	25,153	278,2071	3,55	4,21
2020	807,409	74,910,574	786,998	72,316,069	97,47	96,54	12,143	1,914,783	1,50	2,56	8,268	679,722	1,02	0,91

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 1927 Umumi Nüfus Tahriri'nden, DİE tarafından hazırlanan 2000 Genel Nüfus Sayımı Eskişehir ve Türkiye kitaplarından ve TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. (1) 7 ve daha yukarı yaşta ki nüfus. (2) 1940 yılına ilişkin okuryazar verileri, 1935 ve 1945 yılı verilerinden tahmin edilmiştir. (3) 5 ve daha yukarı yaşta ki nüfus.

Şekil 1.

Yıllara Göre 6 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Okuryazarlık Durumu Açısından Eskişehir İli ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırma Grafiği (1927-2020)

Okuma yazma yaşının kaç olacağı hususunda 1955 yılına kadar devam eden bu değişiklikler, dönemin şartları içinde normal olarak kabul edilebilir. Zira bugün de okula ve zorunlu eğitime başlama yaşı, ülkelere göre farklılık göstermektedir (Güneş, 2013, s. 215). Ancak dünya çapında en yaygın okula başlama yaşı, 6'dır (Sharp, 2002, s. 18). Nitekim 1955 yılından itibaren Türkiye de dünya geneline uyum sağlayarak okuma yazma istatistiklerinde 6 yaşını baz almaya başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde nüfusun okuryazarlık durumuna ilişkin ilk verilerin toplandığı 1927 yılında, Harf Devrimi henüz yapılmadığı için, ülkede hâlâ Arap harfleri ile okunup yazılıyordu. Belirtilen yılda toplam nüfus içindeki 7 yaşına kadar olan nüfus çıkarıldıktan sonra kalan nüfus içinde okuma bilenlerin oranı, %14,17 idi. Buna göre inceleme alanı, belirtilen yılda okuma bilenlerin oranı açısından; İstanbul, İzmir ve Bilecik'ten sonra ülkede 4. sırada yer almaktaydı. Aynı yılda ülkedeki okuma bilenlerin oranıysa %10,58'di (Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, s. 23).

İnceleme alanında yaşayan nüfusun okuryazarlığına ilişkin Cumhuriyet Dönemi'nin ikinci verisi, 1935 yılına aittir. Bu tarih, 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un TBMM'de kabul edilerek 3 Kasım 1928'de Resmî Gazete'de yayımlanmasına müteakiben yürürlüğe giren (Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki..., 1928) Harf Devrimi'nden 7 yıl sonrasına rastlamaktadır.

Tablo 1'de de görüleceği üzere 1935 yılında inceleme alanında 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfus 148.812 kişidir ve bunun da %27,9'u okuma yazma bilmektedir. Bu oran, belirtilen yıldaki Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Nitekim aynı tarihte ülkedeki okuryazarların oranıysa %19,25'tir. İnceleme alanındaki okuryazar oranının yüksek olmasında muhtemelen yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle tüm yurttan başlatılan eğitim seferberliği kapsamında açılan millet mekteplerinin Eskişehir ilinde oldukça başarılı bir şekilde faaliyet göstermesinin (Kapluhan, 2012, s. 180) etkisi olmuştur. Nitekim okuryazar oranının bir önceki sayım yılına göre %96,9 nispetinde artması da bunu doğrulamaktadır.

1940 yılına ilişkin Türkiye nüfusunun okuryazarlık durumunu gösteren herhangi bir veri yoktur. Bunda muhtemelen II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve bu savaşa dâhil olunup olunmayacağı yönünde ülkede süren belirsizlikler etkilidir. Ancak DiE'nin 2000 Genel Nüfus Sayımı'na ilişkin yayımladığı (Türkiye ve Eskişehir) kitaplarda bu yıla ilişkin nüfusun eğitim durumu, 1935 ve 1945 yılı verilerinden yararlanılarak tahmin edilmiştir. Buna göre belirtilen yılda inceleme alanındaki nüfusun okuryazarlık oranı önemli

ölçüde (%33,8) artarak, %37,33'e ulaşmıştır. Bu oran da yine aynı yılda %24,55 düzeyinde olduğu tahmin edilen ülke ortalamasının oldukça üzerindedir.

1935-1940 dönemi, gerek ülke ve gerekse inceleme alanındaki halkın okuryazarlığını artırma açısından Eskişehir ilinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Nitekim bu gelişmeler, Mahmudiye Eğitim Kursu ve Mahmudiye Köy Öğretmen Okulu'nun açılmasıdır. Bu eğitim kurumlarının açılmasına neden olan süreç şu şekilde gerçekleşmiştir:

Cumhuriyetin kuruluşuyla ülkenin şehirlerinde yaşayan halk kitlelerinin eğitimden geçirilmesi konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiş ancak nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı kırsal alandaysa aynı ölçüde başarı gösterilememiştir. Bunda köy sayısının çok fazla ve mevcut sistemle de bu köylere öğretmen yetiştirmenin çok zor olması etkilidir. Dahası şehirlerdeki okullardan mezun olan öğretmenler; her şeyden mahrum bu köylere gitmeyi istemiyor, gidenlerse buralara uyum sağlayamıyordu. Bu sorunu çözmek için devlet, köylere öğretmen yetiştiren okul açma girişiminde bulunmuştur (Burgaç, 2004, s. 195-196). Bunun ilk aşaması olarak 1936 yılında Eskişehir ilinin Çifteler bucağına bağlı Mahmudiye köyünde, bir öğretmen yetiştirme kursu açılmıştır. Askerlik görevleri sırasında okuma yazmayı öğrenmiş köy gençleri, burada aldıkları 8 aylık eğitimin ardından köy ilkokullarında öğretmen unvanıyla görevlendirilmeye başlanmıştır (Gürsel vd., 2009, s. 121). Bunun ikinci aşaması, Türkiye'deki 4 öğretmen okulundan birisinin (Mahmudiye Köy Öğretmen Okulu'nun), inceleme alanında 1937 yılında kurulması olmuştur (Kıvılcım Çorakbaş ve Sümertaş, 2012). Bu girişimin başarılı sonuçlarının görülmesi üzerine TBMM'de 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu çıkarılmış ve bu kapsamda Eskişehir-Çifteler Köy Enstitüsü kurulmuştur (Burgaç, 2004, s. 195-196).

Sözü edilen kanuna göre bu enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve istidatlı köylü çocuklar seçilerek 5 yıllık bir eğitimden geçirilmiştir. Bu eğitimin sonunda öğretmen olarak tayin edilenler, Maarif Vekilliğinin göstereceği yerlerde 20 sene çalışmaya mecbur tutulmuşlardır. Bu öğretmenlerden; tayin edildikleri köylerde sadece eğitim ve öğretim işleriyle değil, aynı zamanda bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle de ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması hususunda köylülere rehberlik etmeleri istenmiştir (Köy Enstitüleri Kanunu, 1940, s. 13682).

Kanunun çıktığı 1940 yılındaki Türkiye nüfusu 17 820 950'ydü ve bunun da 13 474 701'i de nahiye ve köylerde yaşamaktaydı. Aynı

tarihte Eskişehir ilinin nüfusu ise 206 794'tü ve bunun da 135 900'ü nahiye ve köylerde ikamet ediyordu (Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, 1944, s. 17-746). Buna göre belirtilen yılda ülke nüfusunun %75,61'inin, ildeki nüfusun ise %65,72'sinin kırsalda yaşadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu eğitim kurumundan mezun olanların, gerek ülke ve gerekse inceleme alanının kırsal kesiminde yaşayan vatandaşların okuryazarlık oranının artırılmasında çok önemli roller oynadığını söylemek mümkündür.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakiben, 1945 yılında, yapılan nüfus sayımında 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık verileri tutulmuştur. Buna göre belirtilen yılda okuma yazma yaşı ve üzerindeki nüfusun 201 203 kişi ve bunun da %48,08'inin okuryazar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ildeki nüfusun okuryazarlık oranının, bir önceki sayım dönemine göre önemli ölçüde (yani %28,8 nispetinde) arttığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Aynı tarihteyse ülkedeki nüfusun okuryazarlık oranı, %30,22 düzeyinde kalmıştır.

1950 yılındaki sayımdaysa 5 ve daha yukarı yaştaki nüfusa ilişkin okuryazarlık verileri mevcuttur. Buna göre belirtilen yılda ildeki okuryazarların oranı, okuma yazma bilmeyenlerinkini ilk defa geçmiştir. Nitekim 239 339 kişi olan ildeki 5 ve daha yukarı yaştaki nüfusun okuryazarlık oranı, %51,34'tür. Oysaki aynı tarihte ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, onun hâlâ %32,37 düzeylerinde olduğu görülmektedir. Ancak gerek ilin (%6,8) ve gerekse ülkenin (%7,1) okuryazarlık durumundaki 1945–1950 yılları arasındaki artış, önceki dönemlere göre oldukça az olmuştur. Bu da muhtemelen okuryazar yaşının, "5 yaş ve daha yukarısı" olacak şekilde aşağı çekilmesinden kaynaklanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere 1955 yılından itibaren ülkedeki okuryazar olanların tespitinde, 6 yaş baz alınmaya başlanmıştır. Buna göre sözü edilen yılda Eskişehir ilindeki nüfusun okuryazarlık oranının, tekrar hızlı bir şekilde artmaya devam ettiği görülmektedir. Nitekim belirtilen yılda 268 415 kişi olan ildeki 6 yaş ve üzerindeki nüfusun okuryazarlık oranı, bir önceki sayım yılına nazaran (%16,1 nispetinde) artarak, %59,62'ye ulaşmıştır. Aynı yılda ülkenin okuryazarlık oranıysa, %40,87 düzeyinde kalmıştır.

1960 yılında ildeki okuma yazma oranının ilk defa bir önceki sayım dönemine göre azaldığı görülmektedir. Nitekim belirtilen yılda 308 981 kişi olan ildeki 6 yaş ve üzerindeki nüfusun okuryazarlık oranı, %57,89 düzeyine gerilemiştir. Muhtemelen bunun iki nedeni vardır. Bunlardan ilki, Türkiye'de uygulanan nüfus artışını teşvik edici politikalarıdır. Zira yaşanan savaşlar nedeniyle azalan nüfusun; ekonomik, sosyal ve savunma açısından olumsuzluk yarattığı düşüncesiyle ülkede cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren nüfusu arttırmaya yönelik önlemler alınmıştır. 1960'lı yıllara kadar uygulanan bu politika; sosyal, ekonomik ve hukuki tedbirlerle de desteklenmiştir. Ancak 1950'li yılların sonuna doğru artan nüfusun ekonomik ve sosyal problemlere neden olacağına ilişkin duyulan endişeler nedeniyle 1963 yılında planlı dönem geçilerek nüfus artış hızının düşürülmesine yönelik tedbirler uygulanmaya başlanmıştır (Oktay, 2014, s. 31). Fakat belirtilen süreçte özellikle kırsal kesimde hızla artan nüfusun; istihdam ve sağlıkta olduğu gibi, eğitim ihtiyacı da muhtemelen yeterince karşılanamamış ve bu da okuma yazma oranında bir gerilemeye sebep olmuştur.

İkinci nedense, muhtemelen inceleme alanının il dışından göç alması ve göçle gelen nüfusun da ildeki okuryazarlık ortalamasını düşürmesidir. Gerçekten de 1955 yılında 268 415 kişi olan ildeki 6 yaş ve üzerindeki nüfus, 5 yılda %15,1 artarak, 308 981'e

ulaşmıştır. 1950'li yıllarda Türkiye'nin sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir değişim yaşadığı ve bu değişimin de (bilhassa tarımda makineleşme nedeniyle) ülkenin kırsal kesiminden şehirlere doğru yoğun bir göçe sebep olduğu da bilinmektedir (Güreşçi, 2011, s. 129). Buradan hareketle Eskişehir'in il dışından aldığı göçlerin de daha çok, eğitim seviyesinin görece düşük olduğu, kırsal kesimden kaynaklandığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

1960 yılında ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, onda da bir gerileme olduğu (% 39,49) görülmektedir. Bunun da ülkedeki doğal nüfus artışından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim sadece 1955–1960 yılları arasında ülke nüfusu, %25,6 oranında artmıştır. Ayrıca uzun dönemde doğurganlık düzeyinde gerçekleşen değişim, çocuk-kadın oranına (yani 15–49 yaşları arasında bulunan her 1000 kadına düşen "0–4" yaş grubundaki çocuk sayısına) göre incelendiğinde, Türkiye'de doğurgan çağıdaki kadın başına düşen ortalama çocuk sayısının 1945–1960 yılları arasında sürekli arttığı, 1960'tan sonraysa sürekli azaldığı görülmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003, s. 37).

1965 yılında inceleme alanındaki nüfusun okuma yazma oranı, tekrar hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Nitekim belirtilen yılda 349 434 kişi olan ildeki 6 yaş ve üzerindeki nüfusun okuryazarlık oranı, bir önceki sayıma göre %15,1 nispetinde artarak, %66,65 düzeyine çıkmıştır. Buna göre belirtilen yılda ilde her 3 kişiden 2'sinin okuryazar olduğunu söylemek mümkündür. Aynı sayım yılında Türkiye'nin okuryazarlık oranı ise hâlâ %50 bandını aşmamıştır. Zira ülkenin bu tarihteki okuryazar %'si 48,72'dir ve Eskişehir ili bu orana 20 yıl önce (yani 1945 senesinde) ulaşmıştır.

1970 yılında yapılan nüfus sayımında 385 760 kişi olan ildeki 6 yaş ve üzerindeki nüfusun okuryazarlık oranının, bir önceki sayıma göre %8 nispetinde artarak, %71,99 olduğu saptanmıştır. Aynı sayımda Türkiye'deki okuma yazma bilenlerin oranıysa, %50 bandını aşarak, %56,21 düzeyine çıkmıştır. Bu oranysa Eskişehir ili, yaklaşık olarak 1959 senesinde ulaşmıştır.

1975 Genel Nüfus Sayımı'nda inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfus, 428 210 kişi olmuştur. Bunun da okuryazarlık oranı, bir önceki sayım yılına göre %6,9 nispetinde artarak, %76,98 düzeyine çıkmıştır. Söz konusu yılda ülkede okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, onun %63,62 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

1980 yılında ilde 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfus 474.704'e ve bunun da okuryazarlık oranı % 80,52'ye ulaşmıştır. Buna göre belirtilen yılda Eskişehir ilindeki her 5 kişiden 4'ünün okuma yazma bildiğini söylemek mümkündür. Aynı sayım yılında ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, her 3 kişiden ancak 2'sinin (yani % 67,45'inin) okuryazar olduğu görülmektedir.

1985 yılında yapılan genel nüfus sayımında inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerinde olanların toplamının, 528 575 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu nüfus içinde okuma yazma bilenlerin oranıysa bir önceki sayım yılına göre %8,3 nispetinde artarak %87,18'e ulaşmıştır. Aynı tarihte Türkiye'nin okuryazarlık oranıysa, %77,29 düzeyine çıkmıştır.

1990 yılına gelindiğindeyse Eskişehir ilindeki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfus 577 739'a, bu nüfus içindeki okuryazarlık oranıysa %89,16'a ulaşmıştır. Buna göre 1985–1990 yılları arasında ildeki okuma yazma bilenlerin oranının çok az (%1,98) arttığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bunda inceleme alanının okuryazar

Tablo 2.
Eskişehir İlindeki 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Bitirdiği Eğitim Düzeyine Göre Dağılışı (2020)

Bitirilen Eğitim Düzeyi	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
Lise ve Dengi Meslek Okulu	122,357	58,32	87,455	41,68	209,812	29,39
İlköğretim, Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	85,915	52,81	76,776	47,19	162,691	22,79
İlkokul	49,622	34,53	94,092	65,47	143,714	20,13
Fakülte veya Yüksekokul	76,810	53,02	68,052	46,98	144,862	20,29
Yüksek Lisans	8,341	52,65	7,501	47,35	15,842	2,22
Doktora	2,479	54,92	2,035	45,08	4,514	0,63
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	2,731	20,78	10,413	79,22	13,144	1,84
Okuma Yazma Bilmeyen	1,470	12,11	10,673	87,89	12,143	1,70
Bilinmeyen	3,395	47,39	3,769	52,61	7,164	1,01
Toplam	353,120	49,46	360,766	50,54	713,886	100,00

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

oranı daha düşük olan il dışından aldığı göçlerin etkisi vardır. Nitekim 1980–1990 yılları arasında inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerindeki nüfusun %21,7 oranında (103 035 kişi) artması da bunu doğrulamaktadır. Aynı yılda ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranıysa, %80,46 düzeyindedir.

2000 Genel Nüfus Sayımı'nda inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfusun 644 580 ve bunun da okuryazarlık oranının %92,94 olduğu tespit edilmiştir. Aynı yılda Türkiye'nin okuryazarlık oranıysa %87,3 düzeyine ulaşmıştır. İlgili tabloya bakıldığında Eskişehir ilinin bu orana 15 yıl önce (yani 1985 senesinde) ulaştığı görülmektedir.

2010 yılında Eskişehir ilindeki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfus 708 885'e, okuryazarlık oranıysa %93,5'e ulaşmıştır. Belirtin sayım döneminde ülkedeki okuma yazma bilenlerin oranına bakıldığında, %90,01 olduğu görülmektedir. Bu yılda dikkati çeken hususlardan biri ise ildeki okuryazarlık durumu bilinmeyenlerin oranının oldukça yüksek (%3,55) çıkmasıdır. Bu oran, ülkede daha da (%4,21) yüksektir. Bunda 18 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5429 sayılı kanun ile TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın "Türkiye İstatistik Kurumu" adını alarak bundan sonraki nüfus sayımlarının ADNKS'ye göre belirlenmeye başlamasının (TÜİK, t.y.), ancak muhtemelen bunun da yeterince tamamlanamamasının etkisi olmuştur.

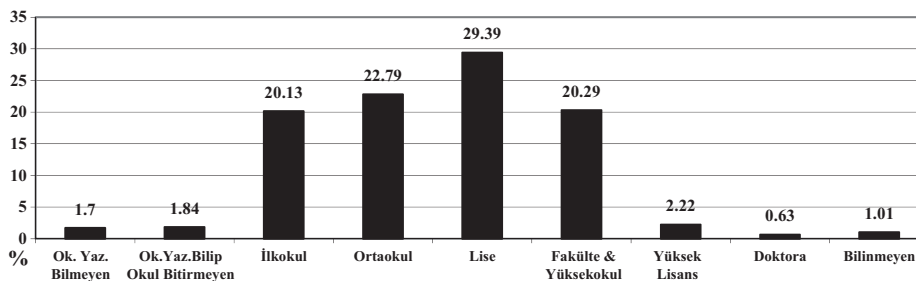
Son olarak 31 Aralık 2020 tarihli TÜİK verilerine göre inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfusun, 807,409'a, okuryazarlık oranınsa %97,47'ye ulaştığı görülmektedir. Buna göre okuma yazma bilenlerin durumu açısından bir sıralama yapıldığında Eskişehir ili, ülkede 13. sırada yer almaktadır. Aynı tarihte ülkenin okuryazarlık durumuna bakıldığında inceleme

alanı ile arasındaki makasın hemen hemen kapandığını söylemek mümkündür. Nitekim belirtilen tarihte Türkiye'de okuma yazma bilenlerin oranıysa %96,54 düzeyine çıkmıştır. Her ne kadar bu durum sevindirici gibi görünse de Dünya Bankası'nın konuyla ilgili veri tabanında yetişkin okuryazarlığı açısından ülkelerin bir sıralaması yapıldığında, Türkiye'nin 59. olduğu (The World Bank, 2021) da görülmektedir. Bu nedenle gerek Eskişehir ili ve gerekse ülkede okuryazarlık oranını artırmaya ilgili çalışmalara devam edilmesi, yerinde bir tutum olacaktır.

31 Aralık 2020 Tarihi İtibarıyla Eskişehir İlinde Yaşayan 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Eğitim Durumu

Ülke nüfusu içerisinde okuma yazma bilenlerin oranı kadar okuryazar olanların da ilkokul, ortaokul, lise, yüksekokul veya fakülte mezunu olmalarının önemli bir yeri vardır (Öztürk, 2002, s. 256). İnceleme alanındaki nüfusun eğitim seviyesini ortaya koyabilmek için, TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanından istifade edilmiştir. Yapılan hesaplamalarda 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla inceleme alanındaki 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus olan 713 886 sayısı baz alınarak Tablo 2 ve Şekil 2 hazırlanmıştır.

İlgili tablo ve şekilde de görüleceği üzere Eskişehir ilinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde %29,39 oranıyla en fazla lise düzeyinde öğrenim görenler bulunmaktadır. Onu %22,79 oranıyla ilköğretim/ortaokul, %20,29 oranıyla yüksekokul veya fakülte, %20,13 oranıyla ilkokul, %2,22 oranıyla yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dâhil) ve %0,63 oranıyla da doktora mezunu olanlar takip etmektedir. Aşağıda bu eğitim basamakları, en düşük dereceli olandan başlamak suretiyle, ele alınmıştır.

Şekil 2.
Eskişehir İlindeki 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfusun Bitirdiği Eğitim Düzeyine Göre Oransal Dağılışı (2020)

Okuma Yazma Bilmeyenler Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla okuryazar olmayan nüfus açısından Eskişehir ilinin ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen okuryazar olmayanların sayısı hesaplanmış ve sonrasında da bunlar, oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanmıştır (Tablo 3).

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı, %1,5'tir. Buna göre inceleme alanı, okuryazar olmayanların oranı açısından ülkede 74. sırada yer almaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 2) da görüleceği üzere Eskişehir ili, komşusu olan illerden Ankara (%1,82) ve Bolu (%2,93), Kütahya (%1,94), Bilecik (%1,76), Konya (%2,18)'ya yakın değerler göstermektedir. Buna karşın aynı eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından Afyonkarahisar (%2,52) ile arasında farklılık olduğu da görülmektedir.

Sahadaki okuryazar olmayan bu nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da yine aynı veri tabanından yararlanılarak bir tablo daha (Tablo 4) hazırlanmıştır.

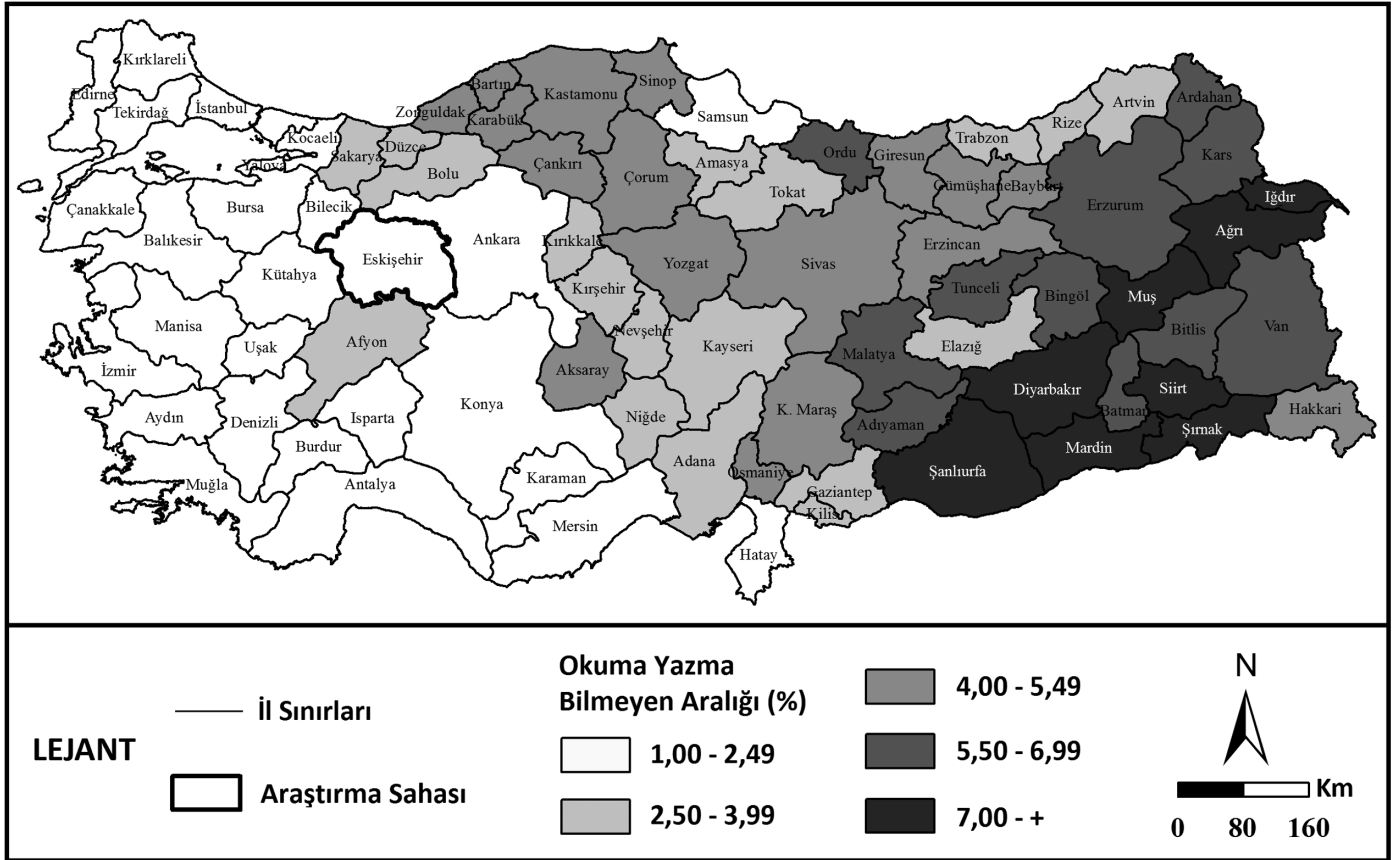
2020 yılı itibarıyla 15 yaş ve üzerindeki nüfus içinde okuryazar olmayanların yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımını gösteren ilgili tablodan da anlaşılacağı üzere ildeki okuma yazma bilmeyenlerin %87,89'unu kadınlar oluşturmaktadır. Bunda ülkenin ataerkil toplumsal yapısının büyük bir etkisi vardır. Nitekim *kadınları sınırlayan ataerkil toplumsal yapı, onları çoğunlukla sınırlı bir sosyal çevre içine hapsedmektedir. Okuryazarlığa yoğun gereksinim duyulan şehirlerde yaşasalar bile, kadınların kentsel toplumsal yaşama sınırlı katılımı ve çoğunlukla aile fertleri ve yakın çevrelerinden gelen destek, onların okuma yazmaya olan ihtiyacını azaltmaktadır* (Gökçe & Yıldız, 2018, s. 2159-2160).

Bundan başka konuyla ilgili dikkati çeken bir diğer husus da her iki cinsiyet grubunda da yaş büyüdükçe, okuryazar olmayanların sayısında görülen artıştır. *Bu duruma geçmişte örgün temel eğitimin, çağ nüfusunun önemli bir kısmını kapsayamaması sebep olmuştur. Daha sonraki süreçte okullaşmanın artması, genç*

Tablo 3.
15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Mardin	8,91	28	Çorum	4,63	55	Samsun	2,41
2	Şanlıurfa	8,91	29	Bayburt	4,44	56	Isparta	2,40
3	Siirt	8,20	30	Karabük	4,42	57	Burdur	2,35
4	Ağrı	8,15	31	Yozgat	4,19	58	Edirne	2,35
5	Muş	7,64	32	Aksaray	4,15	59	Bursa	2,29
6	İğdır	7,37	33	Gümüşhane	4,13	60	Konya	2,18
7	Şırnak	7,25	34	Çankırı	4,11	61	Hatay	2,17
8	Diyarbakır	7,19	35	Sinop	4,02	62	Manisa	2,15
9	Van	6,74	36	Bartın	4,00	63	Karaman	2,13
10	Adıyaman	6,51	37	Elazığ	3,99	64	Mersin	2,13
11	Kars	6,38	38	Trabzon	3,98	65	İstanbul	1,96
12	Bingöl	6,36	39	Gaziantep	3,71	66	Kocaeli	1,96
13	Tunceli	6,15	40	Adana	3,59	67	Balıkesir	1,95
14	Ardahan	6,13	41	Niğde	3,38	68	Uşak	1,95
15	Bitlis	6,11	42	Rize	3,36	69	Kütahya	1,94
16	Batman	5,93	43	Kilis	3,33	70	Yalova	1,85
17	Ordu	5,87	44	Kırşehir	3,25	71	Aydın	1,83
18	Erzurum	5,67	45	Kırkkale	3,23	72	Ankara	1,82
19	Malatya	5,67	46	Artvin	3,21	73	Bilecik	1,76
20	Kastamonu	5,23	47	Amasya	2,94	74	Eskişehir	1,70
21	Zonguldak	5,18	48	Bolu	2,93	75	Kırklareli	1,69
22	Sivas	5,16	49	Düzce	2,86	76	Muğla	1,44
23	K. Maraş	5,15	50	Tokat	2,81	77	Tekirdağ	1,41
24	Giresun	4,79	51	Nevşehir	2,79	78	İzmir	1,37
25	Osmaniye	4,79	52	Kayseri	2,53	79	Denizli	1,36
26	Hakkâri	4,67	53	Afyon.	2,52	80	Çanakkale	1,24
27	Erzincan	4,66	54	Sakarya	2,52	81	Antalya	1,07

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Harita 2.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

nüfusta okuryazarların oranını artırmış fakat yetişkin okuma-yazma uygulamaları, önceden örgün eğitimden yararlanamayanların önemli bir kısmına ulaşamamış ve bu nedenle ileri yaşlardaki okuryazar olmayanların oranının yüksek kalmıştır (Yıldız, 2006, s. 168). Nitekim inceleme alanındaki okuryazar olmayanların %72,41'ini, 65 ve üstü yaşta kişiler oluşturmaktadır. Onu %7,37 ile 60-64, %5,44 ile 55-59 ve %3,02 ile de 50-54 yaş grubundakiler takip etmektedir.

Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenler Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

Okuryazar olmayanlara nazaran bir nebze daha iyi durumda olduğu söylenebilecek bu grupta yer alanlar açısından inceleme alanının durumunu ortaya koyabilmek amacıyla 31 Aralık 2020 tarihine ilişkin TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve

Tablo 4.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuryazar Olmayanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
18-21	3	4	7	0,06
22-24	5	18	23	0,19
25-29	35	142	177	1,46
30-34	68	230	298	2,45
35-39	82	210	292	2,40
40-44	83	230	313	2,58
45-49	64	254	318	2,62
50-54	77	290	367	3,02
55-59	92	568	660	5,44
60-64	107	788	895	7,37
65+	854	7,939	8,793	72,41
Toplam	1,470	10,673	12,143	100,00
%'si	12,11	87,89	100,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır

Tablo 5.
15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ağrı	10,48	28	Mersin	4,93	55	Balıkesir	3,72
2	Van	10,09	29	Kütahya	4,86	56	Malatya	3,65
3	Şanlıurfa	9,74	30	Trabzon	4,77	57	Burdur	3,52
4	Diyarbakır	9,13	31	Rize	4,54	58	Karabük	3,48
5	Muş	8,41	32	Gaziantep	4,48	59	Niğde	3,45
6	Giresun	7,69	33	Uşak	4,46	60	Konya	3,41
7	Tokat	7,52	34	Sivas	4,32	61	Edirne	3,39
8	Bitlis	7,36	35	Manisa	4,28	62	Antalya	3,36
9	Siirt	7,35	36	K. Maraş	4,25	63	İzmir	3,21
10	Iğdır	7,22	37	Adana	4,25	64	Kayseri	3,17
11	Mardin	7,07	38	Aydın	4,25	65	Nevşehir	3,16
12	Ordu	6,98	39	Ardahan	4,17	66	Bolu	3,15
13	Elazığ	6,88	40	Amasya	4,13	67	Kırıkkale	3,14
14	Şırnak	6,75	41	Çankırı	4,10	68	Osmaniye	3,00
15	Samsun	6,21	42	Adıyaman	4,03	69	Karaman	2,92
16	Batman	6,18	43	Artvin	3,92	70	Isparta	2,86
17	Bartın	6,11	44	Kırşehir	3,92	71	Tekirdağ	2,68
18	Gümüşhane	6,07	45	Afyon.	3,91	72	Yalova	2,56
19	Hatay	6,07	46	Tunceli	3,89	73	Sakarya	2,54
20	Çorum	5,99	47	Erzincan	3,88	74	İstanbul	2,53
21	Kastamonu	5,96	48	Bayburt	3,86	75	Kocaeli	2,50
22	Sinop	5,62	49	Denizli	3,83	76	Bursa	2,42
23	Bingöl	5,26	50	Kilis	3,78	77	Muğla	2,33
24	Erzurum	5,12	51	Düzce	3,77	78	Kırklareli	2,22
25	Yozgat	5,10	52	Aksaray	3,76	79	Ankara	1,88
26	Kars	5,04	53	Çanakkale	3,76	80	Bilecik	1,84
27	Hakkâri	5,02	54	Zonguldak	3,73	81	Eskişehir	1,84

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin sayısı hesaplandıktan sonra bunlar, oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanmıştır (Tablo 5).

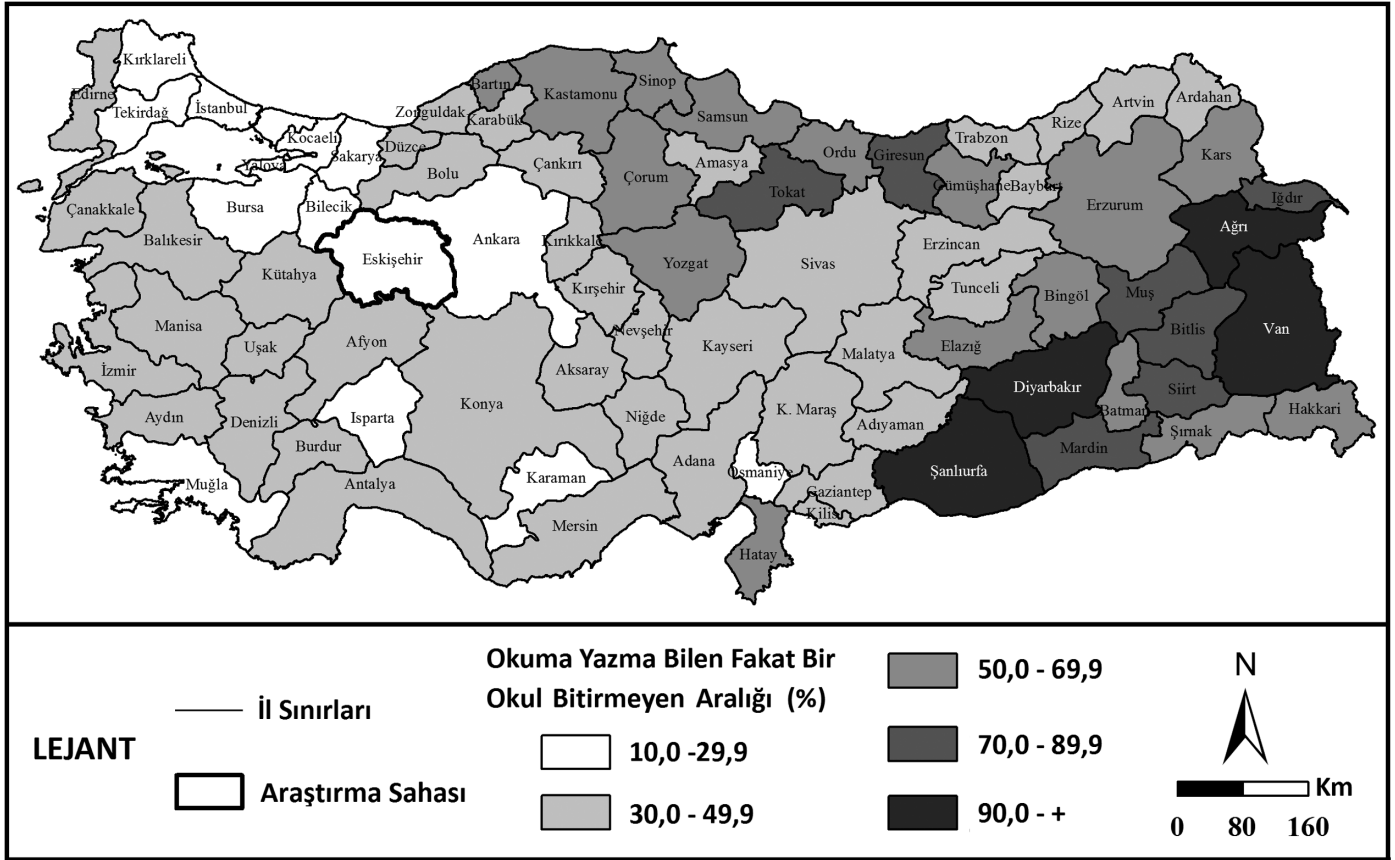
İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranının %1,84 olduğu ve bununla ülkede 81 il içinde en son sırada yer aldığı görülmektedir. Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından inceleme alanının durumunu ortaya koymak amacıyla çizilen haritada (Harita 3) da görüleceği üzere Eskişehir ilinin komşusu olan illerden Ankara (%1,88) ve Bilecik (%1,84)'le aynı grupta yer aldığı görülmektedir.

İnceleme alanında okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin cinsiyet ve yaş açısından durumunu ortaya koyabilmek amacıyla da yine aynı veri tabanından yararlanılarak Tablo 6 oluşturulmuştur. Sözü edilen tabloda da görüleceği üzere 2020 yılı itibarıyla ildeki 15 ve üstü yaşta bulunan nüfus içinde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin %79,07'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bundan başka okuryazar olduğu halde herhangi bir okul bitirmeyenlerin %61,12'si da 65 ve üstü yaşta kilerdir.

Bu konuyla ilgili dikkati çeken bir diğer husus da 22–24, 25–29, 30–34 ve 35–39 yaş grubundakilerin sayısındaki (toplam 2.070 kişi) fazlalıktır. Oysaki Eskişehir ili şartları düşünüldüğünde, bu 4 yaş grubundakilerin en azından bir ilkokul mezunu olması gerekirdi. Muhtemelen bu durum; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma gibi statülerle Türkiye'ye gelen; Suriyeli, Iraklı, Afgan ve İranlılardan kaynaklanmaktadır. Nitekim daha önce de değinildiği üzere Göç İdaresi Başkanlığına göre *23 Aralık 2021 tarihi itibarıyla Eskişehir ilinde; ikamet izni ile bulunan yabancı sayısı 8.219, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı ise 5.955'tir* (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

İlkokul Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

Anaokulundan sonra ve ortaokuldan önce eğitim veren okullara, ilkokul denmektedir. *20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 491 numaralı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 87. maddesinde "Kadın, erkek bütün Türkler, ilköğretimden geçmek zorundadır."* (TC Anayasa Mahkemesi) hükmü yer almaktadır. *22 Nisan 1924 tarihinde başlayan ve 1 Mayıs 1924 tarihinde sona eren II. Heyeti İlimiye toplantısında alınan kararla ilkokulun süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir* (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı). Alınan bu karar, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarıldığı 1997 yılına kadar yürürlükte

Harita 3.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

kalmıştır. Buradan 5 yıllık zorunlu ilkököl eğitimi uygulamasının 73 yıl boyunca herhangi bir değişiklik yapılmadan ülkede uygulandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. 30 Mart 2012 tarihinde, TBMM'de kabul edilen 6287 Sayılı Kanun kapsamında

daha öncesinde zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılırken 5 yıl olan ilkököl eğitiminin süresi ise 4 yıla düşürülmüştür. Bu kanunun uygulanmasına, 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren başlanmıştır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 2012).

Tablo 6.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyenlerin Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	138	184	322	2,43
18-21	100	127	227	1,72
22-24	110	189	299	2,26
25-29	293	589	882	6,66
30-34	184	353	537	4,06
35-39	117	235	352	2,66
40-44	55	224	279	2,11
45-49	47	276	323	2,44
50-54	58	305	363	2,74
55-59	107	584	691	5,22
60-64	129	742	871	6,58
65+	1,432	6,656	8,088	61,12
Toplam	2,770	10,464	13,234	100,00
%'si	20,93	79,07	100,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Tablo 7.
15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Sinop	28,45	28	Aksaray	22,62	55	K. Maraş	18,69
2	Kastamonu	28,36	29	Samsun	22,62	56	Kırıkkale	18,42
3	Manisa	28,09	30	Isparta	22,59	57	Erzincan	18,39
4	Çanakkale	28,00	31	Ardahan	22,38	58	Gaziantep	18,17
5	Burdur	27,57	32	Ordu	22,23	59	Adana	17,11
6	Edirne	27,22	33	Sakarya	21,85	60	Malatya	17,01
7	Balıkesir	26,85	34	Kırşehir	21,70	61	Ağrı	16,85
8	Kütahya	26,51	35	Giresun	21,62	62	Osmaniye	16,84
9	Afyon.	26,36	36	Artvin	21,40	63	İstanbul	16,45
10	Çankırı	25,84	37	Karabük	21,34	64	Kocaeli	16,32
11	Çorum	25,52	38	Hatay	21,25	65	Tunceli	16,12
12	Kırklareli	25,22	39	Düzce	20,90	66	Adıyaman	15,62
13	Yozgat	25,21	40	Mersin	20,80	67	Elazığ	15,02
14	Amasya	25,18	41	İzmir	20,20	68	Ankara	14,39
15	Konya	25,05	42	Tekirdağ	20,17	69	İğdir	14,01
16	Aydın	24,88	43	Eskişehir	20,13	70	Van	13,66
17	Bilecik	24,41	44	Gümüşhane	20,11	71	Şanlıurfa	13,29
18	Zonguldak	24,22	45	Sivas	19,99	72	Muş	13,19
19	Nevşehir	23,88	46	Kayseri	19,78	73	Kilis	13,06
20	Tokat	23,84	47	Bursa	19,71	74	Mardin	13,02
21	Karaman	23,82	48	Rize	19,54	75	Bitlis	11,94
22	Bartın	23,80	49	Antalya	19,21	76	Bingöl	11,57
23	Uşak	23,75	50	Kars	19,03	77	Diyarbakır	10,78
24	Bolu	23,73	51	Yalova	18,94	78	Siirt	10,26
25	Denizli	23,55	52	Bayburt	18,83	79	Batman	9,11
26	Niğde	23,38	53	Erzurum	18,77	80	Şırnak	7,69
27	Muğla	23,33	54	Trabzon	18,71	81	Hakkâri	18,69

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

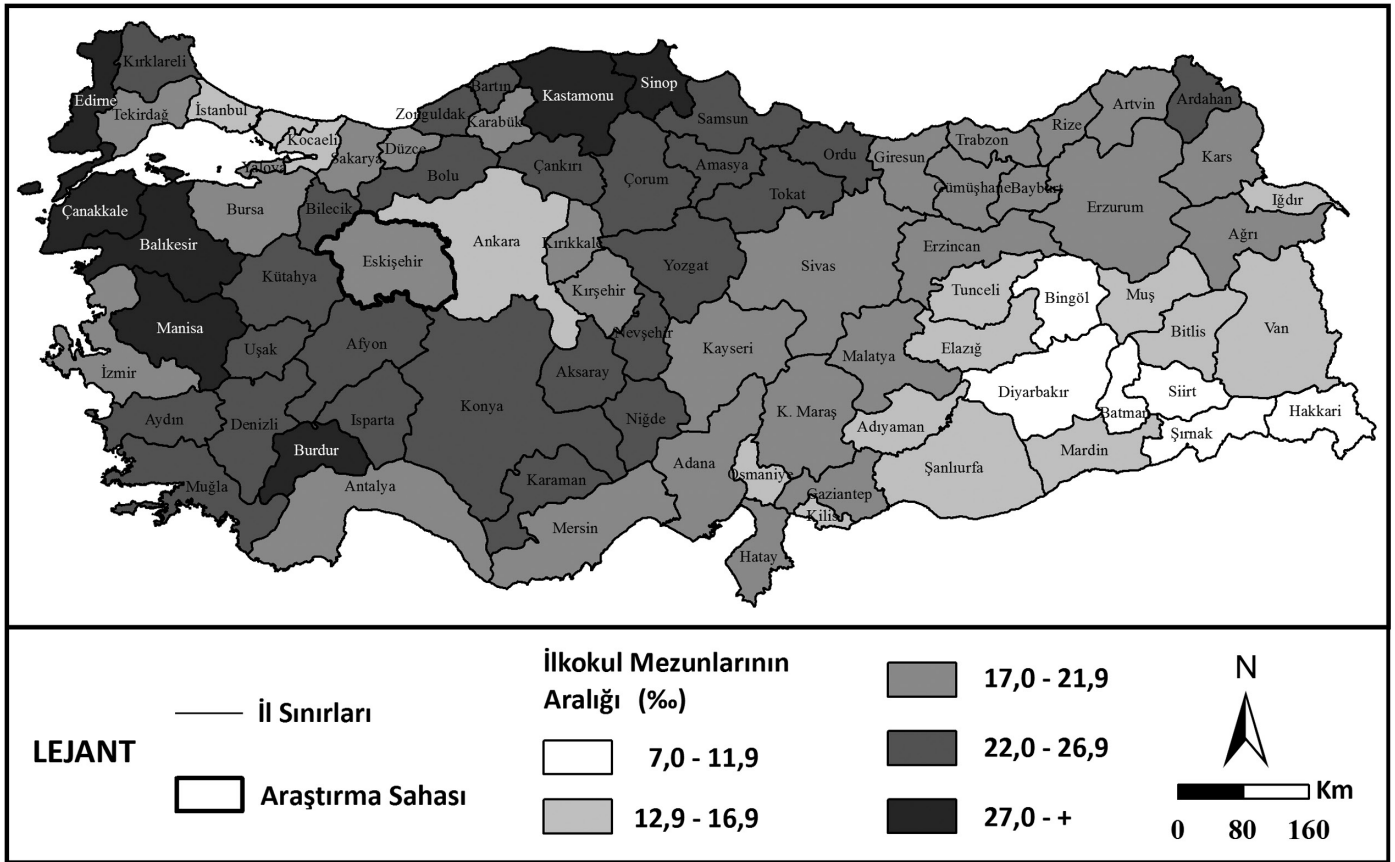
31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilkokul mezunu olan nüfus açısından Eskişehir ilinin ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen ilkokul mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar, en fazla olandan en aza doğru, oranlarına göre sıralanarak Tablo 7 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde ilkokul mezunlarının oranı %20,13'tür. Bu oranla inceleme alanı, ülkede 43. sırada yer almaktadır. İlkokul mezunlarının oranı açısından inceleme alanının durumunu ortaya koymak amacıyla çizilen haritada (Harita 4) da görüleceği üzere Eskişehir ilinin komşusu olan illerden ayrıldığı görülmektedir. Nitekim Afyonkarahisar (%26,36), Kütahya (%26,51), Konya (%25,05), Bilecik (%24,41) ve Bolu (%23,73)'ya nazaran inceleme alanında ilkokul mezunlarının oranı daha düşükken Ankara'ya göre daha fazladır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da ilkokul mezunlarının cinsiyete göre oranıdır. İnceleme alanında ilkokul mezunu olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da

yine aynı veri tabanından yararlanılarak Tablo 8 hazırlanmıştır. Buna göre Eskişehir iline bakıldığında her iki cinsiyet grubunda da yaş büyüdükçe, ilkokul mezunlarının sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim inceleme alanındaki ilkokul mezunlarının %42,06'sını, 65 ve üstü yaşta kişiler oluşturmaktadır. Onu %15,01 ile 60-64, %14,08 ile 55-59, %9,58 ile 50-54 ve %7,37 ile de 45-49 yaş grubundakiler vd. takip etmektedir.

Bu konuyla ilgili dikkati çeken bir diğer husus da ilkokul mezunu olanların %65,37'sinin (94,320 kişi) kadınlardan ve %34,63'ünün (49 956 kişi) de erkeklerden oluşmasıdır. Kadınların bu eğitim basamağında bir yığılma göstermesinin nedeni, yukarıda da değinildiği üzere, 1924 yılında alınan kararla ilkokulun zorunlu hale getirilmesi ve bu uygulamanın da 1997 yılına kadar devam etmesidir. Dolayısıyla bu duruma, ülkede egemen olan ataerkil toplumsal yapı nedeniyle, ailelerin kız çocuklarına yasalara göre en asgari düzey olan ilkokul seviyesinde eğitim vermek istemeleri yol açmıştır. Buradan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da gerek ülkede ve gerekse bir örneklem şeklinde ilde kadınların eğitim seviyesinin yükseltilebilmesinin ancak devlet eliyle (yani zorunlu eğitimin derecesinin yükseltilmesiyle) mümkün olacaktır.

Harita 4.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

İlköğretim, Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

16.08.1997 tarihinde, TBMM'de kabul edilen 4306 Sayılı Kanun'da ilköğretim kurumlarının 8 yıllık okullardan oluşacağı ve bu okullarda kesintisiz eğitim yapılacağı şeklinde yapılan düzenleme,

1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 1997) uygulamaya konulmuştur. 2021 yılı itibarıyla Türkiye'de ilköğretim kurumları; 4 yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile 4 yıl süreli zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullardan oluşur. Ayrıca bu okullarda lise

Tablo 8.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde İlkokul Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	516	379	895	0,62
18-21	43	46	89	0,06
22-24	41	56	97	0,07
25-29	96	226	322	0,22
30-34	313	1,132	1,445	1,00
35-39	1,599	4,559	6,158	4,27
40-44	2,037	6,134	8,171	5,66
45-49	2,623	8,012	10,635	7,37
50-54	3,469	10,358	13,827	9,58
55-59	5,883	14,425	20,308	14,08
60-64	7,778	13,875	21,653	15,01
65+	25,558	35,118	60,676	42,06
Toplam	49,956	94,320	144,276	100,00
%'si	34,63	65,37	100	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin; yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur (Kılıç vd., 2015, s. 14).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunları açısından ilin ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK'in "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen; ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 9 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezunlarının oranının %22,79 olduğu ve bununla ülkede 79. sırada yer aldığı görülmektedir. Ortaokul mezunlarının oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 5) da görüleceği üzere Eskişehir ili, komşusu olan illerden Ankara (%22,83) ve Bolu (%23,91)'ya yakın değerler göstermektedir. Buna karşın aynı eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından; Kütahya (%26,27), Bilecik (%26,12), Konya (%30,12)

ve Afyonkarahisar (%30,22) ile arasında önemli farklar olduğu da görülmektedir.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarının cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan il bakıldığında, ortaokuldan mezun olanların %52,66'sının erkeklerden ve %47,34'ünün de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca bu eğitim basamağından mezun olanların önemli bir kısmının (%23,05) 14-17 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu durumun, ilde önemli ölçüde ortaokuldan mezun olmuş ve halen 4 yıllık lise öğrenimi görmekte olan genç nüfustan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bundan başka diğer yaş gruplarına dağılıştaysa aşağı yukarı bir denge olduğu görülmektedir.

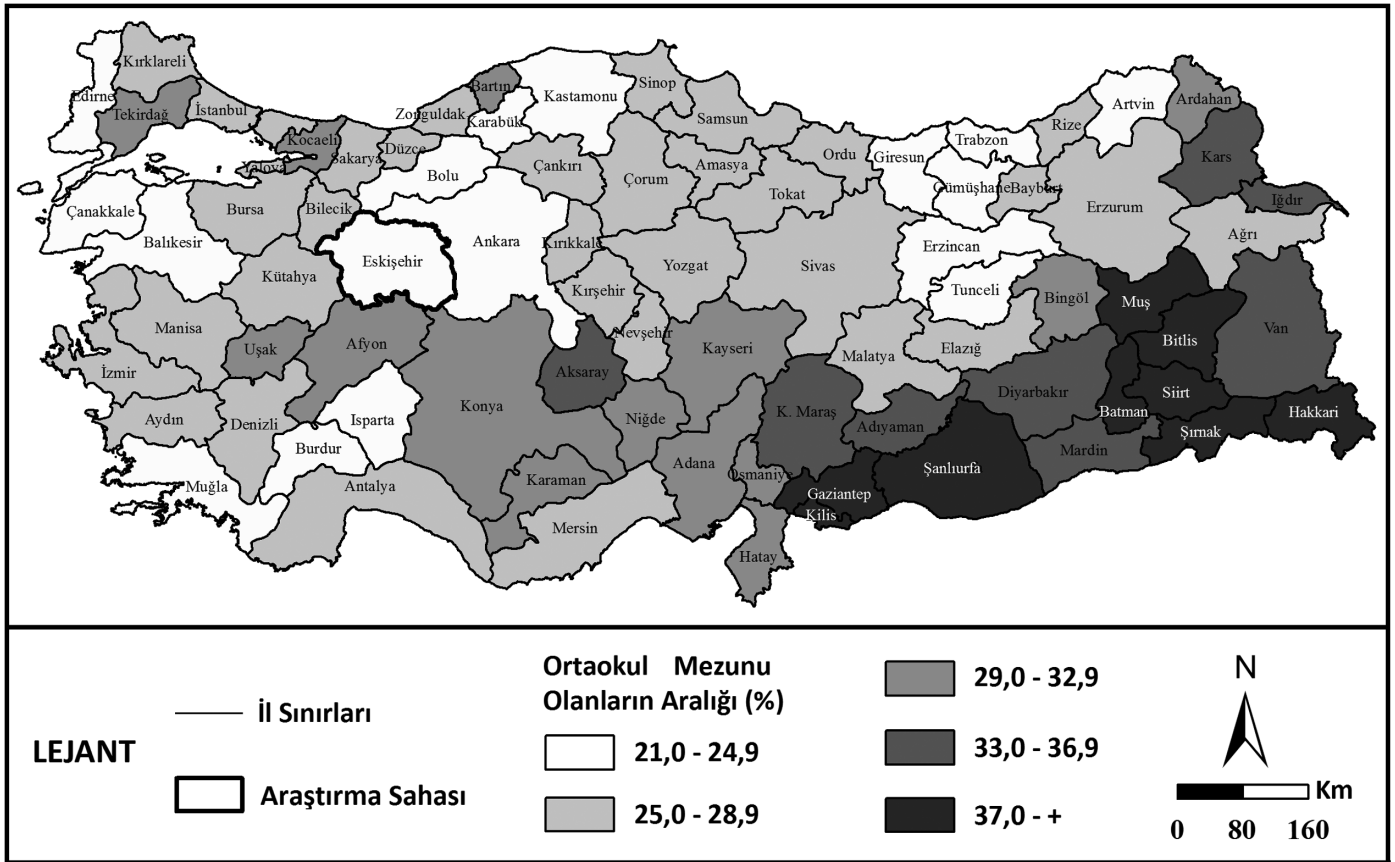
Ancak bu konuyla ilgili değinilmesi gereken hususlardan biri de Tablo 2'deki ilköğretim, ortaokul veya dengi meslek ortaokulundan mezun olanların sayısı ile Tablo 10'dakiler arasındaki uyumsuzluktur. Nitekim Tablo 2'de bunların sayısı erkeklerde 85 915 ve kadınlarda 76 776 iken, Tablo 10'daysa erkeklerde 90 837 iken kadınlardaysa 81.651'dir. Buna göre toplamda 2 tablo arasında bu eğitim basamağından mezun olanlar arasındaki fark,

Tablo 9.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Kilis	39,51	28	Kocaeli	29,59	55	Ordu	26,32
2	Şırnak	39,38	29	Bartın	29,51	56	Yalova	26,30
3	Şanlıurfa	38,70	30	Adana	29,45	57	Kütahya	26,27
4	Muş	38,26	31	Kayseri	29,19	58	Rize	26,26
5	Gaziantep	38,08	32	Erzurum	28,99	59	Bilecik	26,12
6	Siirt	37,67	33	Nevşehir	28,99	60	Amasya	26,05
7	Batman	37,55	34	Düzce	28,78	61	Zonguldak	25,98
8	Hakkâri	37,24	35	Bursa	28,64	62	Kırklareli	25,54
9	Bitlis	37,18	36	Ağrı	28,56	63	İzmir	25,37
10	Van	36,89	37	Elazığ	28,51	64	Kırşehir	25,05
11	Mardin	34,95	38	Manisa	28,31	65	Erzincan	24,96
12	Diyarbakır	34,84	39	Mersin	28,28	66	Burdur	24,92
13	İğdir	34,19	40	Tokat	28,12	67	Kastamonu	24,79
14	K. Maraş	33,82	41	Bayburt	27,95	68	Karabük	24,56
15	Kars	33,76	42	Denizli	27,81	69	Giresun	24,32
16	Aksaray	33,32	43	Çorum	27,77	70	Muğla	24,24
17	Adıyaman	33,20	44	Sakarya	27,73	71	Gümüşhane	24,23
18	Niğde	32,69	45	İstanbul	27,69	72	Balıkesir	24,07
19	Karaman	31,87	46	Malatya	27,43	73	Bolu	23,91
20	Tekirdağ	31,53	47	Sivas	27,25	74	Artvin	23,70
21	Bingöl	31,35	48	Yozgat	27,07	75	Edirne	23,63
22	Hatay	31,16	49	Samsun	26,99	76	Isparta	23,14
23	Ardahan	31,00	50	Antalya	26,94	77	Trabzon	23,13
24	Osmaniye	30,49	51	Aydın	26,72	78	Ankara	22,83
25	Afyon.	30,22	52	Çankırı	26,68	79	Eskişehir	22,79
26	Konya	30,12	53	Sinop	26,62	80	Çanakkale	22,18
27	Uşak	29,98	54	Kırıkkale	26,56	81	Tunceli	21,39

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Harita 5.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

(172 488 – 162 691 = 9797) 9797'dir. Muhtemelen bu durum; başta Suriyeliler olmak üzere, Irak, Afganistan ve İran'dan gelerek çeşitli statülerle Türkiye'de ikamet edenlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim daha önce de değinildiği üzere Göç İdaresi Başkanlığına

göre 23 Aralık 2021 tarihi itibarıyla Eskişehir ilinde; ikamet izni ile bulunan yabancı sayısı 8219, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı ise 5955'tir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

Tablo 10.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokulu Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
14-17	20,293	19,459	39,752	23,05
18-21	4,823	3,403	8,226	4,77
22-24	3,219	2,398	5,617	3,26
25-29	6,188	5,430	11,618	6,74
30-34	5,216	5,899	11,115	6,44
35-39	6,404	6,768	13,172	7,63
40-44	7,130	8,708	15,838	9,18
45-49	8,882	9,727	18,609	10,79
50-54	9,148	8,223	17,371	10,07
55-59	8,636	5,555	14,191	8,23
60-64	5,008	2,810	7,818	4,53
65+	5,890	3,271	9,161	5,31
Toplam	90,837	81,651	172,488	100,000
%'si	52,66	47,34	10,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Nitekim Göç İdaresi Başkanlığına göre 23 Aralık 2021 tarihi itibarıyla Eskişehir ilinde; ikamet izni ile bulunan yabancı sayısı 8219, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı ise 5955'tir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

Lise ve Dengi Meslek Okulu Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

İlköğretimden sonra en az 4 yıllık zorunlu, örgün ya da yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümüne ortaöğretim denir. Ortaöğretimin amaç ve görevlerinden ilki; öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari düzeyde ortak bir genel kültür vermektir. İkincisiyse yurdun sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunma bilincini ve gücünü kazandırmanın yanında öğrencileri; ilgi, istidat ve yetenekleri ölçüsünde ve doğrultusunda yükseköğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır (Kılıç vd., 2015, s. 15). Türkiye'de lise eğitimi, kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen yasa teklifinin 30 Mart 2012 tarihinde kanunlaşmasıyla (İlköğretim ve Eğitim Kanunu..., 2012) zorunlu bir hale getirilmiştir.

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla lise ve dengi meslek okulu mezunları açısından inceleme alanının ülkedeki yerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından

yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen lise ve dengi meslek okulu mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 11 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde lise ve dengi meslek okulu mezunlarının oranının %29,39 olduğu ve bununla Kırıkkale ve Hakkâri'den sonra ülkede 3. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum, ilde önemli ölçüde liseden mezun olmuş ve halen yükseköğrenim görmekte olan genç nüfustan kaynaklanmaktadır. Zira 2020-2021 eğitim yılında Eskişehir ilindeki üniversitelerde 68 301 öğrenci örgün öğrenim görmektedir (YÖK, t.y.). Nitekim lise ve dengi meslek okulu mezunlarının önemli bir kısmının (yani %18,77) 18-21 ve (%11,37'sinin de) 22-24 yaş aralığında olması da bunu doğrulamaktadır.

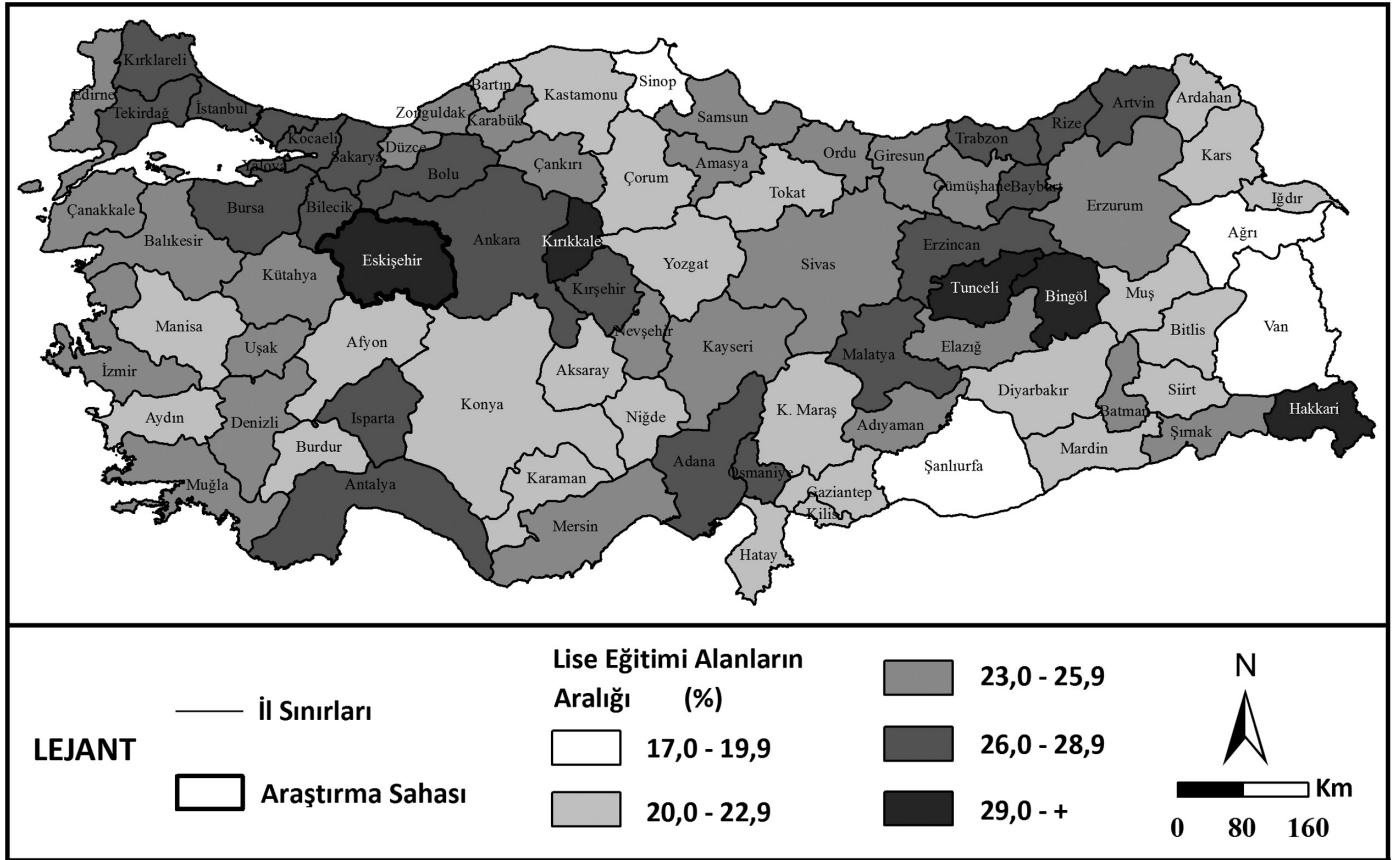
Bundan başka inceleme alanında, Türkiye ve dünyaca ünlü markaların (Ford Otosan İnönü Fabrikası, Arçelik Buzdolabı Fabrikası, ETİ Gıda, Alp Havacılık, CCS-Sarar, Çetintaş, Şişecam/ Paşabahçe Fabrikası, Anadolu Cam Fabrikası, GKN Driveline ve Candy Hoover Group gibi) yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de (Şeker Fabrikası, TÜRASAŞ, TUSAŞ Motor Fabrikası, Hava İkmal Bakım Merkezi gibi) imalat sanayi alanında önemli yatırımları da

Tablo 11.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Kırıkkale	31,04	28	Karabük	25,88	55	Aydın	22,86
2	Hakkâri	30,06	29	Elazığ	25,75	56	Burdur	22,59
3	Eskişehir	29,39	30	İzmir	25,74	57	K. Maraş	22,44
4	Bingöl	29,16	31	Kayseri	25,66	58	Bitlis	22,32
5	Tunceli	29,05	32	Muğla	25,61	59	Diyarbakır	22,18
6	Artvin	28,74	33	Gümüşhane	25,33	60	Niğde	22,15
7	Ankara	28,57	34	Sivas	25,13	61	Hatay	21,91
8	Kocaeli	28,50	35	Edirne	25,11	62	Tokat	21,78
9	Trabzon	28,28	36	Zonguldak	24,87	63	Afyon.	21,75
10	Yalova	27,74	37	Denizli	24,82	64	Bartın	21,75
11	Rize	27,70	38	Mersin	24,69	65	Manisa	21,67
12	Erzincan	27,53	39	Batman	24,40	66	Karaman	21,66
13	Isparta	27,48	40	Erzurum	24,17	67	Ardahan	21,46
14	Bilecik	27,47	41	Adıyaman	24,15	68	Mardin	21,43
15	Sakarya	27,43	42	Nevşehir	23,96	69	Konya	21,28
16	Kırklareli	27,09	43	Amasya	23,91	70	Siirt	21,26
17	Antalya	27,01	44	Balıkesir	23,88	71	Iğdır	20,92
18	Bolu	26,88	45	Giresun	23,80	72	Kars	20,81
19	Tekirdağ	26,83	46	Çankırı	23,76	73	Çorum	20,80
20	Bursa	26,78	47	Çanakkale	23,64	74	Aksaray	20,63
21	Osmaniye	26,55	48	Şırnak	23,54	75	Kastamonu	20,60
22	Bayburt	26,54	49	Kütahya	23,33	76	Gaziantep	20,35
23	Kırşehir	26,38	50	Ordu	23,21	77	Muş	20,30
24	Malatya	26,31	51	Samsun	23,07	78	Van	19,48
25	Adana	26,02	52	Uşak	23,04	79	Sinop	19,21
26	İstanbul	25,97	53	Kilis	22,97	80	Ağrı	17,41
27	Düzce	31,04	54	Yozgat	22,96	81	Şanlıurfa	17,31

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Harita 6.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

bulunmaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıda işçi ya da ara elaman, bu sanayi alanlarında çalışmaktadır. Sözü edilen çalışanların genel olarak meslek lisesi düzeyinde eğitim aldıkları göz önünde bulundurulursa, lise ve dengi meslek okulundan mezun olanların oranı açısından Eskişehir ilinin neden ülkede üst sıralara yer aldığı daha iyi anlaşılacaktır.

Lise mezunlarının oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 6) da görüleceği üzere Eskişehir, komşusu olan illerin hepsinden [yani Ankara (%28,57), Bilecik (%27,47), Bolu (%26,88), Kütahya (%23,33), Afyonkarahisar (%21,75) ve Konya (%21,28)'dan] daha yüksek değerlere sahiptir.

Ayrıca lise ve dengi meslek okulu mezunlarının cinsiyete göre oranına bakıldığında, bunların %58,32'sinin erkeklerden ve %41,68'inin de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izlerinin, oldukça belirgin olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 12).

Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

Fakülte, bir üniversiteye bağlı olarak yüksek düzeyde eğitim-öğretim veren, bilimsel araştırma ve yayın yapan; kendisine birimler bağlanabilen bir yükseköğretim kurumudur. Yüksekokul, belli bir mesleğe yönelik eğitim-öğretime ağırlık veren bir yükseköğretim kurumudur. Meslek yüksekokulu ise belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan 2 yıllık eğitim-öğretim veren bir yükseköğretim kurumudur (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi, t.y.).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla fakülte veya yüksekokul eğitimi almış olanların gerek inceleme alanında ve gerekse ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen yüksekokul veya fakülte mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar, oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru, sıralanarak Tablo 13 oluşturulmuştur.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı %20,29'dur ve bununla inceleme alanı; Ankara, İstanbul ve İzmir'den sonra ülkede 4. sırada yer almaktadır. Sözü edilen eğitim basamaklarından mezun olanların oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 7) da görüleceği üzere Eskişehir ili, Ankara (%24,69) hariç, komşusu olan illerin hepsinden [Bolu (%16,81), Bilecik (%16,58), Konya (%14,95), Kütahya (%15,2) ve Afyonkarahisar (%12,76)] daha yüksek değerlere sahiptir.

Yükseköğretim gören nüfusun fazla olmasında ilde; Anadolu, Osmangazi ve Eskişehir Teknik olmak üzere 3 tane üniversite bulunması etkilidir. Zira erişimin kolay olması, yükseköğretime katılım oranlarına olumlu bir şekilde yansımaktadır. Nitekim 2020-2021 eğitim yılında Eskişehir ilindeki üniversitelerde 68,301 öğrenci örgün ve 2,447 öğrenci de uzaktan öğrenim görmektedir. Bundan başka aynı eğitim yılında Anadolu Üniversitesinin Açıköğretim Sistemine kayıtlı olan öğrenci sayısı ise 3 467.062'dir (Yükseköğretim Kurulu, t.y.).

Tablo 12.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Lise ve Dengi Meslek Okulu Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%si
14-17	21	36	57	0,03
18-21	19,724	19,664	39,388	18,77
22-24	13,864	9,998	23,862	11,37
25-29	11,727	6,921	18,648	8,89
30-34	12,601	9,031	21,632	10,31
35-39	13,418	9,193	22,611	10,78
40-44	13,311	9,359	22,670	10,8
45-49	10,459	7,308	17,767	8,47
50-54	8,099	5,482	13,581	6,47
55-59	7,345	4,725	12,070	5,75
60-64	5,508	2,820	8,328	3,97
65+	6,280	2,918	9,198	4,39
Toplam	122,357	87,455	209,812	100
%si	58,32	41,68	100,00	

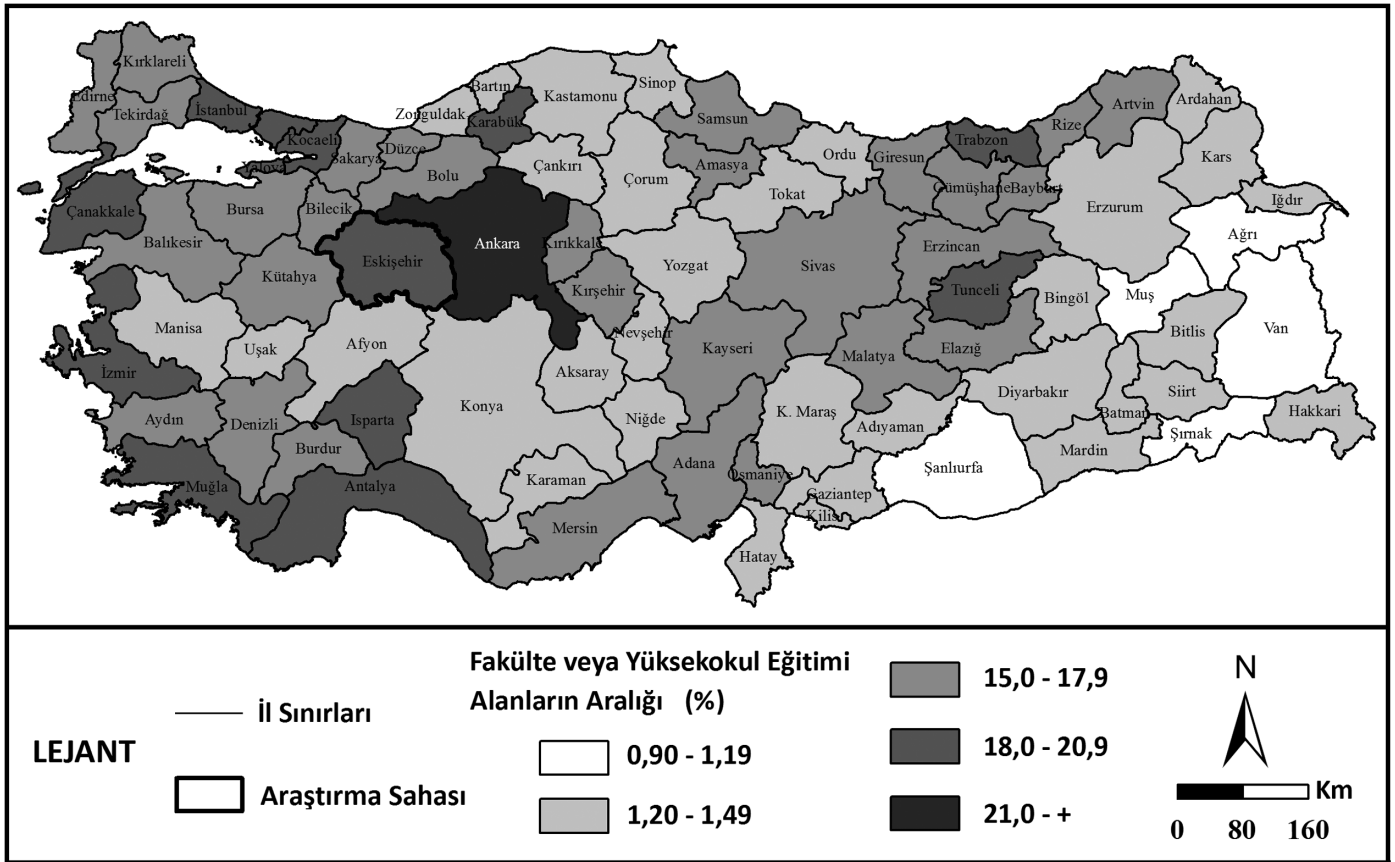
Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Tablo 13.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	24,69	28	Samsun	16,34	55	Zonguldak	13,96
2	İstanbul	20,83	29	Denizli	16,24	56	Sinop	13,83
3	İzmir	20,57	30	Kırklareli	16,22	57	Batman	13,77
4	Eskişehir	20,29	31	Adana	16,17	58	Ordu	13,60
5	Tunceli	20,07	32	Gümüşhane	16,03	59	Diyarbakır	13,57
6	Muğla	19,90	33	Amasya	15,94	60	Hakkâri	13,57
7	Antalya	19,09	34	Osmaniye	15,90	61	Çankırı	13,54
8	Yalova	18,88	35	Edirne	15,77	62	Çorum	13,33
9	Çanakkale	18,48	36	Kırıkkale	15,60	63	Kastamonu	13,31
10	Kocaeli	18,41	37	Bayburt	15,48	64	K. Maraş	13,26
11	Isparta	18,20	38	Giresun	15,37	65	Iğdır	13,26
12	Trabzon	18,14	39	Tekirdağ	15,37	66	Niğde	13,17
13	Karabük	18,07	40	Düzce	15,36	67	Siirt	13,15
14	Erzincan	17,44	41	Sakarya	15,33	68	Gaziantep	12,84
15	Malatya	17,34	42	Sivas	15,23	69	Afyon.	12,76
16	Bursa	17,28	43	Kütahya	15,20	70	Bitlis	12,72
17	Artvin	17,21	44	Konya	14,95	71	Bartın	12,67
18	Balıkesir	17,13	45	Karaman	14,86	72	Ardahan	12,52
19	Kırşehir	16,92	46	Nevşehir	14,69	73	Kars	12,52
20	Bolu	16,81	47	Erzurum	14,47	74	Aksaray	12,29
21	Mersin	16,77	48	Kilis	14,43	75	Mardin	12,12
22	Aydın	16,77	49	Hatay	14,42	76	Yozgat	12,11
23	Kayseri	16,70	50	Adıyaman	14,36	77	Şırnak	11,74
24	Burdur	16,67	51	Uşak	14,31	78	Van	11,19
25	Bilecik	16,58	52	Tokat	14,14	79	Muş	10,49
26	Rize	16,50	53	Manisa	14,10	80	Ağrı	9,85
27	Elazığ	16,45	54	Bingöl	14,09	81	Şanlıurfa	9,84

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Harita 7.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Fakülte veya Yükseköğretim Alanlarının Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Öğrenci sayısı bakımından sadece Türkiye'nin değil, dünyanın da en büyükleri arasında yer alan Anadolu Üniversitesinin Açıköğretim Sistemine kayıtlı olan öğrencilerinin bir kısmı, koşulları gereği örgün eğitime devam etme olanağı bulamayan öğrencilerdir. Bu yönüyle Açıköğretim Sistemi; fiziksel, işitme ve görme açısından engeli bulunanlar ile cezaevlerinde hükmünü tamamlamaya çalışan vatandaşlar açısından da eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır. Bundan başka milli eğitim, sağlık, ilahiyat, tarım, polis, jandarma, kara, deniz, hava komutanlıkları ve adalet teşkilatında çalışan personeller, Açıköğretim Sistemi ile; ön lisans, lisans tamamlama ve lisans eğitimlerini açık ve uzaktan öğretim yöntemi ile sürdürmektedir. Ayrıca Açıköğretim Sistemi ile Anadolu Üniversitesi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Bosna Hersek, Kuzey Amerika, Suudi Arabistan, İran ve çeşitli Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşlarına da eğitim hizmeti vermektedir (Anadolu Üniversitesi, 2021).

İnceleme alanındaki fakülte veya yükseköğretim derecesine sahip olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak Tablo 14 oluşturulmuştur. Buna göre Eskişehir iline bakıldığında, söz konusu eğitim basamaklarından mezun olanların %19,71'inin 25-29 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu durumun, bir fakülte veya yükseköğretimden mezun olmuş ve halen ildeki üniversitelerde yüksek lisans öğrenimi görmekte olan nüfustan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Gerçekten de YÖK'ün "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından alınan verilere göre 2020-2021 eğitim yılı itibarıyla Eskişehir ilindeki üniversitelerde, 3101'i erkek ve 3262'si de kadın

olmak üzere, toplam 6363 öğrenci örgün olarak master eğitimi görmektedir (YÖK, t.y.).

İnceleme alanındaki fakülte veya yükseköğretim derecesine sahip olan nüfusun fazla olmasında hizmet sektöründe çalışanların da büyük bir payı vardır. Nitekim Eskişehir ilindeki faal nüfusun %52,1'i hizmet, %32,4'ü sanayi ve %15,5'i de tarım sektöründe çalışmaktadır (Şahbaz, 2016, s. 158). Eğitim, sağlık, sosyal ve mali kuruluşlar gibi hizmet sektöründe istihdam edilenlerin de büyük bir kısmı, fakülte veya yükseköğretim alanlarından oluşmaktadır.

Ayrıca lise ve dengi meslek eğitimi alanlar başlığı altında da değinildiği üzere inceleme alanında, Türkiye ve dünyaca ünlü markaların yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de imalat sanayi alanında önemli yatırımları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıda mühendis ya da teknik eleman, bu sanayi alanlarında çalışmaktadır. Sözü edilen çalışanların genel olarak fakülte ya da yükseköğretim düzeyinde eğitim aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından Eskişehir ilinin neden ülkede üst sıralara yer aldığı daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Bundan başka inceleme alanında fakülte veya yükseköğretim mezunlarının oranının yüksek çıkmasını sağlayan hususlardan bir diğeri de ildeki yaratıcı sektörlerdir. Yaratıcı sektör; *tasarım (moda tasarımı, grafik tasarımı, ürün tasarımı, iç tasarım), mimarlık, reklamcılık* (Directorate General for Education and Culture, 2006, s. 2-3), *sanat, el sanatları, film, müzik, sahne sanatları, yayıncılık, AR-GE ve yazılım gibi faaliyetleri kapsamaktadır* (Howkins, 2001, s. 88-117). Türkiye kentlerinin yaratıcılık seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişki irdelendiğinde Eskişehir'in, Ankara ve

Tablo 14.
Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Fakülte veya Yüksekokul Eğitimi Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

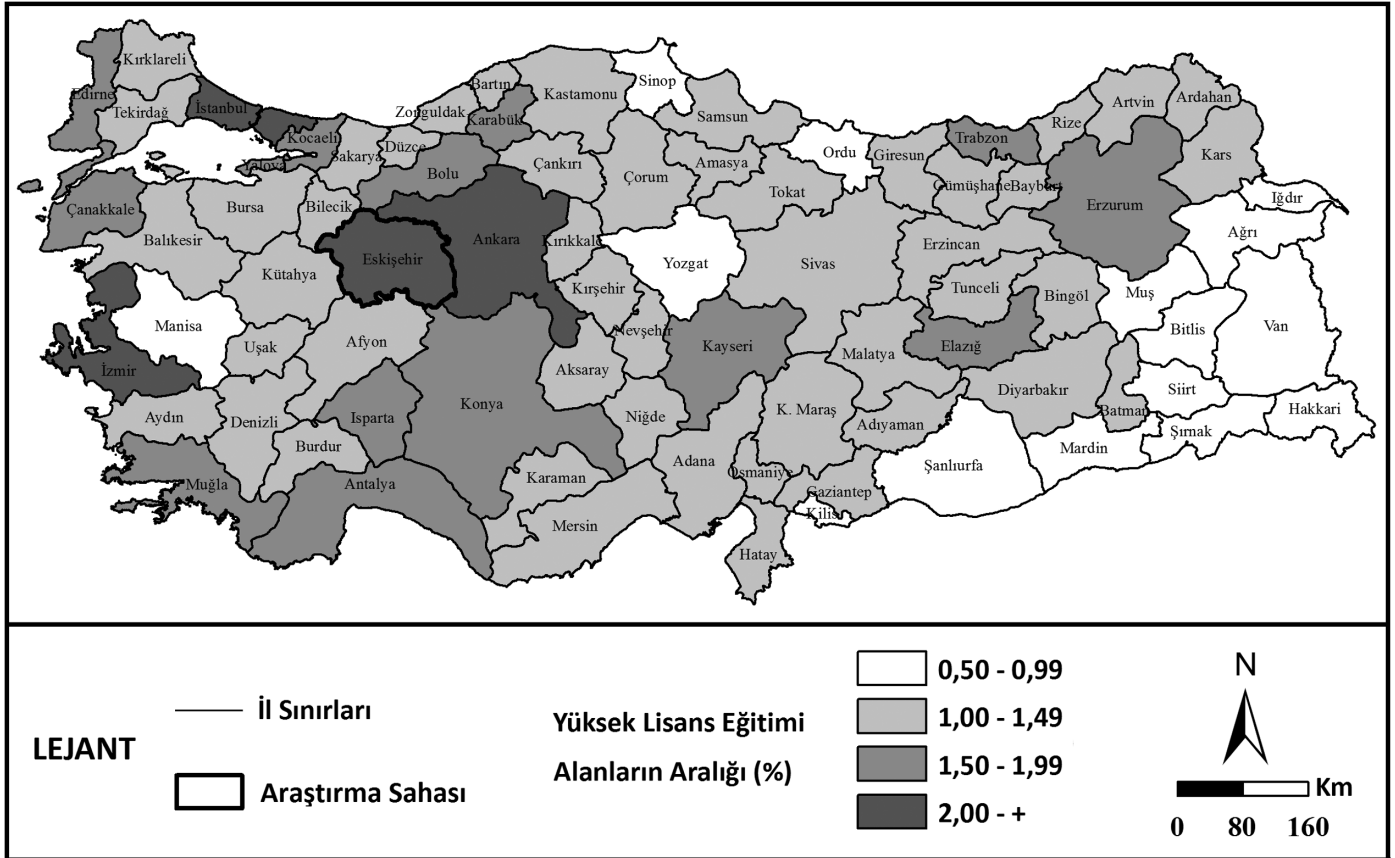
Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
18-21	673	1,013	1,686	1,16
22-24	5,363	7,603	12,966	8,95
25-29	13,429	15,121	28,550	19,71
30-34	12,520	12,422	24,942	17,22
35-39	10,322	9,481	19,803	13,67
40-44	8,575	7,639	16,214	11,19
45-49	7,293	4,942	12,235	8,45
50-54	5,800	3,385	9,185	6,34
55-59	4,366	2,227	6,593	4,55
60-64	3,191	1,918	5,109	3,53
65+	5,278	2,301	7,579	5,23
Toplam	76,810	68,052	144,862	100,00
%'si	53,02	46,98	100,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 15.
15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Eğitimi Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	3,58	28	Kırıkkale	1,37	55	Zonguldak	1,12
2	İstanbul	2,76	29	Sivas	1,34	56	Kastamonu	1,10
3	Eskişehir	2,22	30	Denizli	1,34	57	Diyarbakır	1,09
4	İzmir	2,14	31	Düzce	1,33	58	Osmaniye	1,07
5	Isparta	1,92	32	Rize	1,32	59	Bingöl	1,06
6	Yalova	1,81	33	Balıkesir	1,30	60	Bartın	1,03
7	Çanakkale	1,80	34	Kırşehir	1,30	61	Çorum	1,03
8	Muğla	1,72	35	Mersin	1,29	62	Kars	1,03
9	Elazığ	1,71	36	Gümüşhane	1,28	63	Hatay	1,03
10	Kocaeli	1,64	37	Kırklareli	1,27	64	Ardahan	1,02
11	Bolu	1,64	38	Kütahya	1,24	65	Adıyaman	1,02
12	Antalya	1,63	39	Bayburt	1,24	66	Batman	1,00
13	Konya	1,62	40	Tekirdağ	1,23	67	Kilis	1,00
14	Trabzon	1,62	41	Karaman	1,19	68	Sinop	0,99
15	Edirne	1,58	42	Uşak	1,19	69	Manisa	0,98
16	Erzurum	1,57	43	Bilecik	1,18	70	Ordu	0,96
17	Kayseri	1,54	44	Afyon.	1,18	71	Iğdır	0,94
18	Karabük	1,54	45	K. Maraş	1,16	72	Van	0,92
19	Malatya	1,49	46	Nevşehir	1,15	73	Yozgat	0,90
20	Erzincan	1,45	47	Aksaray	1,15	74	Siirt	0,84
21	Adana	1,45	48	Artvin	1,15	75	Mardin	0,82
22	Bursa	1,45	49	Gaziantep	1,15	76	Bitlis	0,79
23	Sakarya	1,43	50	Giresun	1,13	77	Şanlıurfa	0,73
24	Burdur	1,43	51	Tokat	1,13	78	Muş	0,68
25	Tunceli	1,42	52	Niğde	1,13	79	Şırnak	0,60
26	Samsun	1,39	53	Çankırı	1,12	80	Ağrı	0,60
27	Aydın	1,38	54	Amasya	1,12	81	Hakkâri	0,56

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulunduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Harita 8.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Eğitimi Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2019)

Kocaeli'nden sonra ülkede 3. sırada geldiği görülmektedir (Esen & Atay, 2020, s. 29).

Yaratıcı sektör açısından inceleme alanının ülkede ön plana çıkmasında, Eskişehir ilinin sanayi açısından aldığı önemli yatırımların etkisi olmuştur. Nitekim ildeki, *havacılık* (TUSAŞ Motor Sanayii AŞ., Alp Havacılık) ve *dayanıklı tüketim malları üreten kuruluşların* (Arçelik Buzdolabı Fabrikası, Candy Hoover

Group, Çetintaş) *inovasyon kısmında ya da makine ve teçhizat imalatı* (Korel Elektronik, Bekel Beyaz Eşya, ETİ Makine, MATASAN, Dündarlar Makine) *ile seramik ve refrakter* (Şişecam/Paşabahçe Fabrikası, Anadolu Cam Fabrikası, Yurtbay Seramik Fabrikası) *sektörleri alanında faaliyet gösteren kuruluşların tasarım merkezlerinde önemli sayıda çalışan bulunmaktadır* (Yıldız vd., 2020, s. 24-26). İkinci olarak *Eskişehir ili, animasyon endüstrisi açısından da ülkede önemli bir potansiyele sahiptir* (Bursa Eskişehir

Tablo 16.

Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Yüksek Lisans Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
22-24	113	156	269	1,70
25-29	896	1,187	2,083	13,15
30-34	1,607	1,622	3,229	20,38
35-39	1,578	1,678	3,256	20,55
40-44	1,402	1,254	2,656	16,77
45-49	1,016	718	1,734	10,95
50-54	740	461	1,201	7,58
55-59	461	209	670	4,23
60-64	255	116	371	2,34
65+	273	100	373	2,35
Toplam	8,341	7,501	15,842	100,00
%'si	52,65	47,35	100,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bilecik Kalkınma Ajansı, 2018, s. 30). Zira Türkiye'deki ilk çizgi film eğitimi veren bölüm, 1990 yılında Anadolu Üniversitesi bünyesindeki Güzel Sanatlar Fakültesinde kurulmuştur (Türkiye Bilişim Derneği, 2012, s. 92). Ayrıca bir üniversite ve kültür kenti olarak ön plana çıkması nedeniyle Eskişehir'de; tiyatro, opera ve müzik etkinlikleri de önemli ölçüde düzenlenmektedir (Üsküdar vd., 2014, s. 72). Yaratıcı meslekler olarak da adlandırılan tüm bu faaliyet alanlarındaysa genel olarak en az fakülte veya yüksekokul mezunu olanlar istihdam edilmektedir.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da fakülte veya yüksekokul derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan inceleme alanına bakıldığında fakülte veya yüksekokul mezunlarının %53,02'sinin (76 810 kişi) erkeklerden ve %46,98'inin (68 052 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerkil toplumsal yapının izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. Ancak ilgili tabloda da görüleceği üzere; 18–21, 22–24 ve 25–29 yaş gruplarındaki yüksek lisans yapmış kadınların sayıca erkeklerden fazla olması, inceleme alanında bu durumun artık değişmeye başladığını da göstermektedir.

Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil) Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

Bir lisans öğretimine dayalı yükseköğretim (ÖSYM, t.y.) programı olan yüksek lisans, tezli ve tezsiz olmak üzere iki şekilde yürütülebilmektedir. Bunlardan tezli yüksek lisans programı öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlar. Tezli yüksek lisans programı toplam 21 krediden az olmamak koşuluyla en az 7 ders, 1 seminer dersi ve tez çalışmasından oluşur. Tezsiz yüksek lisans programı ise öğrenciye mesleki konularda bilgi kazandırarak mevcut bilginin uygulamada nasıl kullanılacağını gösterir. Tezsiz yüksek lisans programı toplam 30 krediden ve 90 Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS)'nden az olmamak kaydıyla en az 10 ders ile dönem projesi dersinden oluşur (Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, 2016). 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilin yüksek lisans mezunları açısından ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak Tablo 15 hazırlanmıştır.

İlgili tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde yüksek lisans mezunlarının oranı, %2,22'dir.

Tablo 17.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Doktora Eğitimi Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si	Sıra No	İl Adı	Ülkedeki %'si
1	Ankara	0,82	28	Kars	0,30	55	Balıkesir	0,23
2	Isparta	0,64	29	Tunceli	0,30	56	Bursa	0,22
3	Eskişehir	0,63	30	Antalya	0,30	57	Kırklareli	0,22
4	Erzurum	0,49	31	Samsun	0,29	58	Bingöl	0,22
5	İstanbul	0,47	32	Denizli	0,29	59	Iğdır	0,21
6	Edirne	0,47	33	Uşak	0,29	60	Mersin	0,21
7	Bolu	0,46	34	Rize	0,29	61	Tekirdağ	0,20
8	İzmir	0,46	35	Artvin	0,28	62	Yozgat	0,20
9	Bayburt	0,45	36	Aydın	0,28	63	Çorum	0,20
10	Çanakkale	0,45	37	Sinop	0,27	64	K. Maraş	0,20
11	Trabzon	0,43	38	Ardahan	0,27	65	Siirt	0,20
12	Elazığ	0,43	39	Karaman	0,27	66	Gaziantep	0,19
13	Karabük	0,40	40	Bartın	0,26	67	Van	0,19
14	Erzincan	0,40	41	Adana	0,26	68	Adıyaman	0,18
15	Kırşehir	0,36	42	Çankırı	0,26	69	Ordu	0,18
16	Muğla	0,35	43	Kütahya	0,26	70	Hatay	0,17
17	Konya	0,35	44	Giresun	0,26	71	Diyarbakır	0,17
18	Burdur	0,35	45	Tokat	0,26	72	Manisa	0,16
19	Sivas	0,34	46	Aksaray	0,25	73	Bitlis	0,16
20	Gümüşhane	0,34	47	Kastamonu	0,25	74	Muş	0,16
21	Niğde	0,31	48	Bilecik	0,25	75	Osmaniye	0,14
22	Yalova	0,31	49	Kocaeli	0,25	76	Batman	0,12
23	Nevşehir	0,31	50	Afyon.	0,24	77	Ağrı	0,11
24	Kayseri	0,31	51	Kırıkkale	0,24	78	Şanlıurfa	0,11
25	Malatya	0,31	52	Zonguldak	0,23	79	Mardin	0,08
26	Düzce	0,31	53	Kilis	0,23	80	Hakkâri	0,08
27	Sakarya	0,31	54	Amasya	0,23	81	Şırnak	0,07

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bulduğu yeri vurgulamak amacıyla inceleme alanının ismi, tabloda koyu harflerle yazılmıştır.

Buna göre yüksek lisans mezunlarının oranı açısından inceleme alanı, Ankara ve İstanbul'dan sonra ülkede 3. sırada yer almaktadır. Sözü edilen eğitim basamağından mezun olanların oranı açısından inceleme alanının gerek ülke ve gerekse çevresine göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 8) da görüleceği üzere inceleme alanı, Ankara (%3,58) hariç, komşusu olan illerin hepsinden [Bolu (%1,64), Bilecik (%1,18), Konya (%1,62), Kütahya (%1,24) ve Afyonkarahisar (%1,18)] daha yüksek değerlere sahiptir.

İnceleme alanındaki yüksek lisans derecesine sahip olan nüfusun daha çok kimlerden oluştuğunu ortaya koyabilmek amacıyla da TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak Tablo 16 hazırlanmıştır. Buna göre Eskişehir iline bakıldığında, söz konusu eğitim basamağından mezun olanların %20,38'inin 30-34, %20,55'inin 35-39 yaş aralığında olduğu ve bu yaş grubundan daha yukarıya doğru çıkıldıkça da oranda kademeli olarak bir azalma meydana geldiği görülmektedir.

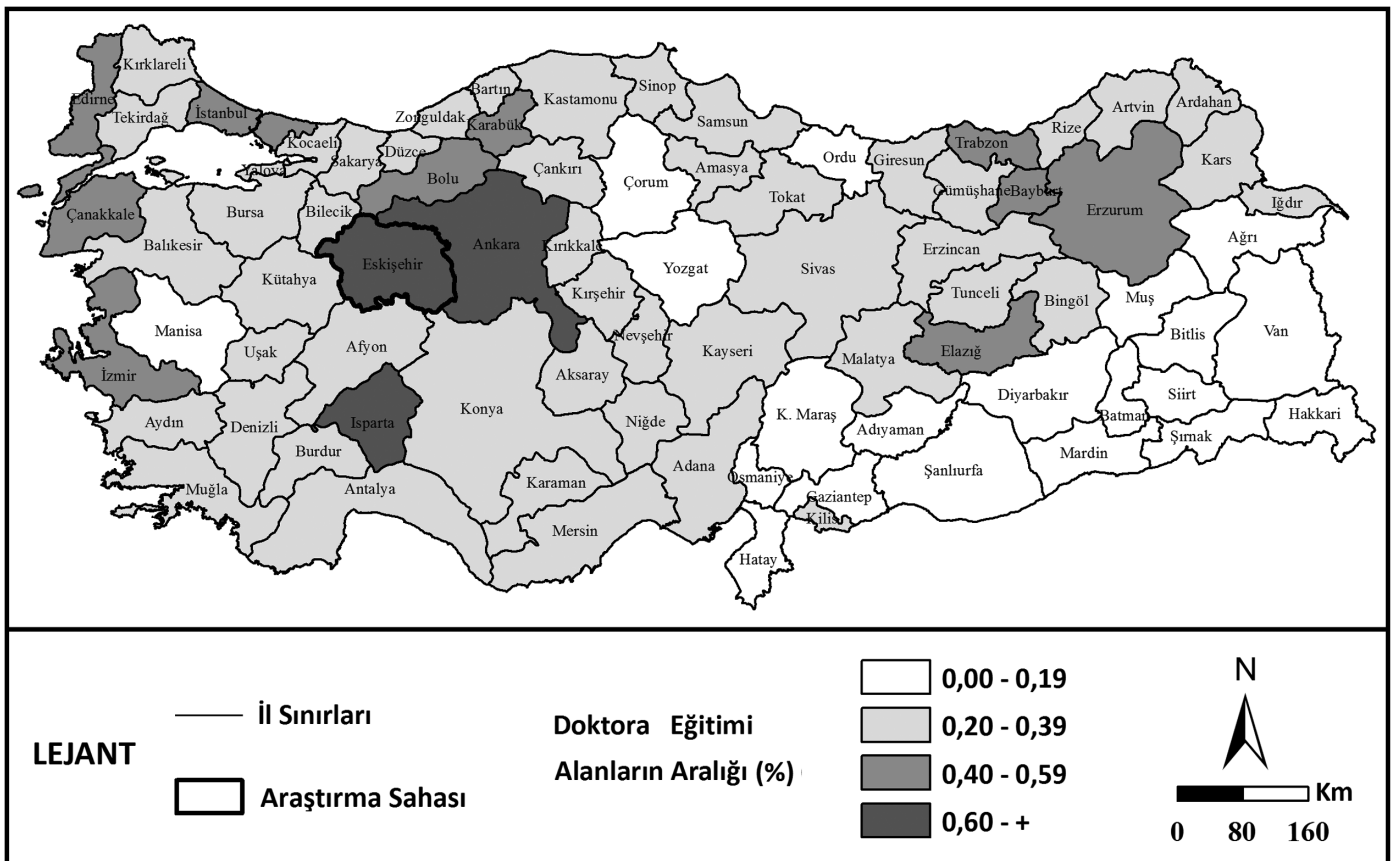
Bu konuyla ilgili bir diğer husus da yüksek lisans derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır. Bu açıdan bakıldığında yüksek lisans mezunlarının %52,65'inin (8.341 kişi) erkeklerden ve %47,35'inin (7.501 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla bu eğitim basamağında da ataerki toplumsal yapının izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. Ancak ilgili tabloda da görüleceği üzere; 22-24, 25-29, 30-34 ve 35-39 yaş gruplarındaki yüksek lisans yapmış kadınların sayısının erkeklerden fazla olması, bu durumun artık değişmeye başladığını da göstermektedir.

Ayrıca bu eğitim basamağından mezun olanların %20,38'inin 30-34, %20,55'inin de 35-39 yaş aralığında olduğu da görülmektedir. Bundan başka belirtilen yaş gruplarından daha yukarıya doğru çıkıldıkça, yüksek lisans derecesine sahip olanların sayısında bir azalma da söz konusudur.

Doktora Eğitimi Alanlar Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri

Doktora programı, öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırır. Doktora programı, tezli yüksek lisans derecesi ile kabul edilmiş öğrenciler için toplam 21 krediden ve bir eğitim-öğretim dönemi 60 AKTS'den az olmamak koşuluyla en az 7 ders, seminer, yeterlik sınavı, tez önerisi ve tez çalışması olmak üzere en az 240 AKTS kredisinden oluşur. Lisans derecesi ile kabul edilmiş öğrenciler için de en az 42 kredilik 14 ders, seminer, yeterlik sınavı, tez önerisi ve tez çalışması olmak üzere toplam en az 300 AKTS kredisinden oluşur (Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, 2016).

31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla inceleme alanının doktora açısından ülkedeki durumunu ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılmıştır. Buradan il düzeyinde 15 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde her 100 kişiye düşen doktora mezunlarının sayısı bulunmuştur. Ardından bunlar oranlarına göre en fazla olandan en aza doğru sıralanarak Tablo 17 hazırlanmıştır.

Harita 9.

15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Doktora Eğitimi Alanların Oranı Açısından Eskişehir İlinin Ülkedeki Yeri (2020)

Tablo 18.
İnceleme Alanındaki Üniversiteler ve Bu Üniversitelerde Görevli Bulunan Öğretim Elemanlarına İlişkin Sayısal Veriler Tablosu (2021)

Üniversite Adı	Anadolu Üniversitesi			Eskişehir Osmangazi Üniversitesi			Eskişehir Teknik Üniversitesi			Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Profesör	166	147	313	237	129	366	100	64	164	503	340	843
Doçent	95	85	180	98	76	174	38	38	76	231	199	430
Doktor Öğretim Üyesi	104	169	273	160	154	314	98	75	173	362	398	760
Öğretim Görevlisi	214	326	540	93	116	209	63	58	121	370	500	870
Araştırma Görevlisi	94	124	218	308	403	711	78	59	137	480	586	1,066
Toplam	673	851	1,524	896	878	1,774	377	294	671	1,946	2,023	3,969

Kaynak: YÖK "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sözü edilen tabloda da görüleceği üzere Eskişehir ilinde doktora derecesine sahip olanların oranı, %0,63'tür. Buna göre inceleme alanı, doktora mezunlarının oranı açısından Ankara ve Isparta'dan sonra ülkede 3. sırada yer almaktadır. Sözü edilen eğitim basamağında mezun olanların oranı açısından inceleme alanının durumunu ortaya koyabilmek amacıyla çizilen haritada (Harita 9) da görüleceği üzere Eskişehir, ülkede doktora mezunlarının oranının en fazla olduğu 3 ilden birisidir.

Bunda etkili olan hususlardan ilki, pek çok Anadolu ilinden daha önce inceleme alanında bir üniversitenin kurulmuş olmasıdır. Nitekim YÖK'ün "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından alınan istatistikî bilgilere göre Türkiye'deki üniversiteler kuruluş tarihine göre sıralandığında; *İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon ve Erzurum'dan sonra 30.11.1973 tarihinde Eskişehir ilinde de bir üniversitenin (Anadolu Üniversitesi) kurulduğu* görülmektedir (YÖK, t.y.).

Günümüzde inceleme alanında doktora derecesine sahip olanların oranının fazla olmasında etkili olan hususlardan ikincisi de; Anadolu, Eskişehir Osmangazi ve Eskişehir Teknik olmak üzere; ilde 3 tane üniversitenin bulunmasıdır. Nitekim bu üniversitelerde çok sayıda; fakülte, yüksekokul, konservatuvar, meslek yüksekokulu, enstitüler ve bunların alt bölümleri

bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarının çeşitli kademelerinde görev yapan farklı akademik unvanlara sahip kişiler, inceleme alanındaki doktora mezunlarının oranının yüksek çıkmasının başlıca nedenidir.

Gerçekten de YÖK'ün "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" veri tabanından yararlanılarak hazırlanan inceleme alanındaki üniversiteler ve bu üniversitelerde görevli bulunan öğretim elemanlarına ilişkin sayısal verilere ilişkin tablo da bunu doğrulamaktadır (Tablo 18).

İlgili tabloda da görüleceği üzere 2021 yılı itibarıyla Eskişehir ilindeki üniversitelerde 843 profesör, 430 doçent, 760 doktor öğretim üyesi ve 870 de öğretim görevlisi bulunmaktadır. Bunlardan doktora derecesine sahip olma zorunluluğu bulunmayan öğretim görevlilerinin tamamı doktora mezunuymuş gibi kabul edilse bile, toplam sayı 2903'ü ancak bulmaktadır. Oysaki 2020 yılı TÜİK verilerine göre ilde doktora mezunu olan kişi sayısının 4292 olduğu bilgisi yer almaktadır. Buradan inceleme alanında yaşayan nüfus içinde üniversite dışındaki çeşitli kurum ve kuruluşlarda istihdam edilen önemli ölçüde doktora mezununun bulunduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bunda da inceleme alanındaki gerek kamu ve gerekse özel sektörde çalışan kişilerin, muhtemelen daha iyi pozisyonlarda iş bulabilmek ya da istihdam

Tablo 19.
Eskişehir İlinde 15 Yaş ve Üzerindeki Nüfus İçinde Doktora Düzeyinde Eğitim Alanların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılışı (2020)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%'si
25-29	5	8	13	0,29
30-34	184	219	403	8,93
35-39	321	351	672	14,89
40-44	484	451	935	20,71
45-49	430	367	797	17,66
50-54	356	310	666	14,75
55-59	271	164	435	9,64
60-64	175	87	262	5,80
65+	253	78	331	7,33
Toplam	2,479	2,035	4,514	100,00
%'si	54,92	45,08	100,00	

Kaynak: TÜİK "Ulusal Eğitim İstatistikleri" veri tabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

edildikleri görevlerde daha kısa bir süre içerisinde yükselebilmek için ve büyük bir olasılıkla da erişme imkânından kolaylığından istifade ederek Eskişehir ilindeki üniversitelerin çatısı altında faaliyet gösteren, sosyal bilimler ya da fen bilimleri enstitülerinde kariyer yapmalarının etkisi vardır.

Bu konuyla ilgili bir diğer husus da doktora derecesine sahip olanların cinsiyete göre oranıdır (Tablo 19). Bu açıdan inceleme alanına bakıldığında doktora mezunlarının %54,92'sinin (2479 kişi) erkeklerden ve %45,08'inin (2035 kişi) de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ancak gerek 30–34 ve gerekse 35–39 yaş gruplarındaki doktora yapmış kadınların sayısının erkeklerden fazla olması, bu durumun artık kadınlar lehine değişmeye başladığını da göstermektedir. Ayrıca bu eğitim basamağından mezun olanların önemli bir kısmının (yani %20,71) 40–44 yaş aralığında olduğu ve bu yaş grubundan daha yukarıya doğru çıkıldıkça, oranda kademel olarak bir azalma olduğu da görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun, Cumhuriyet Dönemi'nde sayım yıllarına göre okuryazarlık durumunun ve en son (31 Aralık 2020) TÜİK verilerine göre de eğitim durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre çalışmanın birinci amacı olan Cumhuriyet Dönemi boyunca Eskişehir ilinde yaşayan nüfusun okuryazarlık oranına bakıldığında, daima Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmüştür. Nitekim ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 7 yaş ve üzerindeki toplam nüfus içinde okuma bilenlerin oranı, Türkiye'de %10,58 iken ildeyse %14,17 idi. Buna göre belirtilen yılda okuma bilenlerin oranı açısından il, ülkede 4. sırada yer alıyordu. İlerleyen yıllarda da gerek ülke ve gerekse il nüfusunun okuryazarlık oranı artmış ve nihayet 2020 yılına gelindiğinde inceleme alanındaki 6 yaş ve üzerindeki toplam nüfusun okuma yazma oranı %97,49'a, ülkeninki ise %96,43'e ulaşmıştır.

Çalışmanın ikinci amacı açısından inceleme alanına bakıldığında 2020 yılı verilerine göre inceleme alanının 81 il içinde ülkede; okuma yazma bilmeyenlerin oranı açısından 74., okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranı açısından 81., ilkokul mezunlarının oranı açısından 43., ortaokul veya dengi meslek ortaokulu mezunlarının oranı açısından 79., lise ve dengi meslek okulu mezunlarının oranı açısından 3., fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı açısından 4., yüksek lisans mezunlarının oranı açısından 3. ve doktora derecesine sahip olanların oranı açısından ise 3. sırada yer aldığı görülmektedir. Buradan eğitim seviyesi yükseldikçe, ilin ülkede en üst sıralara doğru çıktığı sonucuna ulaşmak mümkündür. İnceleme alanının eğitimli nüfus açısından ülkenin önde gelen illerinden birisi olmasında, şu hususların etkisinden söz edilebilir:

Coğrafi konumunun ile sağladığı avantajlar: *Bilhassa ilin merkezi olan Eskişehir kenti, coğrafi konumunun ve yeryüzü şekillerinin sağladığı avantajla, kara ve demir yolu ulaşımı açısından Anadolu'nun batıya açılan kapısı durumundadır* (Şahbaz, 2016, s. 331). Aynı zamanda İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin iki büyük şehri arasında da bulunmasının sağladığı avantajlar nedeniyle Eskişehir kenti, ticaret ve sanayi açıdan önemli yatırımlar almıştır. Bu yatırımların sağladığı istihdam olanakları nedeniyle de inceleme alanı dışından göçe katılan ve geride kalanlara nazaran eğitim, yaş ve meslek sahibi olma açısından daha nitelikli olan nüfusun bir kısmı, ikamet yeri olarak Eskişehir ilini tercih etmiştir. Alınan bu göçler de ilin sosyo-ekonomik açıdan gelişip kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır.

İlin gelişmiş bir sanayiye sahip olması: Eskişehir ilinde, Türkiye ve dünyaca ünlü markaların yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de imalat sanayi alanında önemli yatırımları bulunmaktadır. Bu da inceleme alanı dışındaki iş arayan eğitimli ya da nitelikli nüfusun Eskişehir ilini tercih etmesine neden olmaktadır.

Eskişehir'in yaratıcı mesleklerde çalışanları kendisine çeken bir kent olması: Yaratıcı mesleklerde çalışanları kendisine çeken kentlere, yaratıcı şehirler denmektedir. Gelecek ekonomilerin gücü, bu şehirlerin gelişmesine bağlıdır. Bu açıdan Türkiye şehirlerinin yaratıcılık seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişki irdelendiğinde Eskişehir'in, Ankara ve Kocaeli'nden sonra ülkede 3. sırada geldiği görülmektedir (Esen & Atay, 2020, s. 29). Bunda Eskişehir'in; endüstriyel tasarım ve inovasyon açısından olduğu kadar *animasyon endüstrisi alanında da ülkenin önde gelen illerinden birisi* (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, 2018, s. 30) olması etkilidir. Ayrıca *bir üniversite ve kültür kenti olarak ön plana çıkması nedeniyle Eskişehir'de; tiyatro, opera ve müzik etkinlikleri de önemli ölçüde düzenlenmektedir* (Üsküdar vd., 2014, s. 72). Yaratıcı meslekler olarak da adlandırılan tüm bu faaliyet alanlarında genel olarak en az fakülte veya yüksekokul mezunu olanlar istihdam edilmekte ve bu da ülkedeki eğitim düzeyi yüksek nüfusun bir kısmının çalışmak için Eskişehir kenti tercih etmesine neden olmaktadır.

İnceleme alanındaki fiziki coğrafya şartlarının uygunluğu: *Örgün eğitim hizmetlerinin şekillenmesinde, coğrafi faktörlerin rolü büyüktür. Nitekim ağır kış koşullarının hüküm sürdüğü, rölyef yapısının engebeli ve buna bağlı olarak da kır yerleşmelerinin dağınık ve ulaşımın da güç olduğu yerlerde bu durum çok daha belirgindir* (Akpınar, 2003, s. 169). Oysaki *inceleme alanında engebeli arazilerin kapladığı alan, il yüzölçümünün ancak %22'si kadardır* (Taşcan, 1988, s. 1). *Thorntwaite metoduna göre "Yarı Kurak, Düşük Sıcaklıkta, Su Fazlası Yok veya Pek Az, Deniz Tesirine Yakın" bir iklim tipinin hüküm sürdüğü ilde genel olarak toplu yerleşme şekli hâkimdir* (Şahbaz, 2016, s. 40-228). Buradan, inceleme alanındaki fiziki coğrafya şartlarının Eskişehir'de sürdürülen örgün eğitim faaliyetleri üzerinde genel olarak olumsuz bir tesirinin bulunmadığı ve bunun da ilin eğitim seviyesine olumlu bir şekilde yansıdığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

İldeki şehirleşme oranının yüksek olması: Bilindiği üzere şehir nüfusunun eğitime erişimiyle kırsal nüfusun eğitime erişimi arasında önemli farklar vardır. Eskişehir ilindeyse şehirleşme oranı oldukça yüksektir. Nitekim TÜİK'in ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla 888 828 kişilik il nüfusunun %88,49'u (786 533 kişi), Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde yaşamaktadır. Bu iki ilçenin 2008 yılında bölününceye kadar, içinde Eskişehir kentinin de bulunduğu ilin merkez ilçesi olduğu göz önünde bulundurulursa, buradan inceleme alanındaki şehirleşme oranı hakkında bir fikir edinilebilir. Bu da ilin eğitim seviyesinin yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Eskişehir ilinin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesinin yüksek olması: Demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi gibi 8 ana başlık dikkate alınarak 2017 yılında hazırlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"na göre *Eskişehir ili; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya ve Bursa'dan sonra ülkede 7. sırada yer almıştır* (Acar vd., 2019, s. 67-68). Bu da ülke içindeki eğitimli nüfusun bir kısmının yaşamak için inceleme alanını tercih etmesine neden olmaktadır.

Net okullaşma oranları açısından ilin, ülkede iyi bir yere sahip olması: *En önemli eğitim göstergelerinden birisi olarak kabul edilen okullaşma oranı, ilgili eğitim düzeyine (okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise) kayıtlı tüm öğrencilerin, ait olduğu eğitim düzeyindeki nüfusa bölünmesiyle elde edilir* (Günay & Günay, 2016, s. 14). Bu göstergelerden birisi olan net okullaşma oranları açısından ilin durumunu ortaya koyabilmek için, 2019–2020 Eğitim Öğretim Yılı'na ilişkin hazırlanan Millî Eğitim İstatistikleri'nden istifade edilerek çeşitli eğitim basamaklarına göre Eskişehir'in net okullaşma oranları saptanmıştır. Buna göre *il; okul öncesinde (5 yaş) 19, ilkokullarda 8, ortaokullarda 27 ve liselerdeyse ülkede 9. sırada yer almıştır* (TC Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2020, 4-7). Dolayısıyla net okullaşma oranları açısından da ilin, ülkede iyi bir konumda olduğunu söylemek mümkündür.

İlde 3 tane üniversite bulunması: Yükseköğrenim gören nüfusun fazla olmasında ilde; Anadolu, Osmangazi ve Eskişehir Teknik olmak üzere; 3 tane devlet üniversitesinin bulunmasının büyük bir etkisi vardır. Zira bu eğitim kurumlarına erişimin kolay olması, inceleme alanında yükseköğretime katılım oranlarını olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Eskişehir'in sağlık açısından bölgesinin önemli kentlerinden birisi olması: Alanında uzmanlaşmış sağlık kurumları ve personelinin varlığı nedeniyle Eskişehir kenti; sadece il dâhilindeki nüfusa değil, haricindekilere de hizmet vermektedir. Nitekim başta Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi olmak üzere kentteki hastanelerden, şehrin etki alanında kalan Bilecik, Afyonkarahisar ve Kütahya gibi illerden sevk edilen veya gelen hastalar da istifade etmektedir. Bu da gerek sağlık eğitimi almış personelin ve gerekse bu hizmete daha yakın olmak isteyen nüfusun inceleme alanına göç etmesine neden olabilmektedir.

Sosyal, kültürel ve sanatsal açıdan Eskişehir'in zengin bir kent olması: Bilhassa ilin merkezi konumunda olan Eskişehir kenti, pek çok Anadolu şehrine nazaran, oldukça fazla sosyal, kültürel ve sanatsal yapı ve merkeze sahiptir. Bu da inceleme alanı dışındaki nispeten eğitilmiş nüfusun bir kısmının, yaşamak ya da çalışmak amacıyla Eskişehir ilini tercih etmesine neden olmaktadır.

Fakat tüm bu iyi hususlara rağmen yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlardan bir diğeri de eğitim açısından ildeki kadınların, erkeklere nazaran daha dezavantajlı bir konumda olduğudur. Bu da Türkiye'de egemen olan ataerkil toplumsal yapının izlerinin, bir örneklem şeklinde, inceleme alanında da görüldüğünü kanıtlamaktadır. Zira ildeki 15 yaş ve üzerindeki nüfusun mezun olduğu eğitim basamağına göre dağılışı yaş grupları ve cinsiyet açısından incelendiğinde, genel olarak ailelerin mevcut yaşlara göre kız çocuklarını en asgari düzeyde okutma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim ilkokulun zorunlu tutulduğu 1924–1997 dönemde 5 yıllık, ortaokulun zorunlu tutulduğu 1997–2012 döneminde 8 yıllık ve lisenin zorunlu tutulduğu 2012 senesinden sonraysa 12 yıllık eğitim gören kadın sayısında bir yığılma olması da bunu doğrulamaktadır. Buradan gerek ilde ve gerekse ülkede kadınların eğitim seviyesinin yükseltilebilmesinin ancak devlet eliyle (yani zorunlu eğitimin derecesinin yükseltilmesiyle) mümkün olduğu / olacağı sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bu açıdan zorunlu eğitimin, 12 yıla çıkarılmasının kadınların lehine bir karar olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç da; okuma yazma bilmeyenlerin %72,41'inin, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin %61,12'sinin ve ilkokuldan mezun olanların da %42,06'sının 65 ve üstü yaşta kişilerden oluşmasıdır. Bu da zaman içinde sözü

edilen eğitim düzeyine sahip olanların oranında azalma, zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkarıldığı dikkate alınırsa, liseden mezun olanların oranındaysa bir artma olacağı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak çalışmanın buraya kadar olan kısmında da değinildiği üzere genel olarak Eskişehir ili, hem okuryazarlık ve hem de bitirilen eğitim düzeyi açısından ülkede oldukça iyi bir yere sahiptir. Ancak bu, gerek söz konusu ilde ve gerekse de ülkede, eğitim açısından bir takım sorunlar bulunmadığı anlamına da gelmemektedir. Nitekim bu sorunlar ve bunlara ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

Bu çalışmada ele alınan konular (okuryazarlık ve bitirilen eğitim düzeyi), nüfusun eğitim durumunu ortaya koymak açısından oldukça önemli göstergelerdir. Fakat sadece bunlara bakılarak da nüfusun eğitim durumunu değerlendirmek, tamamiyle doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü *eğitimin önemli olan bir diğer boyutu da onun nitelikli olmasıdır* (Cesur, 2020, s. 3). Bundan başka Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. Maddesi'nde de belirtildiği üzere eğitimin bir amacı da *"Bütün vatandaşların ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle onları hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna da katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamaktır"* (Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973, s. 5102).

Oysaki *son yıllarda işsizlik, Türkiye'nin en önemli problemlerinden birisi haline gelmiştir. Neredeyse her yaş grubundan insanın sorunu haline gelen işsizlik, özellikle de üniversite mezunu gençler arasında yaygınlaşmış ve adeta sıradanlaşmıştır. Dahası eğitim seviyesi yükseldikçe, işsiz sayısı da artmaktadır. Bu da ülkedeki eğitim ile işgücü arasında bir çarpıklık olduğunu göstermektedir* (Apaydın, 2018, s. 193-196). Aynı durum, inceleme alanı için de geçerlidir. Nitekim ülke çapında olduğu gibi *işsizlik, Eskişehir'in de önemli sorunlarından biridir ve ildeki eğitim seviyesi yüksek nüfus içinde işsizlerin oranı giderek artmaktadır* (Atay, 2021, s. 140-141). Bu da mevcut eğitim sistemi ile piyasaların gereksinim duyduğu insan kaynağı arasında bir uyumsuzluk olduğunu göstermektedir.

Böyle bir durumun ortaya çıkmasında, ortaokuldan mezun olan öğrencilerin büyük bir kısmının tercihlerini eski genel (düz) liselerin yerini alan Anadolu liselerinden yana kullanmaları ve sonrasında da Yükseköğretim Kurumları Sınavı'na girerek bir üniversiteye yerleşmek istemeleridir. Ancak üniversiteden mezun olduktan sonrası onların büyük bir kısmı, almış oldukları eğitime göre bir iş bulamamaktadır. *Bu süreçte ailenin sağladığı güvenli ortam, eğitilmişlerin işsizlik baskısını üzerlerinde daha az hissetmelerine ve güvencesiz işlerde çalışmak yerine, şartları daha iyi olan işler için uzunca bir bekleme sürecine girmelerine neden olabilmektedir* (Bora, 2011, s. 184-187). Bu süreç sonunda iyi bir işe giremeyeceğine kani olanlar, düşük ücretler karşılığında ve vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da onların almış olduğu eğitimin, ailelerin bu eğitim için ayırdığı bütçenin ve de onca senenin boşa gitmesine sebep olmaktadır.

Öte yandan ülkenin sanayi sektörü ise *özellikle mesleki ve teknik eğitimi olan, nitelikli ve donanımlı eleman sıkıntısı çekmektedir. Dolayısıyla bir tarafta sanayiciler ciddi anlamda nitelikli işgücü ve ara eleman eksikliği yaşarken öte taraftaysa oldukça fazla sayıda üniversiteden mezun olmuş genç, işsizlik sıkıntısıyla boğuşmaktadır* (Gür, 2011, s. 1-2)

Bu durumu ortadan kaldırmak için ülkede, mesleki ve teknik eğitime önem verilmeli ve mesleki eğitim cazip bir hale

getirilmelidir. Etkili bir mesleki eğitimse ancak tam donanımlı okullarda yapılabileceğinden, mesleki ve teknik liselerin altyapı ve araç gereç gereksinimleri giderilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Türkiye'nin iyi yetişmiş mühendisler olduğu kadar, iyi yetişmiş kaliteli ara elamanlara da ihtiyacı vardır. Bu nedenle eğitim, üretime yönelik olarak planlanmalı ve bunu gerçekleştirmek için de her yıl ülke çapında piyasaların gereksinim duyacağı miktarda öğrenci meslek liselerine yönlendirilmelidir. Ayrıca ailelerin mesleki ve teknik eğitimle ilgili önyargılarının kırılmasına yönelik çalışmalar da yapılmalıdır (Somuncu, 2020, s. 187-188).

Bu açıdan inceleme alanındaki sanayi sektörünün nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak maksadıyla Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi (EOSB)'nde 2019–2020 eğitim öğretim yılında faaliyete geçen Özel EOSB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin kurulmasını olumlu bir gelişme olarak nitelendirmek mümkündür. Nitekim bu okulla bir yandan ildeki sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu alanlara yönelik nitelikli mesleki ve teknik eğitim almış eleman ihtiyacı büyük ölçüde karşılanırken öte yandan bu okulu bitiren gençler de işsizlik sorunu yaşamayacaktır (Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, t.y.). Bu meslek lisesinin benzerlerinin Türkiye'nin diğer illerindeki OSB'lerde de devlet ve sanayi sektörünün işbirliğiyle yaygınlaştırılması, muhtemelen gelecekte ülkedeki işsizlerin sayısının azaltılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acar, S., Bilen Kazancı, L., Meydan, M. C., & Işık, M. (2019). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017*. Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Akpınar, E. (2003). Kelkit İlçesinde Coğrafi Faktörlerin Örgün Eğitim Üzerindeki Etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8(10), 169–188.
- Akyüz, Y. (2014). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2014*. Ankara: Pegem Akademi.
- Anadolu Üniversitesi. (2021). *Açıköğretim Sistemi*. Retrieved from <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/aos-hakkında>
- Apaydın, F. (2018). Türkiye'de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 159–200.
- Atay, S. (2021). *Türkiye'de İstihdam Politikaları Kapsamında Meslek Edindirme Kursları: Eskişehir Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III*, 28. Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1944). *Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1940: Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler, Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü*. Ankara: TC Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Bora, A. (2011). Aile. En Güçlü İşsizlik Sigortası. In T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan & İ. Üstün (Eds.), *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* (ss. 181–201). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burçaç, M. (2004). *Çifteler Köy Enstitüsü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı. (2018). *Animasyon Sektörü Raporu Animasyon Sektörü Raporu*. Eskişehir: Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) Eskişehir Yatırım Destek Ofisi.
- Cesur, A. (2020). *Nitelikli Eğitim ile Öğretmen Cinsiyeti Arasındaki İlişkiyi Sosyolojik Olarak Sorunsallaştırmak: Çankırı İli Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Darkot, B. (1967). Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 3–8.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2001). *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Eskişehir*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2003). *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Türkiye*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Directorate General for Education and Culture. (2006). *The economy of culture in Europe*. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf
- Erdoğan Coşkun, A. (t.y.). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul Üniversitesi AUZEF. Retrieved from http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_aolegitim_sosyolojisi.pdf
- Esen, Ü. B., & Atay, Ö. (2020). Türkiye'nin Yaratıcı Şehirleri. *Bilgi*, 92(92), 29–54. [CrossRef]
- Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi. (t.y.). *Eskişehir OSB Meslek Lisesine Yoğun İlgi*. Retrieved from https://www.eosb.org.tr/haber/eskisehir_osb_meslek_lisesine_yogun_ilgi_838.html
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J., Veliöğlu, M., Yüksel, G. L., Kurtcu, H., Koçak, M., & Aksoy, R. (2020). *Şehrimiz Eskişehir*. MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2021). *İkamet İzinleri, Geçici Koruma*. Retrieved from <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>
- Gökçe, N., & Yıldız, A. (2018). Türkiye'de Okuma-Yazma Bilmeyen Kadınlar ve Okuma-Yazma Kurslarına Katılmama Nedenleri: "Ne Edeyim Okumayı, Hayatım Mı Değişecek?" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6), 2151–2161. [CrossRef]
- Günay, D., & Günay, A. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Okullaşma Oranları ve Gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 13–30.
- Güneş, F. (2013). Okuma Yazma Öğrenme Yaşı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 280–298.
- Gür, A. (2011). *Rekabet Gücünün Artırılmasında Nitelikli İşgücü İhtiyacı ve Mesleki Eğitim* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri. *Sosyoekonomi*, 15(15), 125–135. [CrossRef]
- Gürsel, Ö., Tekergül, E., Turan, K., Toraman, B., Karagöz, Ö. & Gildaş, M. (2009). Cumhuriyetin İlk Yıllarında bir Eğitim Modeli: Köy Enstitüleri. 1. İnşaat Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu (ss. 121–127). Antalya.
- Howkins, J. (2001). *The creative economy: How people make Money from Ideas*. London: Penguin Business.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). *TC Resmî Gazete* (28.261).
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun. (1997). *TC Resmî Gazete* (4.306).
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 172–194.
- Kılıç, A. F., Yurdabakan, A., Kılıç, A., Özöğlü, M., Gülabacı, M., Selçuk Süzme, P., Yıldız, R., Güzel, S., & Canbolat, Y. (2015). Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim (E. Türk, Ed.), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. Retrieved from http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13153013_TES_ve_ORTAYRETYM_son10_2.pdf
- Kıvılcım Çorakbaş, F., & Sümertaş, F. M. (2012). Köy Enstitüleri Projesi'nin İlk Tohumu: Çifteler Köy Enstitüsü. *Eski-Yeni*, 4(46), 12–18.
- Köy Enstitüleri Kanunu. (1940). *Resmî Gazete* (Sayı: 4491). Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf>

- Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016). *Resmî Gazete* (29.690). Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). *TC Resmî Gazete* (1.739).
- Oktaç, E. Y. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 31–53. [CrossRef]
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi. (t.y.). *Yükseköğretim ile İlgili Genel Bilgiler, Tanımlar*. Retrieved from <https://www.osym.gov.tr/TR,1371/tanimlar.html>
- Peran, T., & Bilir, Y. (2007). Kalkınmada İtici bir Güç: Eğitim. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 132–141.
- Şahbaz, H. (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı İlçelerinin (Eskişehir) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Şahbaz, H. (2020). Ülke İçi Göçlerde Eskişehir İlinin Yeri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 107–124. [CrossRef]
- Sharp, C. (2002). *School starting age: European policy and recent research*. Paper presented at the LGA Seminar. Retrieved from <https://www.nfer.ac.uk/media/1318/44414.pdf>
- Somuncu, A. (2020). Türkiye'de Mesleki Eğitim ve İstihdam-hayaller Beyaz Olsa da, Gerçekler Mavi Yaka. *Türkiye sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 177–194.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. *Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları (1921–1926) Telif ve Tercüme Heyeti*. Retrieved from https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf
- Taşcan, Y. (1988). *Eskişehir İlinin Turizm Coğrafyasının il Turizm Potansiyeline Etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. *1924 Anayasası*. Retrieved from <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
- Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2020). *Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2019/20*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- The World Bank. (2021). *Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above)*. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.L.ITR.ZS?most_recent_value_desc=true
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama*. Retrieved from https://tuikweb.tuik.gov.tr/PrelstatistikMeta.do?istab_id=201
- Türkiye İstatistik Kurumu. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. Retrieved from <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. *Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı*. Retrieved from <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>
- Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun. (1928). *TC Resmî Gazete* (1.030).
- Türkiye Bilişim Derneği. (2012). Animasyon Zor bir Alan, Eğitim Alınıp Teknolojik Gelişmeler İzlenmeli. *Bilişim Dergisi*, 40(147), 92–99.
- Üsküdar, Ş., Çakır, M., & Temizkan, S. P. (2014). Yerli Turistlerin Eskişehir'in Kültür Turizmine İlişkin Algıları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 67–76.
- Yakar, M. (2012). İç ve Dış Göçlerin Kırsalda Nüfusun Yaş Yapısına Etkisi: Emirdağ İlçesi Örneği. *Co*, 10(2), 129–149. [CrossRef]
- Yıldız, A. (2006). *Türkiye'de Yetişkin Okuryazarlığı: Yetişkin Okur-yazarlığına Eleştirel bir Yaklaşım* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yıldız, Ö., Boz-Ulutaş, E., Tepe Şençayır, N., Karasungur, S., & Dalgıç, Y. (2020). *Eskişehir İnovasyon Ekosistem Analizi*. Bursa: Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı.
- Yükseköğretim Kurumu. (t.y.). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Retrieved from <https://istatistik.yok.gov.tr/>